

POLITIKA ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE I SOCIJALNA POLITIKA

odobrena od strane Odbora direktora na sastanku održanom 7. maja 2014. god

EBRD je obezbedila prevod originalnog teksta za potrebe čitalaca. Iako je EBRD preduzela opravdane mere kako bi obezbedila autentičnost prevoda, EBRD ne garantuje tačnost i autentičnost prevoda. Čitaoci se oslanjaju na prevedeni tekst na sopstveni rizik. EBRD, njeni zaposleni ili agenti ni pod kojim uslovima neće biti odgovorni prema čitaocima ili bilo kojoj drugoj strani za netačnost, greške, propuste, brisanje i/ili bilo kakve izmene sadržine prevoda, bez obzira na uzrok, ili za bilo kakvu štetu proisteklu iz datog prevoda. U slučaju bilo kakvog neslaganja ili suprotnosti između engleske verzije i prevoda, verzija na engleskom jeziku će prevladati.

Politika zaštite životne sredine i socijalna politika Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD)

A. Svrha ove Politike

1. Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD ili Banka) je posvećena promovisanju “zaštite životne sredine i održivog razvoja” u okviru svih svojih investicionih aktivnosti i aktivnosti vezanih za tehničku saradnju, u skladu sa Sporazumom o osnivanju EBRD-a.¹ Banka smatra da su održivost životne sredine i društvena održivost² suštinski aspekti u dostizanju rezultata usklađenih sa mandatom Banke u tranzicionom periodu i Banka takođe prepoznaje da projekti koji podstiču održivost životne sredine i društvenu održivost predstavljaju najprioritetnije aktivnosti Banke.
2. U ovoj Politici, pojam “projekat” se odnosi na definisani skup poslovnih aktivnosti za koje klijent traži finansiranje od strane EBRD-a ili gde je finansiranje EBRD-a već opredeljeno, a koji je odobren od strane Odbora direktora ili drugog tela koje donosi odluke.
3. Ova Politika definiše način na koji će Banka rešavati uticaj na životnu sredinu i društveni uticaj svojih projekata, i to:
 - definisanjem pojedinačnih uloga i obaveza, kako EBRD-a tako i njenih klijenata, u projektovanju, realizaciji i sprovođenju projekata u skladu sa ovom Politikom i Uslovima za realizaciju
 - uspostavljanjem strateškog cilja promocije projekata sa veoma pozitivnim uticajima na životnu sredinu i socijalna pitanja
 - integrisanjem mera održivosti životne sredine i društvene održivosti u sve svoje aktivnosti.

B. Preuzete obaveze EBRD-a

4. Svi projekti koje finansira EBRD će biti strukturirani tako da zadovolje uslove navedene u ovoj Politici.
5. EBRD je usvojila sveobuhvatan spisak posebnih Uslova za realizaciju (UR) koji moraju biti ispunjeni u projektima. Banka očekuje od svojih klijenata da upravljaju pitanjima životne sredine i socijalnim pitanjima vezanim za projekte tako da ispune UR u razumnom vremenskom periodu.
6. EBRD će težiti, u okviru svog mandata, da kroz svoju procenu životne sredine i socijalnih pitanja i proces nadzora osigura da projekti budu dizajnirani, realizovani i sprovedeni u skladu sa primenjivim regulatornim zahtevima i dobrom međunarodnom praksom³. Centralni aspekt ovog pristupa je primena hijerarhije mera za ublažavanje neželjenih posledica.⁴

¹Član 2.1(vii) Sporazuma o osnivanju Evropske banke za obnovu i razvoj.

²Za potrebe ove Politike, socijalna pitanja se odnose na pitanja vezana za ljude pogođene projektom i njihove zajednice i radnike, i pitanja u vezi sa socio-ekonomskim statusom, osetljivošću, rodnim identitetom, ljudskim pravima, seksualnom orijentacijom, kulturnim nasleđem, uslovima rada i zapošljavanju, zdravljem i bezbednošću i učešćem u donošenju odluka.

³Dobra međunarodna praksa se odnosi na ostvarivanje profesionalnih veština, savesnosti, razboritosti i predostrožnosti koja se očekuje od obučeni i iskusnih profesionalaca angažovanih u istoj vrsti zadataka pod istim ili sličnim uslovima, globalno ili regionalno. Rezultat takvog rada treba da bude korišćenje odgovarajućih tehnologija u datim okolnostima koje su specifične za određeni projekat.

⁴Hijerarhija mera za ublažavanje neželjenih posledica obuhvata mere koje se preduzimaju da bi se izbegao uticaj na životnu sredinu ili socijalna pitanja od samog početka razvojnih aktivnosti, a tamo gde to nije moguće, radi sprovođenja dodatnih mera koje će umanjiti, ublažiti i, kao krajnje rešenje, nadoknaditi i/ili kompenzovati bilo kakav potencijalni preostali negativan uticaj.

7. EBRD, kao potpisnica Evropskih principa za zaštitu životne sredine,⁵ je preuzela obavezu da promoviše usvajanje principa, praksi i standarda za zaštitu životne sredine EU⁶ kroz projekte finansirane od strane EBRD, tamo gde ovi principi mogu biti primenjeni na nivou projekta, bez obzira na njihovu geografsku lokaciju. Ukoliko se zakoni i propisi zemlje domaćina razlikuju od suštinskih standarda životne sredine EU, projekat će biti realizovan u skladu sa rigoroznijim procedurama.
8. EBRD prepoznaje ratifikaciju međunarodnih sporazuma, ugovora i konvencija o životnoj sredini i socijalnim pitanjima u državama u kojima radi. EBRD će, u okviru svog mandata, nastojati da strukturira projekte koje finansira tako da budu vođeni relevantnim principima i važnim zahtevima međunarodnog prava. EBRD neće svesno finansirati projekte koji su u suprotnosti sa obavezama države, prema relevantnim međunarodnim ugovorima i sporazumima, identifikovanim tokom procene projekta.
9. EBRD prepoznaje odgovornost klijenata i njihovih poslovnih aktivnosti u oblasti poštovanja ljudskih prava⁷, a takođe prepoznaje da je to sastavni deo održivosti životne sredine i socijalne održivosti. Ova odgovornost obuhvata poštovanje ljudskih prava, izbegavanje povrede ljudskih prava drugih i rešavanje negativnih posledica po ljudska prava koje njihove poslovne aktivnosti mogu izazvati, ili kojima mogu doprineti.
10. EBRD smatra da rodna ravnopravnost predstavlja osnovni aspekt moderne tržišne ekonomije koja dobro funkcioniše, kao i demokratskog društva. EBRD očekuje od svojih klijenata da identifikuju potencijalne rodno specifične i nesrazmerne, negativne uticaje i da sprovedu razvijanje mera za ublažavanja neželjenih posledica za njihovo smanjenje. Tamo gde je to relevantno, od klijenata će se zahtevati da poboljšaju pozitivan rodni uticaj u projektima, kroz promovisanje jednakih mogućnosti i socio-ekonomsko osnaživanje žena, posebno u pogledu pristupa finansijama, uslugama i zapošljavanju.
11. EBRD će proceniti u kojoj meri izmene cena usluga mogu da stvore probleme pristupačnosti osnovnog nivoa usluga za ugrožene i/ili osetljive grupe⁸ stanovništva, i uveriće se da su razvijeni i uspostavljeni efikasni sistemi za rešavanje ovih problema.
12. EBRD će kroz implementaciju ove Politike uspostaviti partnerske odnose sa klijentima kako bi im pomogao u unapređenju rezultata njihovih aktivnosti, poboljšanju dugoročne održivosti i jačanju njihovih kapaciteta za upravljanje životnom sredinom i socijalnim pitanjima.

⁵ Evropske principe za zaštitu životne sredine (European Principles for the Environment - EPE) su usvojili Razvojna banka Saveta Evrope, EBRD, Evropska investiciona banka, Nordijska korporacija za finansiranje u oblasti životne sredine i Nordijska investiciona banka. EPE je inicijativa lansirana kao odgovor na potrebu za povećanom harmonizacijom principa, prakse i standarda u oblasti zaštite životne sredine prilikom finansiranja projekata. EPE principi na koje se Banka obavezala sadržani su u UR 1, 3, 4 i 10.

⁶ Materijalni standardi životne sredine Evropske unije sadržani su u sekundarnom zakonodavstvu EU, na primer, propisima, direktivama i odlukama. Proceduralne norme usmerene ka državama članicama i EU institucijama i sudskoj praksi Evropskog suda pravde i Suda prve instance, koje se primenjuju na države članice, institucije EU i pravna i fizička lica EU, su isključene iz ove definicije.

⁷ EBRD će, za potrebe ove Politike, biti vođena Međunarodnom poveljom o ljudskim pravima, Deklaracijom UN o ljudskim pravima i osam osnovnih konvencija Međunarodne organizacije rada.

⁸ Za potrebe ove Politike, pojam osetljive grupe se odnosi na ljude koji po osnovu rodnog identiteta, seksualne orijentacije, religije, starosedelačkog statusa, starosti, invalidnosti, ekonomskih nedostataka ili socijalnog statusa mogu biti u većoj meri negativno pogođeni uticajem projekta nego drugi, i mogu biti ograničeni u sposobnosti da zahtevaju ili iskoriste prednosti projekta. Osetljivi pojedinci i/ili grupe mogu takođe obuhvatati, ali ne moraju biti ograničeni na, ljude koji žive ispod granice siromaštva, lica bez zemlje, stare, domaćinstva koja vode žene ili deca, izbeglice, interno raseljena lica, etničke manjine, zajednice zavisne od prirodnih resursa ili druga raseljena lica koja nisu zaštićena kroz nacionalno zakonodavstvo i/ili međunarodno pravo.

13. EBRD prepoznaje važnost rešavanja uzroka i posledica klimatskih promena u državama u kojima sprovodi svoje aktivnosti. EBRD će se uključiti, kad god je to potrebno, u inovativne investicije i tehničku pomoć za podršku investicija bez prisustva/sa niskim stepenom ugljenika i u mogućnosti ublažavanja i adaptacije neželjenih posledica klimatskih promena, a takođe će identifikovati mogućnosti za smanjenje emisije štetnih gasova u projektima koje podržava. EBRD će takođe pružiti podršku svojim klijentima u razvijanju mera za adaptaciju koje promovišu investicije otporne na klimatske uslove.
14. EBRD će podržati princip predostrožnosti u očuvanju, zaštiti, upravljanju i održivom korišćenju prirodnih resursa i zahtevaće od relevantnih projekata da obuhvate mere za očuvanje i, gde je moguće, unapredi ekosisteme i biodiverzitet koji ti ekosistemi podržavaju.
15. EBRD je posvećena principima transparentnosti, odgovornosti i uključivanja interesnih grupa. Banka će objavljivati, na stalnoj osnovi, sažete informacije o učinku Banke u pitanjima životne sredine i socijalnim pitanjima i uključice se u važan dijalog sa interesnim grupama Banke, u skladu sa Politikom javnog informisanja Banke (PIP – Public Information Policy). Banka će promovisati slične primere dobre prakse među svojim klijentima.
16. EBRD će raditi zajedno sa ostalim međunarodnim finansijskim institucijama, Evropskom unijom, bilateralnim donatorima, agencijama UN-a i drugim organizacijama na usklađivanju efikasnih mera za promovisanje održivosti životne sredine i socijalnih pitanja na regionalnom nivou ili na nivou sektora, u državama u kojima posluje. Kada sufinansira projekte sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama, EBRD će saradivati sa njima kako bi se dogovorili o zajedničkom pristupu proceni projekta, projektним zahtevima i praćenju sprovođenja aktivnosti.
17. Strategije EBRD za datu državu, kao i sektorske strategije i politike, će sadržati informacije o potencijalnim izazovima za životnu sredinu i socijalna pitanja i prilike povezane sa predloženim aktivnostima EBRD.
18. Kroz aktivnosti tehničke saradnje i dijaloge o politikama, EBRD će nastojati da dobije podršku u cilju obezbeđivanja programa za izgradnju kapaciteta potrebnih za procenu i upravljanje životnom sredinom i socijalnim pitanjima u državama u kojima posluje. EBRD će olakšati razvoj podsticajnog okruženja za svoje klijente, kako bi dostigli ekološki i socijalno održive rezultate u svojim projektima.
19. U okviru svog internog poslovanja, EBRD će pratiti primere dobre prakse u održivosti životne sredine i socijalnih pitanja i nastojaće da saraduje sa dobavljačima i podgovaračima koji poštuju jednako visoke standarde.

C. Uključivanje pitanja vezanih za zaštitu životne sredine i socijalnih pitanja u projektni ciklus

Uloga i obaveze EBRD-a

20. Obaveze EBRD su u skladu sa njenom ulogom kao međunarodne finansijske institucije koja pruža bankarsko finansiranje za projekte kroz korišćenje sredstava odobrenih od strane rukovodstva EBRD i Odbora direktora ili drugog organa odlučivanja. U odnosu na bilo koju investiciju ili projekat tehničke saradnje, nivo angažovanja EBRD-a je određen prirodom i obimom projekta, dostupnošću donatorskih sredstava, kao i posebnim okolnostima saradnje i odnosa sa klijentom.
21. EBRD se može uzdržati od finansiranja predloženog projekta po osnovu pitanja vezanih za zaštitu životne sredine i socijalnih pitanja. EBRD neće svesno finansirati projekte koji uključuju

ili imaju za rezultat prinudno raseljavanje⁹. Pored toga, postoji nekoliko vrsta aktivnosti koje EBRD ne finansira u skladu sa Spiskom projekata koje EBRD ne finansira iz razloga povezanih sa zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (EBRD Environmental and Social Exclusion List), navedenim u Prilogu 1 ove Politike.

22. EBRD administrira nekoliko Specijalnih fondova i fondova za saradnju. Projekti ili aktivnosti koji se u potpunosti ili delimično finansiraju iz Specijalnih fondova, moraju ispunjavati zahteve ove Politike. Što se tiče fondova za saradnju, na njih će se ova Politika takođe primenjivati; međutim, oni mogu biti predmet dodatnih uslova donatora u vezi sa zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima, pod uslovom da su usklađeni sa ovom Politikom.

Projektni ciklus

Kategorizacija

23. EBRD svrstava predložene projekte u određene kategorije kako bi odredila prirodu i stepen uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja; objavljivanje podataka i neophodno uključivanje interesnih grupa. Ova procena će biti u srazmeri sa prirodom, lokacijom, osetljivošću i obimom projekta, kao i sa značajem potencijalnih nepovoljnih uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja koje bi projekat mogao da ima. Prošla i trenutna pitanja vezana za životnu sredinu i socijalna pitanja i rizici povezani sa postojećim objektima vezanim za projekte će biti predmet procene životne sredine i socijalne procene, bez obzira na kategorizaciju.

Direktno investiranje¹⁰

24. Predloženi projekat se svrstava u kategoriju A kada njegovo sprovođenje može da dovede do potencijalno značajnih budućih štetnih uticaja vezanih za životnu sredinu i/ili socijalna pitanja koji se, u vreme kategorizacije, ne mogu odmah prepoznati ili proceniti i za koje je neophodno sprovesti formalizovan i participativan postupak preliminarne procene na životnu sredinu i socijalna pitanja. Spisak indikativnih projekata u okviru kategorije A je naveden u Prilogu 2 ove Politike.
25. Predloženi projekat se svrstava u kategoriju B kada su potencijalni nepovoljni uticaji na životnu sredinu i socijalni uticaji lokalnog karaktera i/ili se lako mogu prepoznati i rešavati putem mera za ublažavanje neželjenih posledica. Zahtevi za sprovođenje analize životne sredine i socijalne analize mogu se razlikovati zavisno od projekta i biće dogovoreni sa EBRD-om od slučaja do slučaja.
26. Predloženi projekat se svrstava u kategoriju C kada je vrlo verovatno da neće imati nepovoljne uticaje vezane za životnu sredinu i/ili socijalna pitanja, ili će oni biti neznatni, i kada takvi uticaji mogu biti odmah rešeni kroz ograničenu procenu uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja.
27. Inicijalna ispitivanja životne sredine i društvene sredine (Initial Environmental and Social Examinations - IESEs) će se sprovoditi ukoliko ne postoji dovoljan broj informacija u vreme kategorizacije, kako bi se odredila odgovarajuća kategorija i obim procene.

⁹ Aktivnosti i/ili propusti koji uključuju prisilno ili nevoljno raseljavanje pojedinaca, grupa i zajednica iz domova i/ili sa zemljišta i zajedničke imovine koja je nastanjena ili od koje zavise, čime se eliminiše ili ograničava sposobnost pojedinca, grupe ili zajednice da boravi ili radi u određenom objektu, domaćinstvu ili lokaciji, bez pružanja ili pristupa odgovarajućim oblicima pravne ili druge zaštite. To se ne odnosi na raseljavanje sprovedeno u skladu sa zakonom i u skladu sa odredbama međunarodnih konvencija o ljudskim pravima.

¹⁰Projekti EBRD-a su podeljeni na "Direktno investicione projekte" i "Projekte putem finansijskih posrednika". U slučaju Projekata putem finansijskih posrednika, klijent je pružalac finansijskih usluga, investicioni fond ili drugo slično telo. Svi ostali projekti spadaju u Direktno investicione projekte.

Finansijski posrednici

28. Predloženi projekat klasifikovan je kao "FI" (Financial Intermediary – FI) ukoliko finansijska struktura uključuje finansiranje kroz finansijske posrednike (FP) pri čemu FP¹¹ sprovodi zadatak procene i nadzora nad pod-projektom.

Opšti pristup proceni projekta

29. Svi projekti prolaze kroz postupak preliminarne procene u okviru koga se utvrđuje na koji način utiču na životnu sredinu i socijalna pitanja, na osnovu čega EBRD odlučuje da li neki projekat treba finansirati i, ukoliko je to slučaj, o načinu na koji se treba baviti pitanjima vezanim za zaštitu životne sredine i socijalnim pitanjima pri planiranju, realizaciji i sprovođenju projekata. Ova procena će biti usklađena sa prirodom i obimom projekta, i biće srazmerna opasnostima i posledicama po životnu sredinu i socijalna pitanja, vodeći računa o hijerarhiji mera za ublažavanje neželjenih posledica. Procenom će se utvrditi da li se projekat može sprovesti u skladu sa ovom Politikom i njenim Uslovima za realizaciju (UR) i obuhvatiće procenu potencijalnih finansijskih, pravnih i reputacijskih rizika, i prepoznavanje prilika za unapređenje zaštite životne sredine i socijalnih pitanja. Procena uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja je integrisana u ukupnu procenu projekta EBRD-a. EBRD može zatražiti savete specijalizovanog trećeg lica u proceni specijalizovanih ili tehničkih pitanja.
30. EBRD-ov postupak procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja obuhvata razmatranje tri ključna elementa: (i) uticaj na životnu sredinu i socijalna pitanja povezan sa predloženim projektom; (ii) sposobnost i nameru klijenta da se bavi identifikovanim uticajima i pitanjima u skladu sa relevantnim UR; i (iii) u odgovarajućoj meri, objekte i aktivnosti koje su u vezi sa projektom, ali se ne finansiraju iz sredstava EBRD-a. Obim procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja će biti definisan od slučaja do slučaja, a takođe može sadržati pregled potencijalnih rizika i odgovornosti u vezi sa imovinom koja je položena kao garancija.
31. Odgovornost klijenta je da obezbedi pružanje adekvatnih informacija tako da Banka može da sprovede procenu uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja u skladu sa ovom Politikom. Uloga Banke je da: (i) pregleda informacije klijenta; (ii) daje smernice kako bi pomogla klijentima u razvijanju odgovarajućih mera u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje neželjenih posledica radi rešavanja uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja, kako bi se ispunili relevantni UR; i (iii) pomogne u identifikovanju mogućnosti za dodatne koristi za životnu sredinu ili socijalna pitanja.
32. EBRD prepoznaje da projekti mogu imati različit stepen dostupnih informacija u vreme procene Banke. U nekim slučajevima, predložena upotreba sredstava dobijenih kroz investicije EBRD-a i povezani otisak životne sredine i socijalnih pitanja su poznati i, u velikoj meri, jasni u trenutku kada Banka donosi odluku o finansiranju, što je uobičajeno u tradicionalnom finansiranju projekata. U drugim slučajevima, međutim, investicije Banke ne moraju biti usmerene ka određenoj fizičkoj imovini, kao što je finansiranje obrtnog kapitala i neke vrste finansiranja akcijskim kapitalom, ili mogu dovesti do budućih investicija. U takvim okolnostima, predložena upotreba sredstava i otisak životne sredine i socijalnih pitanja su u velikoj meri neodređeni u trenutku kada Banka donosi odluku da investira. Banka će stoga (i) proceniti investiciju na osnovu rizika i uticaja svojstvenih za određeni sektor i kontekst poslovnih aktivnosti, i (ii) proceniti kapacitet klijenta da sprovede projekat u skladu sa UR-ovima.
33. Kada je EBRD kontaktirana da finansira projekat koji je u izgradnji, ili kada je projekat dobio sve dozvole od države domaćina, uključujući odobrenje lokalne procene zaštite životne sredine i

¹¹ FP, između ostalog, obuhvataju privatne investicione fondove, banke, lizing kompanije, osiguravajuća društva i penzione fondove.

socijalnih pitanja, odobrenje Banke će obuhvatati analizu jaza između dizajna projekta i sprovođenja i UR-ova, kako bi se utvrdilo da li postoji potreba za dodatnim studijama i/ili merama za ublažavanje, kako bi projekat ispunio zahteve EBRD-a.

34. Procena EBRD-a zahteva od klijenata da identifikuju interesne grupe koje potencijalno mogu biti obuhvaćene projektom i/ili zainteresovane za projekat, da objave dovoljno informacija o uticaju i pitanjima proizašlim iz projekata i da konsultuju interesne grupe na smislen i kulturološki odgovarajući način. Konkretno, EBRD zahteva od svojih klijenata da saraduju sa relevantnim interesnim grupama, u srazmeri sa potencijalnim uticajem povezanim sa projektom i stepenom brige. Takvo uključivanje interesnih grupa bi trebalo sprovesti, imajući u vidu principe Konvencije Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (*United Nations Economic Commission for Europe – UNECE*) o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravde u pitanjima zaštite životne sredine. Za projekte koji su predmet Procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja (ESIA), a koji potencijalno mogu imati značajan uticaj na međunarodnom nivou, Banka će podsticati pristup UNECE Konvencije o uticaju na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu, bez obzira na geografsku lokaciju projekta ili njegove potencijalne uticaje. Banka može, u nekim slučajevima, da sprovede aktivnosti javnih konsultacija kako bi stekla uvid u mišljenje interesnih grupa. Identifikovanje interesnih grupa i saradnja takođe mogu biti ugrađeni u aktivnosti tehničke saradnje Banke, prema potrebi.
35. Za projekte FP, EBRD će sprovesti analizu stanja u odnosu između FP i njegovog portfolia kako bi procenila (i) postojeće politike i procedure za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja FP, kao i njegov kapacitet za njihovo sprovođenje, (ii) pitanja zaštite životne sredine i socijalna pitanja vezana za postojeći i moguć budućí portfolio FP, i (iii) neophodne mere za jačanje postojećeg sistema zaštitnih mera za životnu sredinu i socijalna pitanja FP.

Uslovi za realizaciju

36. Banka očekuje da projekti koje finansira ispune standarde dobre međunarodne prakse vezane za održivost životne sredine i socijalnih pitanja. Da bi pomogla klijentima i/ili njihovim projektima da to postignu, Banka je definisala posebne Uslove za realizaciju (UR) za ključna pitanja i uticaje vezane za zaštitu životne sredine i socijalnu politiku, i to:
 - UR 1 – Procena i upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima
 - UR 2 – Radni odnosi i uslovi rada
 - UR 3 – Efikasnost resursa, prevencija i kontrola zagađenja
 - UR 4 – Zdravlje i bezbednost
 - UR 5 – Otkup zemljišta, prinudno raseljavanje i izmeštanje poslovnih aktivnosti
 - UR 6 - Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima
 - UR 7 - Starosedelačko stanovništvo
 - UR 8 - Kulturno nasleđe
 - UR 9 - Finansijski posrednici
 - UR 10 – Objavljivanje podataka i uključivanje interesnih grupa

Aktivnosti direktnog investiranja moraju ispuniti UR 1 do 8 i 10; projekti FP moraju ispuniti UR 2, 9 i uslove vezane za zaštitu zdravlja i bezbednost navedene u UR 4. Svaki UR u okviru svojih ciljeva definiše željene rezultate, praćene spisom posebnih uslova čije ispunjavanje klijentima pomaže da postignu navedene rezultate. Poštovanje relevantnih domaćih zakona sastavni je deo svih UR-ova.

37. Projekti koji sadrže nove objekte ili poslovne aktivnosti će od samog početka biti osmišljeni tako da ispunjavaju UR-ove. Ukoliko je predloženi projekat vezan za već postojeće objekte ili aktivnosti koji ne ispunjavaju UR-ove, u vreme kada ih Odbor razmatra, od klijenta se očekuje da usvoji mere zadovoljavajuće za EBRD, koje su tehnički i finansijski izvodljive i isplative, a sve u

cilju usaglašavanja objekata ili aktivnosti sa UR-ovima u vremenskom roku koji je prihvatljiv za EBRD. Osim toga, EBRD će saradivati sa svojim klijentima na upravljanju rizicima za životnu sredinu i socijalna pitanja u skladu sa UR-ovima u njihovim aktivnostima koje su povezane sa projektom, ali nisu deo projekta.

38. Kada predloženi projekat obuhvata opšte korporativno finansiranje, obrtni kapital ili finansiranje akcijskim kapitalom za kompanije koje posluju na više lokacija, od klijenta se očekuje da razvije mere na korporativnom nivou (a ne na nivou određene projektne lokacije) kako bi se ispunili UR-ovi u razumnom vremenskom roku. Kada se sredstva koriste za određenu fizičku imovinu, korišćenje sredstava će biti predmet Uslova za realizaciju. U slučaju sredstava koja nisu usmerena ka određenoj fizičkoj imovini, primenivaće se zahtevi navedeni u pasusu 32 iznad.

Delovanje trećih lica

39. Ponekad će sposobnost klijenta da postigne rezultate vezane za zaštitu životne sredine ili socijalna pitanja koji su usklađeni sa UR-ovima, zavisiti od aktivnosti trećih lica.¹² EBRD nastoji da obezbedi da projekti koje finansira postignu rezultate koji su u skladu sa UR-ovima, čak i ako ti rezultati zavise od delovanja trećih lica. Kada je rizik visok sa delovanjem trećih lica, a klijent ima kontrolu ili uticaj nad njihovim aktivnostima i ponašanjem, EBRD će zahtevati od klijenta da saraduje sa trećim licem kako bi postigao rezultate u skladu sa UR-ovima. Posebni uslovi i aktivnosti koje je neophodno sprovesti biće određeni od slučaja do slučaja. Neki rizici vezani za delovanje trećih lica mogu dovesti do toga da se Banka uzdrži od finansiranja datog projekta.

Donošenje odluka

40. Dokumentacija dostavljena Odboru direktora EBRD-a ili drugom organu odlučivanja za odobrenje projekta, će sadržati opis procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, materijalne posledice i pitanja, identifikovane mere za ublažavanje neželjenih posledica i pregled angažovanja interesnih grupa, i način na koji će klijeti rešavati ili rešavaju ove uticaje i pitanja. Odbor direktora ili drugi organ odlučivanja će uzeti u obzir komentare i brige interesnih grupa tokom procesa odlučivanja kao deo procene opšte koristi i rizika projekta.
41. Odbor direktora EBRD-a ima diskreciono pravo da se složi, što je uslov za finansiranje EBRD-a, da se određeni elementi procene životne sredine i socijalnih pitanja sprovedu nakon odobrenja Odbora i nakon potpisivanja finansijskih sporazuma. Odbor će razmotriti celokupan uticaj, rizike i koristi predloženog pristupa. Kada predloženi projekat bude odobren prema navedenim uslovima, Sažetak projekta (*Project Summary Documents – PSDs*) će sadržati opis datog pristupa.

Pravna dokumentacija

42. EBRD-ovi sporazumi o finansiranju projekata sa klijentima obuhvataće posebne odredbe koje odražavaju EBRD-ove zahteve vezane za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja. Ovi zahtevi obuhvataju poštovanje svih relevantnih UR-ova, kao i odredbi koje se odnose na izveštavanje o zaštiti životne sredine i o socijalnim pitanjima, stalnu saradnju sa interesnim grupama i praćenje aktivnosti. Pravna dokumentacija u nekim slučajevima takođe će obuhvatati prava i/ili pravne lekove koje Banka ima, u slučaju da zajmoprimac ili kompanija u koju se investira ne uspe da sprovede odredbe o zaštiti životne sredine ili socijalnim pitanjima u skladu sa uslovima navedenim u finansijskim sporazumima.

¹²Treće lice može biti, između ostalog, državna agencija, podgovarač, dobavljač sa kojim projekat/klijent saraduje u znatnoj meri, ili operater nekog povezanog objekta ili usluge.

Praćenje aktivnosti

43. EBRD prati projekte sa stanovišta zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, kao i usklađenost sa relevantnim uslovima vezanim za životnu sredinu i socijalna pitanja obuhvaćenim u pravnoj dokumentaciji. Obim praćenja aktivnosti će biti srazmeran pitanjima i uticajima vezanim za životnu sredinu i socijalna pitanja u okviru projekta, uključujući direktne investicione projekte i projekte preko FP. Praćenje zahteva i obaveza će, kao minimum, obuhvatati pregledanje Godišnjih izveštaja o životnoj sredini i socijalnim pitanjima na projektima, koje pripremaju klijenti. EBRD takođe može povremeno da proverava informacije o praćenju aktivnosti koje pripremaju klijenti, tako što će specijalisti za životnu sredinu i socijalna pitanja i/ili nezavisni eksperti posećivati lokacije projekata.
44. Ukoliko klijent ne ispoštuje svoje obaveze vezane za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja predviđene u pravnim sporazumima, EBRD se sa klijentom može dogovoriti o korektivnim merama koje će klijent preduzeti, kako bi ostvario usklađenost. Ukoliko klijent ni tada ne uspe da ostvari saglasnost sa dogovorenim korektivnim merama, Banka može preduzeti odgovarajuće radnje i/ili iskoristiti pravne lekove sadržane u finansijskom sporazumu. EBRD će na isti način sa klijentom razmotriti i sve mogućnosti za postizanje kvalitetnijih rezultata vezanih za projekte.

Operativne izmene

45. I nakon formalnog odobrenja i potpisivanja finansijskog sporazuma sa Bankom, može doći do izmena u prirodi i obimu projekta. Takve izmene mogu prouzrokovati značajne implikacije za životnu sredinu i socijalna pitanja. Kada nastanu takve bitne izmene, Banka će sprovesti procenu uticaja predloženih izmena na životnu sredinu i socijalna pitanja u skladu sa ovom Politikom, a sve dodatne potrebe za ispitivanjem stanja, zahtevi vezani za uključivanje interesnih grupa i definisanje mera za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja biće uvršteni u modifikovanu/reorganizovanu projektnu dokumentaciju. Kada operativne izmene prouzrokuju posledice po životnu sredinu i/ili socijalna pitanja, koje su bitno drugačije od onih koje je odobrila Banka, najviše rukovodstvo će biti obavješteno o svim izmenama i, ukoliko je potrebno, a u skladu sa politikama EBRD-a, one će biti dostavljene Odboru na uvid ili odobrenje.

D. Obaveštavanje javnosti i odgovornost EBRD-a

46. EBRD će objavljivati godišnji izveštaj o pitanjima vezanim za održivost životne sredine i socijalnih pitanja, vezanim za aktivnosti Banke i implementaciju ove Politike.
47. Pitanja u oblasti životne sredine i socijalne politike koja su u vezi sa projektima finansiranim od strane EBRD-a će biti opisana u dokumentu EBRD-a pod nazivom Sažetak projekta (*Project Summary Documents – PSDs*), kao što zahteva Politika javnog informisanja (*Public Information Policy – PIP*).¹³
48. Odeljenje za evaluaciju Banke (*Evaluation Department – EvD*) sprovodi evaluaciju dimenzija učinka u oblasti životne sredine i socijalnih pitanja u projektima koje finansira EBRD, u skladu sa Politikom o evaluaciji i relevantnim smernicama.
49. EBRD je ustanovila Projektni žalbeni mehanizam (PŽM) putem koga se procenjuju i razmatraju prigovori na projekte koje finansira Banka. PŽM omogućava lokalnim pojedincima, organizacijama i lokalnim grupama na koje projekat štetno utiče, da podnesu prigovore i traže pomoć u rešavanju problema nezavisno od bankarskih aktivnosti Banke. PŽM takođe mogu koristiti pojedinci ili grupe za potrebe podnošenja žalbi, ukoliko smatraju da se Banka nije pridržavala ove Politike ili drugih odredbi PJI za projekte.

¹³Sažetak projekta će biti dostupan u EBRD-ovom Odeljenju za izdanja (*EBRD's Publications Desk*) i na veb prezentaciji EBRD-a (www.ebrd.com).

E. Promovisanje investicija sa veoma pozitivnim uticajima na životnu sredinu i socijalna pitanja, uključujući rad u partnerstvu sa drugima

50. EBRD će promovisati projekte i inicijative koje su posebno osmišljene tako da imaju izrazito pozitivne uticaje na životnu sredinu i socijalna pitanja. Ovakav pristup će obuhvatati:
- pružanje tehničke saradnje kojom će se dopuniti postojeći ili predloženi projekti EBRD-a,
 - unapređenje povoljnog okruženja, kroz tehničku saradnju i dijalog o politikama, tako da klijenti EBRD-a mogu da reše pitanja životne sredine i socijalna pitanja na bolji način,
 - promovisanje samostalnih investicionih projekata u prioritetnim oblastima,
 - promovisanje efikasnog korišćenja resursa u projektima,
 - finansiranje pilot projekata kako bi se ispitale potencijalne poslovne aktivnosti koje bi imale veoma pozitivan uticaj na životnu sredinu i socijalna pitanja.

F. Institucionalna rešenja i aranžmani za sprovođenje

51. Da bi obezbedila adekvatno bavljenje napred opisanim strateškim smernicama, EBRD će rasporediti obaveze i izdvojiti odgovarajuća sredstva čime će se omogućiti efikasno sprovođenje ove Politike. Banka će obezbediti adekvatan broj zaposlenih koji će nadgledati proces preliminarne procene i praćenja zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, kako bi se inicirali i razvijali projekti korisni po životnu sredinu i socijalna pitanja.
52. Ova Politika će stupiti na snagu šest meseci nakon što je usvoji Odbor direktora. Projekti koji su inicijalno odobreni od strane rukovodstva Banke¹⁴ pre stupanja na snagu ove Politike, podleže Politici koja je bila na snazi u trenutku inicijalnog usvajanja projekta.
53. EBRD će razvijati i sprovođiti procedure za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, kao i odgovarajuća uputstva i smernice za podršku sprovođenju ove Politike, i omogućiće zaposlenima da dobiju odgovarajuću obuku o odredbama ove Politike.
54. Savetodavni odbor za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja (*Environmental and Social Advisory Council - ESAC*) će nastaviti da pruža podršku EBRD-u, a EBRD će tražiti mišljenje odbora u pogledu pitanja vezanih za opštu politiku, kao i svih sektorskih politika i strategija, pre njihove finalizacije. Mišljenje odbora se takođe može tražiti u pogledu posebnih pitanja vezanih za projekte i aktivnosti EBRD-a.
55. EBRD će redovno pratiti i ocenjivati svoj učinak vezan za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja u odnosu na ciljeve ove Politike. Ova Politika će redovno biti pregledana i može pretrpeti izmene ili dopune, što podleže odobrenju od strane Odbora direktora. Pored toga, Politika podleže procesu razmatranja od strane Odbora direktora svakih pet godina.

¹⁴U vreme usvajanja ove Politike, ovo inicijalno odobrenje pominje se kao "Načelni pregled".

Prilog 1: Spisak projekata koje EBRD ne finansira iz razloga povezanih sa zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima

EBRD neće svesno finansirati, bilo direktno ili indirektno, projekte koji obuhvataju sledeće aktivnosti:

- proizvodnju ili trgovinu bilo kojim proizvodom, odnosno bavljenje bilo kojom delatnošću koja se smatra nezakonitom sa stanovišta zakona ili propisa države domaćina (tj. nacionalnih propisa), ili sa stanovišta međunarodnih konvencija i sporazuma, ili podleže međunarodnom procesu zabrane ili postupnog ukidanja, kao što je:
 - proizvodnja ili trgovina proizvodima koji sadrže polihlor bifenil (PCB)¹⁵
 - proizvodnja ili trgovina farmaceutskim proizvodima, pesticidima/herbicidima i drugim štetnim supstancama koje podležu međunarodnom procesu zabrane ili postupnog ukidanja¹⁶
 - proizvodnja ili trgovina supstancama koje oštećuju ozonski omotač, koje podležu međunarodnom procesu postupnog ukidanja¹⁷
 - trgovina divljom florom i faunom ili proizvodnja, tj. trgovina proizvodima biljnog i životinjskog porekla, što je regulisano od strane CITES-a¹⁸
 - prekogranični promet otpada zabranjen odredbama međunarodnog prava¹⁹
- proizvodnja, upotreba ili trgovina nevezanim azbestnim vlaknima ili proizvodima koji sadrže azbest
- aktivnosti zabranjene zakonima države domaćina ili međunarodnim konvencijama koje se odnose na zaštitu biodiverziteta ili kulturnog nasleđa²⁰
- morski ribolov mrežama potegačama, uz korišćenje mreža dužine preko 2.5 km
- prevoz nafte ili drugih opasnih supstanci u tankerima koji ne ispunjavaju uslove koje je postavila Međunarodna pomorska organizacija (*International Maritime Organization - IMO*)²¹

¹⁵PCB: Polihlor bifenil – grupa visoko toksičnih hemikalija. PCB se može naći u električnim transformatorima punjenim naftom, kondenzatorima i razvodnicima proizvedenim u periodu od 1950. do 1985. god.

¹⁶Merodavna dokumenta su Uredba EU (EEC) Br. 2455/92 od 23. jula 1992. god koja se odnosi na izvoz i uvoz određenih opasnih hemikalija i njene kasnije izmene i dopune; UN Konsolidovana lista proizvoda čiju su potrošnju i/ili prodaju vlade zabranile, ukinule, strogo ograničile ili nisu odobrile; Konvencija o postupku davanja saglasnosti, na osnovu prethodnog obaveštenja, za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini (Roterdamska konvencija); Stokholmska Konvencija o dugotrajnim organskim zagađivačima; Klasifikacija pesticida po stepenu opasnosti Svetske zdravstvene organizacije (World Health Organization – WHO).

¹⁷Supstance koje oštećuju ozon (Ozone Depleting Substances - ODSs): Hemijska jedinjenja koja reaguju sa stratosferskim ozonom i oštećuju ga, što dovodi do nastajanja opšte poznatih “ozonskih rupa”. Protokol iz Montreala navodi ODS-ove i ciljane rokove do kada će se njihova upotreba smanjiti i konačno ukinuti. Spisak hemijskih jedinjenja uređenih Protokolom iz Montreala, koji obuhvata aerosole, rashladna sredstva, agense za stvaranje pene, razređivače i protivpožarna sredstva, zajedno sa detaljima o zemljama potpisnicama i ciljanim rokovima za postupno ukidanje, može se dobiti od Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (*United Nations Environment Programme*).

¹⁸CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora): Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune. Spisak vrsta zaštićenih CITES-om dostupan je u Sekretarijatu CITES-a.

¹⁹Referentna dokumenta su: Uredba (EC) br. 1013/2006 od 14. juna 2006. god o prevozu otpada; Odluka C (2001)107/Final Saveta OECD-a u pogledu revizije Odluke C (92) 39/Final o kontroli prekograničnog kretanja otpada namenjenog za reciklažu; Bazelska Konvencija o kontroli prekograničnog kretanja štetnog otpada i njegovom odlaganju.

²⁰Relevantne međunarodne konvencije su: Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija); Konvencija o očuvanju močvarnih područja od međunarodnog značaja, posebno staništa ptica močvarnica (Ramsarska konvencija); Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa (Bernska konvencija); Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine; Konvencija o biološkom diverzitetu.

²¹To obuhvata: tankere koji nemaju sve neophodne MARPOL (Međunarodna konvencija o sprečavanju zagađenja sa brodova) i SOLAS (Međunarodna konvencija o zaštiti života na moru) sertifikate (uključujući, bez ograničenja, poštovanje ISM kodeksa (Međunarodni kodeks rukovođenja i sigurnosnog upravljanja brodom i zaštite od zagađivanja)), tankere koji su na crnoj listi Evropske unije ili su zabranjeni Pariskim Memorandumom o razumevanju o državnoj kontroli luka (Paris MoU) i tankere kojima sledi postupno ukidanje prema MARPOL propisu 13G. Nijedan tanker sa jednostrukim trupom, stariji od 25 godina ne treba da bude korišćen.

- trgovina robom bez postojanja dozvola za izvoz ili uvoz, ili drugih dokaza o dozvoli tranzita od relevantne države izvoza, uvoza i, ukoliko je primenjivo, tranzita.

Prilog 2: Projekti u okviru kategorije A

Ovaj spisak se odnosi na "grinfild" projekte ili velike projekte proširenja ili transformacije – zamene, u okviru dole navedenih kategorija. Indikativne vrste projekta koje su navedene u daljem tekstu predstavljaju primere projekata koji bi potencijalno mogli značajno da dovedu do budućih negativnih uticaja na životnu sredinu i/ili socijalna pitanja, te stoga zahtevaju procenu uticaja na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja. Kategorizacija svakog projekta će zavisiti od prirode i obima stvarnih ili potencijalnih štetnih uticaja na životnu sredinu ili socijalna pitanja, što se utvrđuje na osnovu pojedinosti prirode, lokacije, osetljivosti i obima projekta.

1. Rafinerije sirove nafte (izuzev preduzeća koja proizvode samo maziva iz sirove nafte) i postrojenja za gasifikaciju i likvefakciju 500 ili više tona uglja ili bitumenskih škrljaca dnevno.
2. Toplane i druga postrojenja za sagorevanje sa izlaznom toplotom od 300 ili više megavata²² i nuklearne elektrane i drugi nuklearni reaktori, uključujući demontiranje ili stavljanje van pogona takvih elektrana ili reaktora (izuzev istraživačkih postrojenja za proizvodnju i konverziju fisionih i fertilnih materijala, čija maksimalna snaga ne prelazi 1 kW stalnog toplotnog opterećenja).
3. Postrojenja namenjena proizvodnji ili obogaćivanju nuklearnog goriva, preradi, skladištenju ili konačnom odlaganju ozračenog nuklearnog goriva, ili skladištenju, odlaganju ili preradi radioaktivnog otpada.
4. Složena postrojenja za početno topljenje livenog gvožđa i čelika; postrojenja za proizvodnju neprerađenih obojenih metala iz rude, koncentrata ili sekundarnih sirovina metalurškim, hemijskim ili elektrolitičkim procesima.
5. Složena hemijska postrojenja, tj. ona postrojenja za industrijsku proizvodnju koja koriste hemijsku obradu supstanci u kojima je nekoliko jedinica koje su funkcionalno povezane, grupisano zajedno, a koje služe za proizvodnju: baznih organskih hemikalija; baznih neorganskih hemikalija; veštačkih đubriva na bazi fosfora, azota ili kalijuma (prostih ili složenih veštačkih đubriva); hemijskih ili bioloških procesa; eksploziva.
6. Izgradnja puteva, autoputeva i pruga za međugradski železnički saobraćaj; aerodrome sa osnovnom dužinom piste od 2,100 metara ili više; novih puteva sa četiri ili više traka, ili rekonstrukciju i/ili proširenje postojećih puteva tako da se dobije četiri ili više traka, na onim mestima gde bi takvi novi putevi, ili rekonstruisani i/ili prošireni delovi puta u kontinuitetu bili duži od 10 km.
7. Cevovodi, terminali i prateća postrojenja za prenos velikih količina gasa, nafte i hemikalija.
8. Velike morske luke i unutrašnji vodni putevi, kao i pristaništa za unutrašnji vodni saobraćaj; trgovačke luke, dokovi za utovar i istovar povezani sa kopnom i spoljne luke (isključujući dokove za trajekte).
9. Postrojenja za obradu i odlaganje otpada, koja služe za spaljivanje, hemijsku obradu ili deponovanje štetnog, toksičnog ili opasnog otpada.
10. Velika postrojenja za odlaganje otpada, koja služe za spaljivanje ili hemijsku obradu netoksičnog otpada.
11. Velike²³ brane i drugi objekti namenjeni zadržavanju ili stalnom skladištenju vode.

²²Što odgovara bruto izlaznoj snazi od 140 MW za elektrane sa parnim turbinama i plinskim turbinama jednostavnog ciklusa.

²³Međunarodna komisija za velike brane (*The International Commission on Large Dams - ICOLD*) definiše veliku branu kao branu visine 15 ili više metara, računajući od temelja. Brane koje su između 5 i 15 metara visine i imaju rezervoar kapaciteta od 3 miliona kubnih metara ili više, takođe spadaju u kategoriju velikih brana.

12. Sistemi za odvođenje podzemnih voda ili veštački sistemi za punjenje podzemnih rezervoara u slučajevima gde je godišnja zapremina odvedene ili ponovo prikupljene vode ekvivalentna ili prelazi 10 miliona kubnih metara.
13. Industrijska postrojenja za: (i) proizvodnju celuloze iz drveta i sličnih vlaknastih materijala, ili (ii) proizvodnju papira i kartona, sa proizvodnim kapacitetom od preko 200 metričkih tona prosušenih na vazduhu, dnevno.
14. Iskopavanje velikih količina treseta, kamenolomi i površinski kopovi, i prerada ruda metala ili uglja.
15. Vađenje nafte i prirodnog gasa u komercijalne svrhe.
16. Postrojenja za skladištenje nafte, petrohemijskih ili hemijskih proizvoda sa kapacitetom većim od 200,000 tona.
17. Seča velike količine drva ili krčenje šuma na velikim područjima.
18. Postrojenja za tretiranje komunalnih otpadnih voda sa kapacitetom preko 150,000 ekvivalent - stanovnika.
19. Postrojenja za preradu i odlaganje komunalnog čvrstog otpada.
20. Izgradnja velikih turističkih i maloprodajnih sadržaja.
21. Izgradnja visokonaponskih nadzemnih električnih dalekovoda.
22. Velika postrojenja za korišćenje snage vetra za proizvodnju energije (farme vetra).
23. Obimne aktivnosti u oblasti melioracije i pomorskog jaružanja.
24. Visok stepen primarne poljoprivredne proizvodnje ili šumarstva, što takođe uključuje intenziviranje proizvodnje ili prenamenu prioriternih karakteristika biodiverziteta i/ili kritičnih staništa.
25. Postrojenja za štavljenje krzna i kože čiji kapacitet prelazi 12 tona finalnih proizvoda dnevno.
26. Postrojenja za intenziviranje uzgoj živine ili svinja sa više od: (i) 85,000 mesta za tovne piliće i 60,000 za kokoške; (ii) 3,000 mesta za proizvodnju tovljenih svinja (preko 30 kg); ili (iii) 900 mesta za krmače.
27. Projekti²⁴ čije sprovođenje se planira na osetljivim lokacijama, ili za koje se pretpostavlja da će imati primetan uticaj na takve lokacije od međunarodnog, nacionalnog ili regionalnog značaja, čak iako se kategorija projekta ne pojavljuje na ovom spisku. Takve osetljive lokacije obuhvataju, između ostalog, nacionalne parkove i druge zaštićene zone definisane nacionalnim ili međunarodnim zakonima, kritična staništa ili drugi ekosistemi sa visokim stepenom biodiverziteta, područja od arheološkog i kulturnog značaja, i područja od važnosti za starosedelačko stanovništvo ili druge ranjive grupe.
28. Projekti koji mogu rezultirati znatnim štetnim uticajima socijalnog karaktera na lokalne zajednice ili druga lica.
29. Projekti koji mogu prouzrokovati prinudno raseljavanje ili izmeštanje poslovne aktivnosti u znatnom obimu.

²⁴ Uključujući, bez ograničenja, projekte koji su orijentisani ka zaštiti životne sredine i socijalnim pitanjima (kao što su obnovljivi izvori).

EBRD Uslov za realizaciju 1:

Procena i upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) utvrđuje važnost integrisane procene radi identifikovanja uticaja na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja¹ i pitanja u vezi sa projektima i učinkom klijenata u upravljanju zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima tokom trajanja projekta. Uspešan i efikasan Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima je dinamičan, kontinuirani proces, iniciran i podržan od strane rukovodstva, a podrazumeva sveobuhvatnu komunikaciju između klijenta, njegovih zaposlenih i lokalnih zajednica obuhvaćenih projektom i/ili drugim aktivnostima klijenta, i, gde je moguće, drugih interesnih grupa. Ovaj uslov zahteva metodološki sistemski pristup koji obuhvata planiranje, sprovođenje, pregledanje i reagovanje na ishode na strukturiran način sa ciljem postizanja kontinuiranog unapređenja u upravljanju učinkom. Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima koji odgovara prirodi i obimu projekta, promoviše čvrst i održiv učinak na zaštitu životne sredine i socijalnim pitanjima, i može dovesti do poboljšanja finansijskih rezultata, kao i rezultata vezanih za životnu sredinu i socijalna pitanja.
2. Ovaj UR daje pregled obaveza klijenta u procesu preliminarne procene potencijalnih uticaja i pitanja vezanih za životnu sredinu i socijalna pitanja povezanih sa projektom, i razvijanje i sprovođenje procedura za upravljanje i nadgledanje ovih uticaja i pitanja. Saradnja sa interesnim grupama projekta predstavlja sastavni deo ovog procesa. UR 10, koji navodi zahteve u smislu angažovanja interesnih strana, bi trebalo pročitati zajedno sa ovim UR.

Ciljevi

3. Ciljevi ovog UR su:
 - identifikacija i procena uticaja i pitanja vezanih za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja u vezi sa projektom
 - usvajanje hijerarhije mera za ublažavanje² štetnih uticaja na životnu sredinu ili socijalna pitanja u odnosu na radnike, zajednice obuhvaćene projektom i životnu sredinu u vezi sa projektnim aktivnostima
 - promovisanje unapređenja delovanja klijenata u okviru zaštite životne sredine i socijalne politike kroz delotvorno korišćenje sistema za upravljanje
 - razvijanje Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima sastavljenim u skladu sa prirodom projekta, za procenu i upravljanje uticajima i pitanjima zaštite životne sredine i socijalnih pitanja na način koji je u skladu sa relevantnim UR-ovima.

Područje primene

4. Ovaj UR se odnosi na sve projekte koje EBRD direktno finansira. Klijent će, u sastavu procesa preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, identifikovati relevantne zahteve ovog UR, kao i način na koji će oni biti sprovedeni i kako će se njima upravljati kroz dizajn projekta, izgradnju, operativne aktivnosti, kao i stavljanje van pogona ili zatvaranje, a potom vraćanje lokacije u prethodno stanje.

¹ Za potrebe ove Politike, uticaj na socijalna pitanja podrazumeva uticaj na pojedince, zajednicu i radnike, kao rezultat poslovne aktivnosti koja se podržava, i način na koji će njihovi radni uslovi, socio-ekonomski status, kulturni identitet, ljudska prava i/ili zdravlje biti pogođeni.

²Hijerarhija mera za ublažavanje neželjenih posledica je sačinjena od mera koje su preduzete da bi se izbeglo stvaranje uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja kao posledica razvojnih aktivnosti, i, kada to nije moguće, sprovođenje dodatnih mera koje će umanjiti, ublažiti i, kao krajnju meru, neutralizovati i/ili nadoknaditi potencijalne preostale negativne uticaje.

5. Za potrebe UR-ova, pojam “projekat” se odnosi na definisani skup poslovnih aktivnosti za koje klijent traži finansiranje EBRD-a, ili gde je finansiranje EBRD-a već opredeljeno, skup poslovnih aktivnosti definisanih u finansijskim sporazumima, koji su odobreni od strane Odbora direktora EBRD-a ili drugog organa koji donosi odluke.
6. Projekti koji obuhvataju nove objekte ili poslovne aktivnosti treba da budu dizajnirani tako da zadovolje UR-ove od samog početka. Ukoliko se projekti odnose na postojeće objekte, ili kada projekti ne ispunjavaju UR-ove od samog početka, klijent će morati da razvije i sprovede Akcioni plan za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja (*Environmental and Social Action Plan - ESAP*),³ koji će sadržati niz mera koje su potrebne radi postizanja usklađenosti ovih objekata sa UR-ovima u razumnom vremenskom roku.

Zahtevi

Procena zaštite životne sredine i socijalnih pitanja

7. Proces procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja će biti zasnovan na najnovijim informacijama, uključujući i precizan opis i razgraničenje projekta i prateće aktivnosti klijenta, kao i osnovne podatke o zaštiti životne sredine i socijalnih pitanja sa odgovarajućim stepenom podataka. Proces procene takođe treba da identifikuje: (i) važeće zakone o zaštiti životne sredine i socijalnih pitanja i zakone i propise koji su važeći na teritoriji na kojoj se sprovodi projekat, uključujući zakone koje država domaćin sprovodi kao deo svojih obaveza prema međunarodnom pravu; i (ii) važeće uslove u okviru UR-ova. Centralni deo ovog pristupa je primena hijerarhije mera za ublažavanje negativnih posledica i dobra međunarodna praksa.⁴ Za projekte koji mogu imati negativne posledice po životnu sredinu i socijalna pitanja, klijent će, kao sastavni deo procesa procene, identifikovati interesne grupe u okviru projekta i sastaviće plan uključivanja interesnih grupa na smislen način, kako bi njihovi stavovi i brige bili uzeti u obzir tokom planiranja, implementacije i sprovođenja projekta u skladu sa UR 10.
8. Proces procene će biti srazmeran i proporcionalan potencijalnom uticaju i pitanjima projekta, i na integrisan način će pokrivati sve relevantne direktne i indirektno uticaje i pitanja projekta, kao i relevantne faze projektnog ciklusa (na primer, period pre započinjanja izgradnje nekog objekta, njegovu izgradnju, rad, kao i stavljanje van pogona ili zatvaranje, a potom vraćanje lokacije u prethodno stanje). Za klijenta može biti prikladno da dopuni svoju procenu zaštite životne sredine i socijalnih pitanja sa dodatnim studijama koje će se fokusirati na specifične rizike i uticaje, kao što su klimatske promene, ljudska prava i rodna pitanja.
9. Proces procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja će takođe, u odgovarajućoj meri, identifikovati i karakterizovati potencijalno značajna pitanja vezana za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, vezana za aktivnosti ili objekte koji nisu deo projekta, ali na koje projekat može uticati direktno ili indirektno, koji postoje samo zbog projekta ili mogu predstavljati rizik za sprovođenje projekta. Ove povezane aktivnosti ili objekti mogu biti od suštinskog značaja za održivost projekta, i mogu biti pod kontrolom klijenta ili sprovedeni od strane trećih lica ili mogu pripadati trećim licima. Ukoliko klijent ne može da kontroliše ili utiče na ove aktivnosti ili objekte, proces procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja treba da identifikuje odgovarajuće rizike ovih aktivnosti ili objekata u odnosu na projekat. Ako su, kroz aktivnosti ili objekte vezane za aktivnosti trećih lica, identifikovani potencijalno značajni nepovoljni uticaji i rizici za životnu sredinu i/ili socijalna pitanja, klijent treba da saraduje sa relevantnim trećim licima radi upravljanja i ublažavanja ovih rizika. Slično tome, ukoliko postoje mogućnosti za

³ Akcioni plan za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja (ESAP) je sastavni deo finansijskih sporazuma.

⁴ Dobra međunarodna praksa se odnosi na ostvarivanje profesionalnih veština, savesnosti, razboritosti i predostrožnosti koja se očekuje od obučanih i iskusnih profesionalaca angažovanih u istoj vrsti zadataka pod istim ili sličnim uslovima, globalno ili regionalno. Rezultat takvog rada treba da bude korišćenje odgovarajućih tehnologija u datim okolnostima koje su specifične za određenih projekat.

unapređenje povoljnih uticaja, klijent treba da izvrši uticaj na relevantna treća lica. Pored toga, proces preliminarne procene će razmatrati kumulativan uticaj projekta u kombinaciji sa uticajem prošlih, sadašnjih i predvidivih budućih razvojnih aktivnosti, kao i neplaniranih, ali predvidivih aktivnosti omogućenih kroz projekat koje se mogu pojaviti kasnije, ili na drugoj lokaciji.

10. Projekti svrstani u kategoriju A⁵ bi potencijalno u budućnosti mogli da dovedu do značajnih nepovoljnih uticaja na zaštitu životne sredine i/ili socijalna pitanja koji ne mogu biti trenutno identifikovani ili procenjeni, a zahtevaće od klijenta da sprovede sveobuhvatnu Procenu uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja (*Environmental and Social Impact Assessment - ESIA*). Ovakav proces će takođe obuhvatati sveobuhvatnu procenu kako bi se prepoznali potencijalni budući uticaji na životnu sredinu i socijalna pitanja⁶ u vezi sa predloženim projektom. Procena uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja će takođe obuhvatati ispitivanje tehnički i finansijski izvodljivih alternativa postojećem izvoru uticaja, uključujući alternative koje nisu vezane za projekat, kao i dokumentovana obrazloženja za izbor određenih predloženih aktivnosti. Procena će takođe identifikovati potencijalne prilike za poboljšanje kao i predloge mera neophodnih da se izbegnu, ili gde to izbegavanje nije moguće, smanje i ublaže, negativni uticaji. Postoji mogućnost da će ovu Procenu sprovoditi verifikovani nezavisni eksperti. Proces Procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja će takođe uključivati javno objavljivanje podataka i konsultativni proces, u skladu sa UR 10.
11. Projekti svrstani u kategoriju B, gde su potencijalni budući negativni uticaji na životnu sredinu i socijalna pitanja obično specifični za određenu lokaciju i/ili lako identifikovani i rešeni putem mera za ublažavanje, klijent će sprovesti procenu životne sredine i socijalnih pitanja koja je srazmerna prirodi, veličini i lokaciji projekta, kao i karakteristikama potencijalnog uticaja i rizika. Procena će utvrditi sve potencijalne buduće uticaje vezane za predloženi projekat, identifikovati potencijalne prilike za poboljšanje rezultata, i preporučiti sve mere koje je neophodno izbegavati, ili tamo gde izbegavanje nije moguće, umanjiti i ublažiti negativne uticaje.
12. Za projekte svrstane u kategoriju A i B koji uključuju postojeće objekte, biće potrebno sprovođenje procene uticaja prošlog i tekućeg poslovanja na životnu sredinu i socijalna pitanja. Svrha ove procene je identifikovanje potencijalnih rizika, obaveza i mogućnosti povezanih sa postojećim objektima i poslovanjem, potvrđivanje trenutnog statusa regulatorne usklađenosti i procenjivanje postojećih sistema za upravljanje i ukupni učinak klijenta u odnosu na UR-ove. Bilo kakva istraživanja u postojećim objektima moraju sprovoditi eksperti koji su nezavisni od datog objekta koji se istražuje.
13. Kod projekata svrstanih u kategoriju C, koji će verovatno imati minimalne ili nikakve neželjene uticaje na životnu sredinu i socijalna pitanja, a koji se lako prepoznaju i rešavaju kroz mere ublažavanja, klijent će realizovati Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) srazmeran uticajima i rizicima u skladu sa pasusima 14-22 ovog UR-a i nadgledaće i izveštavati o usklađenosti projekta sa UR-ovima u skladu sa pasusima 23-28 UR-a 1.
14. U slučajevima kada klijenti koji posluju na više lokacija traže od EBRD-a opšte korporativno finansiranje, finansiranje obrtnog ili vlasničkog kapitala, proces procene opisan u pasusima 7 do 12 može biti nedovoljan. U takvim slučajevima, biće sproveden proces revizije klijentovog važećeg sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima u odnosu na važeće UR-ove, a biće razvijen Akcioni plan za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja koji će biti implementiran na korporativnom nivou (za razliku od nivoa specifične lokacije).

⁵Spisak indikativnih projekata kategorije A je dat u Prilogu 2 Politike zaštite životne sredine i socijalne politike EBRD-a.

⁶Procena uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja će razmatrati direktne, indirektno i kumulativne uticaje vezane za projekat, kao i potencijalne prekogranične uticaje, u slučajevima kada je to relevantno.

Procena na korporativnom nivou će:

- proceniti sposobnost klijenta da upravlja i rešava sve relevantne rizike i uticaje njegovog poslovanja i objekata na životnu sredinu i socijalna pitanja, naročito one koji su opisani u UR-ovima;
- proceniti u kojoj meri klijent poštuje zakone i propise koji su važeći na teritoriji na kojoj se sprovodi projekat, a koji se odnose na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja;
- identifikovati najvažnije interesne grupe klijenta, kao i tekuće aktivnosti usmerene na njihovo uključivanje.

Tačan obim revizije na korporativnom nivou će biti dogovoren u svakom pojedinačnom slučaju.

Sistemi za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima

15. Klijenti su obavezni da uspostave i održavaju Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) koji odgovara prirodi i obimu projekta i koji je srazmeran stepenu uticaja projekta na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, u skladu sa dobrim međunarodnim praksama. Svrha takvog sistema je integrisanje implementacije zahteva za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja u unapređeni, koordinisani proces i njegovo uključivanje u glavne operativne aktivnosti procene uticaja i pitanja klijenta.

Politika zaštite životne sredine i socijalna politika

16. Klijent će uspostaviti, prema potrebi, sveobuhvatnu politiku koja definiše ciljeve i politiku zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, koji omogućavaju da projekat dostigne adekvatan učinak u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja. Politika će obezbediti okvir za proces procene i upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima u skladu sa principima UR-ova.

Plan upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima

17. Uzimajući u obzir zaključke preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja i rezultate konsultacija sa interesnim grupama, klijent će razviti i sprovesti program aktivnosti za rešavanje identifikovanih uticaja i pitanja vezanih za životnu sredinu i socijalna pitanja u okviru projekta, kao i druge mere za unapređenje učinka u saglasnosti sa UR-ovima. U zavisnosti od projekta, program može da sadrži kombinaciju dokumentovanih operativnih politika, sistema za upravljanje, procedura, planova, praksi i kapitalnih investicija, koje su zajedno poznate kao Planovi upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (*Environmental and Social Management Plans - ESMPs*).

18. ESMP će odražavati hijerarhiju mera za ublažavanje štetnih posledica i, gde je tehnički i finansijski izvodljivo, favorizovati izbegavanje i sprečavanje uticaja kroz umanjivanje, ublažavanje ili kompenzaciju, i obezbediće da su sve relevantne faze projekta strukturirane u skladu sa važećim zakonima i propisima, kao i u skladu sa UR-ovima. Kada se u okviru procesa procene identifikuju interesne grupe koje bivaju okarakterisane kao ugrožene ili ranjive⁷, ESMP će sadržati raznovrsne mere kojima će se obezbediti da štetni uticaji ne pogoršaju njihov položaj i da im se ne uskrate prilike da uživaju u mogućnostima koje proističu iz projekta. U slučajevima kada je to potrebno, ESMP će takođe pokrivati pitanja vezana za upravljanje trećim licima i lancima snabdevanja.

⁷ Za potrebe ove Politike, pojam osetljive grupe se odnosi na ljude koji po osnovu rodnog identiteta, seksualne orijentacije, religije, starosedelačkog statusa, starosti, invalidnosti, ekonomskih nedostataka ili socijalnog statusa mogu biti u većoj meri negativno pogođeni uticajem projekta nego drugi, i mogu biti ograničeni u sposobnosti da zahtevaju ili iskoriste prednosti projekta. Osetljivi pojedinci i/ili grupe mogu takođe obuhvatati, ali ne moraju biti ograničeni na, ljude koji žive ispod granice siromaštva, lica bez zemlje, stare, domaćinstva koja vode žene ili deca, izbeglice, interno raseljena lica, etničke manjine, zajednice zavisne od prirodnih resursa ili druga raseljena lica koja nisu zaštićena kroz nacionalno zakonodavstvo i/ili međunarodno pravo.

19. Nivo detalja i složenosti ESMP će biti srazmerni rizicima, uticajima i prilikama vezanim za projekat. ESMP će definisati željene ishode u vidu merljivih događaja, koliko je to moguće, sa elementima kao što su pokazatelji ciljeva i učinka koji mogu biti praćeni u definisanim periodima. Prepoznajući dinamičnu prirodu razvoja projekta i procesa implementacije, ESMP će biti dopunjavan u skladu sa promenama u okolnostima projekta, nepredviđenim događajima, zakonodavnim izmenama i rezultatima nadzora i revizije, i biće ažuriran s vremena na vreme.
20. Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS), uključujući i neke specifične definisane uslove i aktivnosti, će se primenjivati tokom trajanja projekta bez obzira da li projekat direktno sprovodi klijent ili to čini posredno, preko izvođača ili podizvođača. Obaveza klijenta je da osigura da izvođači koji rade na projektu zadovoljavaju ove uslove kroz usvajanje i implementaciju odgovarajućeg sistema za upravljanje izvođačima. Efikasno upravljanje izvođačima uključuje:
- procenu rizika za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, povezanih sa ugovorenim radovima i uslugama i uključivanje relevantnih uslova Plana upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) u tendersku dokumentaciju, po potrebi, obavezivanje izvođača da primenjuju ove standarde putem ugovora koji moraju da uključuju i određene mere za ublažavanje posledica ukoliko ih ne primenjuju
 - nadgledanje izvođača kako bi se osiguralo da izvođači poseduju znanja i veštine potrebne za sprovođenje svojih projektnih zadataka, u skladu sa odredbama ugovora
 - praćenje poštovanja navedenih uslova od strane izvođača
 - u slučaju podugovaranja, zahtevanje od izvođača da ustanove slične odnose sa svojim podizvođačima.

Zahtevi koji se odnose na radnu snagu i uslove rada radnika koji nisu u stalnom radnom odnosu navedeni su u UR 2. Zahtevi vezani za zdravlje i bezbednost na radu koji se odnose na sve radnike navedeni su u UR 4.

Organizacioni kapacitet i preuzete obaveze

21. Klijent mora da uspostavi, održava i, po potrebi, ojača organizacionu strukturu kojom se definišu uloge, odgovornosti i ovlašćenja za sprovođenje Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) kako bi se obezbedila stalna usklađenost sa relevantnim nacionalnim zakonima i propisima, kao i sa UR-ovima. Klijent će odrediti osoblje koje će se baviti ovim pitanjima, sa jasnim sistemom odgovornosti i ovlašćenja u smislu održavanja i implementacije ESMS. Ključne obaveze u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja treba da budu jasno definisane i predstavljene relevantnom osoblju. Klijent će pružiti adekvatnu podršku i ljudske i finansijske resurse na stalnoj osnovi, kako bi se dostigao efikasan i kontinuirani učinak u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja.
22. Klijent će obezbediti da zaposleni, koji su direktno odgovorni za aktivnosti vezane za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja na nivou projekta, budu kvalifikovani i adekvatno obučeni.

Upravljanje lancem snabdevanja

23. Klijent je dužan da identifikuje rizike povezane sa svojim lancem snabdevanja. U slučajevima kada klijent može adekvatno vršiti kontrolu nad svojim primarnim dobavljačima, proces procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja će takođe razmatrati da li primarni lanac snabdevanja, koji je u središtu suštinskih operativnih funkcija projekta, može biti povezan sa rizicima u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja. Ako je ovo slučaj, klijent će usvojiti i realizovati sistem za upravljanje lancem snabdevanja koji je srazmeran složenosti ovih lanaca snabdevanja i povezan sa pitanjima zaštite životne sredine i socijalnim pitanjima u skladu sa prirodom i obimom projekta. Sistem upravljanja će uključivati procese za preduzimanje aktivnosti potrebnih za rešavanje pitanja zaštite životne sredine i socijalnih pitanja identifikovanih tokom procene

lanca snabdevanja ili tekućeg nadzora, uzimajući u obzir: (i) da li je klijent prouzrokovao ili doprineo ovim pitanjima; (ii) uticaj klijenta nad dobavljačem; (iii) koliko je klijentu važan taj odnos; (iv) ozbiljnost pitanja; i (v) da li bi raskid saradnje sa dobavljačem imao negativne posledice. Zahtevi za uslove rada u lancu snabdevanja su navedeni u UR 2; zahtevi za prirodne resurse u lancu snabdevanja su navedeni u UR 6.

Praćenje rada i izveštavanje na projektu

24. Klijent će pratiti učinak u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja na projektu. Ovo praćenje je predviđeno da bi se: (i) utvrdilo da li se projekat realizuje u skladu sa UR-ovima; i (ii) naučile lekcije, rasporedili resursi i identifikovale prilike za kontinuirano unapređenje.
25. Zahtevi za praćenje će biti srazmerni prirodi projekta i uticajima i pitanjima vezanim za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja. Praćenje će se baviti:
 - bilo kakvim značajnim uticajima i pitanjima vezanim za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja koji su identifikovani tokom procesa procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja
 - relevantnim delovima UR-ova, na način utvrđen kroz proces procene projekta i naknadnog praćenja, po potrebi
 - aktivnostima navedenim u Planu upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) ili Akcionom planu za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja (ESAP), gde je potrebno
 - žalbama i pritužbama dobijenim od radnika i eksternih interesnih grupa, i načinom na koji se ove žalbe rešavaju
 - svim regulatornim zahtevima za praćenje i izveštavanje
 - svim zahtevima za praćenje/izveštavanje dobijenim od trećih lica (npr. isključivi kupci, finansijeri ili tela za izdavanje sertifikata).
26. Klijent će osigurati uspostavljanje adekvatnih sistema, resursa i osoblja za sprovođenje aktivnosti praćenja. Klijent treba da preispita rezultate praćenja i započne aktivnosti na rešavanju problema, po potrebi. Osim toga, klijent može da koristi treća lica, kao što su nezavisni eksperti, lokalne zajednice ili organizacije civilnog društva, za potrebe dopunjavanja ili provere svojih informacija. Kada su relevantne institucije ili njihova treća lica odgovorni za upravljanje određenim uticajima i pitanjima i povezanim merama za ublažavanje uticaja, klijent će saradivati sa relevantnim institucijama ili trećim licima na uspostavljanju i praćenju takvih mera za ublažavanje posledica.
27. Klijent će redovno izveštavati EBRD o učinku projekta u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, uključujući usklađenost sa UR-ovima i implementaciju ESMS, ESMP, ESAP i Plana uključivanja interesnih grupa, po potrebi. Na osnovu rezultata praćenja, klijent će identifikovati i navesti neophodne korektivne i preventivne aktivnosti u dopunjenom Planu upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) ili Akcionom planu za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja (ESAP), prema dogovoru sa EBRD-om. Klijent će sprovesti dogovorene korektivne i preventivne aktivnosti, i pratiće navedene aktivnosti radi poboljšanja učinka.
28. Klijent će odmah obavestiti EBRD o bilo kakvim nezgodama ili nesrećama vezanim za zaštitu životne sredine ili socijalna pitanja u vezi sa klijentom ili projektom koje su dovele, ili će dovesti, do značajanih štetnih uticaja.
29. Klijent će odmah obavestiti EBRD o bilo kakvim promenama u obimu, dizajnu ili operativnim aktivnostima projekta koje bi dovele do materijalnih izmena u uticaju i pitanjima projekta u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja. Klijent će sprovesti dodatnu procenu i uključivanje interesnih grupa u skladu sa UR-ovima i dopuniće Plan upravljanja životnom

sredinom i socijalnim pitanjima (ESMP) ili Akcioni plan za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja (ESAP) u skladu sa rezultatima, na način dogovoren sa EBRD-om.

30. Za projekte koji mogu imati značajne negativne uticaje na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, od klijenta se može zahtevati da angažuje relevantne eksterne eksperte radi sprovođenja periodičnih nezavisnih revizija projekta, ili radi sprovođenja nadzora nad određenim pitanjima vezanim za životnu sredinu ili socijalna pitanja. Obim ovog posla i naknadne aktivnosti će biti određene od slučaja do slučaja.

EBRD Uslov za realizaciju 2:

Radni odnosi i uslovi rada

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje da je za klijente i njihove poslovne aktivnosti, radna snaga važan resurs, kao i da su pravilno upravljanje ljudskim resursima i zdrav odnos između radnika i uprave, zasnovan na poštovanju prava radnika, uključujući i slobodu udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje, ključni elementi održivosti poslovnih aktivnosti. Pošteno postupanje prema radnicima i obezbeđivanje bezbednih i zdravih uslova za njihov rad,¹ klijentima može doneti brojne opipljive koristi, kao što su poboljšanje efikasnosti i produktivnosti rada.

Ciljevi

2. Ciljevi ovog UR su:
 - poštovanje i zaštita osnovnih principa i prava² radnika
 - promovisanje primerenog plana rada,³ uključujući i fer tretman, zabrana diskriminacije i jednake mogućnosti radnika
 - uspostavljanje, održavanje i unapređivanje zdravog odnosa između radnika i uprave
 - promovisanje poštovanja kolektivnih ugovora koje je klijent potpisao, domaćih zakona o radu i zapošljavanju
 - poštovanje i promovisanje bezbednosti i zdravlja radnika, posebno kroz promovisanje bezbednih i zdravih uslova rada
 - sprečavanje prinudnog rada i rada dece (prema definiciji MOR) koji se odnosi na projektne aktivnosti.

Područje primene

3. Klijent će, kao deo svog procesa procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, identifikovati relevantne uslove ovog UR, kao i način na koji će ti uslovi biti ispunjeni i kako će se njima upravljati tokom projektnog ciklusa. Klijent će kroz Sistem za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) i Planove upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima datog projekta (ESMPs) upravljati sprovođenjem aktivnosti neophodnih za ispunjavanje uslova iz ovog UR. Zahtevi vezani za sprovođenje preliminarne procene i upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima, navedeni su u UR 1.
4. U okviru ovog UR, pojam “radnici” se koristi kada se govori o onima koji su u radnom odnosu kod klijenta, uključujući zaposlene na određeno vreme, privremeno zaposlene, sezonske radnike i radnike migrante. Primena UR-a na radnike koji nisu u radnom odnosu kod klijenta je navedena u pasusima 21-23. Pitanja radnog odnosa u lancu snabdevanja su navedena u pasusima 24-26.

¹ Zahtevi vezani za zdravlje i bezbednost na radu su navedeni u UR 4.

² Konvencije MOR br. 29 i 105 (prinudni rad), 87 (sloboda udruživanja), 98 (pravo na kolektivno pregovaranje), 100 i 111 (diskriminacija), 138 (minimalna starosna granica) 182 (najteži oblici dečijeg rada).

³ Primeren rad sumira težnje ljudi tokom njihovog radnog veka. To uključuje mogućnost za rad koji je produktivan i pruža pravične rezultate, bezbednost na radnom mestu i socijalnu zaštitu za porodice, bolje izgleda za lični razvoj i socijalnu integraciju, slobodu da ljudi izraze svoju zabrinutost, organizuju se i učestvuju u odlukama koje utiču na njihove živote i jednake mogućnosti i tretman za sve žene i muškarce.

Zahtevi

Opšta pitanja

5. Projekti u najmanju ruku moraju da poštuju (i) domaće zakone o radu, socijalnoj zaštiti i zdravstvenoj zaštiti i bezbednosti na radu, i (ii) osnovne principe i standarde utemeljene na konvencijama MOR-a.⁴

Upravljanje odnosima između radnika

Politika ljudskih resursa

6. Klijent će usvojiti i/ili sprovoditi politiku ljudskih resursa i sisteme upravljanja ili procedure koje su usklađene sa njegovom veličinom i brojem zaposlenih, a koja određuje njegov pristup upravljanju radnom snagom, u skladu sa zahtevima ovog UR-a i domaćeg zakona. Ova politika mora biti razumljiva i dostupna radnicima, i mora biti navedena na jeziku (jezicima) radne snage.

Radni odnosi

7. Klijent će dokumentovati i obavestiti sve radnike o njihovim pravima u okviru domaćih zakona o radu i zapošljavanju i primenjivih kolektivnih ugovora, radnih uslova i uslova zapošljavanja, uključujući njihovo pravo na platu, radno vreme, prekovremeni rad i nadoknadu za prekovremeni rad, kao i sva druga prava (kao što su bolovanje, porodiljsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta, ili odmor), a obavestiće ih i o bilo kakvim materijalnim promenama. Ove informacije će biti razumljive i dostupne radnicima i objavljene na jeziku (jezicima) koji radnici većinski koriste. Sistemi za upravljanje ljudskim resursima će poštovati prava radnika na privatnost i zaštitu podataka.
8. Komunikacija treba da bude sprovedena sa ciljem da se radnicima pruže: (i) adekvatne informacije, posebno o predviđenim promenama koje mogu uticati na radnu snagu i (ii) mogućnosti da daju komentare kao deo kontinuiranih unapređenja, uključujući način na koji se podnose žalbe i pritužbe, kao što je navedeno u pasusu 20.

Dečiji rad

9. Klijent će poštovati sve relevantne odredbe domaćih zakona ili međunarodne standarde u oblasti zapošljavanja maloletnika, koji god pružaju veći stepen zaštite za dete, u vezi sa zapošljavanjem maloletnih lica.
10. Klijent neće zapošljavati decu radi njihove ekonomske eksploatacije, ili na poslovima koji mogu biti štetni, koji bi ometali školovanje deteta, ili bi bili štetni po zdravlje deteta ili fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj. Klijent će identifikovati mlade do 18 godina i oni nikada neće biti zapošljavani na rizičnim poslovima. Rad lica do 18 godina starosti će biti predmet odgovarajuće procene rizika i redovnog praćenja zdravstvenih uslova i uslova rada, kao i radnog vremena.

⁴Videti fusnotu 2 iznad.

Prisilni rad

11. Klijent se neće koristiti prinudnim radom, koji se sastoji od bilo koje vrste rada ili usluga koje se ne obavljaju dobrovoljno, ili koje se iznuđuju od pojedinaca pod pretnjom sile ili kazne. Pod tim se podrazumeva bilo koja vrsta prinudnog ili obavezujućeg rada, kao što je rad u zamenu za uslugu, rad na ime otplate duga ili slični načini ugovaranja radnog odnosa, ili rad žrtava trgovine ljudima.⁵

Zabrana diskriminacije i jednake mogućnosti

12. Projekti će biti usklađeni sa relevantnim zahtevima za zabranu diskriminacije u oblasti zapošljavanja. U vezi sa projektom, klijent se naročito obavezuje da:
- neće donositi odluke o zapošljavanju na osnovu ličnih karakteristika, kao što su pol, rasa, nacionalnost, političko opredeljenje, pripadnost udruženju, etničko, socijalno ili starosedelačko poreklo, religija ili uverenje, bračni ili porodični status, invalidnost, starost, seksualna orijentacija ili rodni identitet, koji nemaju nikakve veze sa zahtevima koje nameće posebna priroda posla
 - će uspostaviti radni odnos na principu jednakih mogućnosti i pravičnog postupanja, i neće vršiti diskriminaciju u pogledu bilo kog aspekta radnog odnosa, uključujući pronalaženje kadrova i zapošljavanje, dodeljivanje posla, obezbeđivanje prihoda (uključujući plate i nadoknade),⁶ uslove za rad i uslove zapošljavanja, uključujući odgovarajuću adaptaciju radnog mesta za potrebe osoba sa invaliditetom, pristup stručnom usavršavanju, mogućnost unapređenja, prestanak radnog odnosa ili odlazak u penziju i sprovođenje radne discipline
 - će preduzeti mere za sprečavanje i rešavanje uznemiravanja, uključujući seksualno uznemiravanje, maltretiranje, zastrašivanje i/ili eksploataciju.

Posebne mere zaštite ili pomoći da bi se otklonila diskriminacija koja se desila u prošlosti, ili promocija zapošljavanja lokalnog stanovništva, ili izbor kandidata za određeni posao u skladu sa zahtevima koje nameće posebna priroda posla, a koje su sve u skladu sa domaćim zakonodavstvom, neće se smatrati diskriminacijom.

Radničke organizacije

13. Klijent neće odvrćati radnike od biranja predstavnika radnika, formiranja ili pristupanja radničkim organizacijama po svom izboru ili od učestvovanja u kolektivnom pregovaranju. Klijent neće vršiti diskriminaciju niti se svetiti radnicima koji su izabrani predstavnici ili koji pristupaju, ili teže pristupanju takvim organizacijama ili učestvuju u kolektivnom pregovaranju. U skladu sa domaćim zakonodavstvom, klijent će saradivati sa takvim predstavnicima radnika ili radničkim organizacijama i blagovremeno ih informisati u cilju svrsishodnog pregovaranja. Kada domaće zakonodavstvo u značajnoj meri ograničava osnivanje ili funkcionisanje radničkih organizacija, klijent će stvoriti nezavisne procese putem kojih će radnici moći da iznesu svoje žalbe i zaštite svoja prava u pogledu uslova za rad i uslova zapošljavanja u skladu sa veličinom i radnom snagom.

⁵Trgovina ljudima je definisana kao regrutovanje, transport, prebacivanje, skrivanje ili prijem lica putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili teškog položaja, ili davanja ili primanja novca ili druge koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije.

⁶ Klijent će uzeti u obzir princip jednake nadoknade za rad jednake vrednosti.

Plate, nadoknade i uslovi za rad

14. Ponuđene plate, nadoknade i uslovi za rad (uključujući radno vreme) bi, ukupno gledano, trebalo da budu na nivou onih koje nude slični poslodavci na području dotične zemlje/regiona i u određenoj privrednoj grani.
15. Kada je klijent potpisnik kolektivnog ugovora, ili je po drugom osnovu vezan za njega, takav sporazum će morati da poštuje. Ukoliko takav ugovor ne postoji, ili se ne bavi pitanjima radnih uslova i uslova zapošljavanja, klijent će obezbediti razumne uslove rada i zapošljavanja.
16. Klijent će identifikovati radnike migrante i obezbediće im da budu angažovani pod jednakim uslovima u obavljanju istog posla, kao radnici koji ne spadaju u grupu radnika migranata.

Zdravlje i bezbednost na radu

17. Klijenti moraju pružiti radnicima bezbedno i zdravo radno okruženje, a projekti moraju biti usklađeni sa odredbama UR 4.

Smeštaj za radnike

18. Kada klijent obezbeđuje smeštaj za radnike, taj smeštaj mora biti primeren lokaciji na kojoj se nalazi i biti čist, bezbedan i, u najmanju ruku, zadovoljavati osnovne potrebe radnika. Smeštaj naročito mora biti obezbeđen u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.⁷ Radnicima se ne sme neopravdano ograničavati sloboda napuštanja i vraćanja u smeštaj koji ime je poslodavac obezbedio.

Smanjivanje broja zaposlenih

19. Pre sprovođenja kolektivnog otpuštanja radnika⁸ u vezi sa projektom, klijent će sprovesti analizu alternative smanjivanju broja zaposlenih. Ukoliko analiza ne utvrdi postojanje izvodljivih alternativa smanjivanju broja zaposlenih, klijent će razviti i sprovesti plan za smanjivanje broja zaposlenih, u skladu sa domaćih zakonom i dobrom međunarodnom praksom, i na osnovu principa zabrane diskriminacije i konsultacija. Postupak selekcije prilikom smanjivanja broja zaposlenih će biti transparentan, zasnovan na fer, objektivnim, dosledno primenjivanim kriterijumima, i biće predmet delotvornog žalbenog mehanizma. Klijenti će sindikatima obezbediti razuman rok za promene u uslovima zapošljavanja (ukoliko takvi sindikati postoje), i radnicima i njihovim predstavnicima, kao i nadležnim državnim organima, gde je to moguće. Ovakve konsultacije će imati za cilj smanjenje i ublažavanje potencijalnih negativnih uticaja na gubitak posla tih radnika. Ishod konsultacija će biti sadržan u finalnoj verziji plana za smanjivanje broja zaposlenih. Sve preostale zaostale zarade i socijalna davanja i penzijski doprinosi će biti plaćeni: (i) na dan ili pre prestanka radnog odnosa radnika; (ii) kada je odgovarajuće, u izvesnom vremenskom periodu i u dogovoru saradnikom; ili (iii) u skladu sa dinamikom dogovorenom kroz kolektivni ugovor.

Žalbeni mehanizam

⁷ EBRD/IFC Smernice "Smeštaj radnika: procesi i standardi", 2009. god

⁸ Kolektivno otpuštanje je definisano u Članu 1 Direktive EU 98/59.

20. Klijent će radnicima (i njihovim organizacijama, ako postoje) staviti na raspolaganje delotvoran žalbeni mehanizam, kako bi mogli da iznesu prigovore vezane za radna mesta i uslove rada. Klijent će obavestiti radnike o postojanju žalbenog mehanizma prilikom zapošljavanja i pobrinuće se da im on bude lako dostupan. Mehanizam treba da obuhvati učešće predstavnika odgovarajućeg nivoa rukovodstva i treba da omogući pravovremeno rešavanje prigovora, koristeći razumljiv i transparentan proces putem koga se pružaju povratne informacije zainteresovanim stranama, i u kome nema pretnje ikakvim negativnim posledicama. Ovaj mehanizam bi trebalo da omogući podnošenje i rešavanje poverljivih pritužbi. Žalbeni mehanizam ne bi trebalo da onemogući pristup drugim sudskim ili upravnim sredstvima zaštite koja su predviđena zakonom ili postojećom procedurom posredovanja, niti da služi kao zamena žalbenom mehanizmu koji je predviđen udruženjima radnika ili kolektivnim ugovorima.

Radnici koji nisu u stalnom radnom odnosu kod klijenta

21. U slučaju kada klijent angažuje radnike preko izvođača ili drugih posrednika da rade na projektnim lokacijama, ili obavljaju poslove direktno vezane za suštinske ciljeve ovog projekta, klijent će uložiti napore da: (i) proveri da li su ti izvođači ili posrednici ugledna i legitimna preduzeća; i (ii) zahteva od njih da poštuju zahteve navedene u pasusima 6-18 i 20 iznad. Kada klijent direktno angažuje radnike po osnovu koji ne predstavlja stalni radni odnos, takođe će poštovati zahteve navedene u gore navedenim pasusima 6 do 18 i 20.
22. U skladu sa UR 1, klijent će uspostaviti politike i procedure za upravljanje i praćenje učinka zaposlenih kod poslodavaca koji su treća lica, u vezi sa projektom, kao i poštovanje uslova ovog UR. Osim toga, klijent će proceniti i uložiti odgovarajuće napore za uključivanje ovih uslova u ugovorne sporazume sa poslodavcima koji su treća lica u projektu i, kada je potrebno, klijent će razviti i sprovesti plan upravljanja izvođačem.
23. Klijent je dužan da identifikuje rizike povezane sa radnicima koji nisu u stalnom radnom odnosu kod klijenta. Klijent će obezbediti da takvi radnici imaju pristup delotvornom žalbenom mehanizmu koji ispunjava uslove navedene u UR 2. U slučajevima gde treća lica nisu u mogućnosti da obezbede žalbene mehanizme, klijent će obezbediti delotvoran žalbeni mehanizam za potrebe radnika angažovanih od strane trećih lica.

Lanac snabdevanja

24. Klijent će, kao deo procesa procene lanca snabdevanja navedenog u UR 1, identifikovati i proceniti rizik od korišćenja dečije radne snage i prinudnog rada⁹ u njegovom lancu snabdevanja robom i materijalima koji su presudni za ispunjavanje suštinskih funkcija projekta (ključni lanac snabdevanja).
25. Ukoliko klijent sazna da se dečija radna snaga ili prinudni rad očigledno koriste u lancu snabdevanja, protivno standardima MOR-a, klijent će preduzeti sve razumne korake za rešavanje tog pitanja, u skladu sa zahtevima navedenim u daljem tekstu.
- U slučaju uočenog korišćenja dečije radne snage, potrebno je uložiti dobronamerne napore kako bi se ispravio ili ublažio ovaj problem. Klijent treba da nastavi da nabavlja robu ili materijale od datog dobavljača samo u slučaju kada je dobio zadovoljavajuće obećanje ili dokaz da je dobavljač, u skladu sa dobrom međunarodnom praksom, posvećen sprovođenju programa za eliminisanje takve prakse u razumnom vremenskom roku. Klijent će redovno podnositi izveštaje o napretku postignutom u sprovođenju tog programa.

⁹Kao što je definisano konvencijama MOR-a br. 138, 182, 29 i 105.

- U slučaju korišćenja prinudnog rada, klijent treba da nastavi da nabavlja robu ili materijale od datog dobavljača samo u slučaju kada je dobio zadovoljavajuće obećanje ili dokaz da je dobavljač preduzeo odgovarajuće korake da otkloni okolnosti koje se karakterišu kao prinudni rad.
- Ukoliko postoji rizik od dečije radne snage i/ili prinudnog rada, klijent će redovno pratiti svoj primarni lanac snabdevanja kako bi identifikovao značajne promene u njegovom lancu snabdevanja i nove rizike ili pojavu dečije radne snage i/ili prinudnog rada.

Pored toga, ukoliko se među radnicima primarnog lanca snabdevanja uoče značajna bezbedonosna pitanja, klijent će uvesti procedure i mere za ublažavanje kako bi osigurao da relevantni dobavljači preduzimaju korake radi sprečavanja ovakvih situacija.

26. Sposobnost klijenta da u potpunosti reši ove rizike će zavisiti od stepena upravljačke kontrole klijenta ili njegovog uticaja na primarnog dobavljača. Klijent će prebaciti dati lanac snabdevanja u dogovorenom roku na dobavljača koji može da pokaže usklađenost sa ovim UR.

Zahtevi za radnike obezbeđenja

27. Kada klijent angažuje zaposlene ili spoljne saradnike radi pružanja usluga obezbeđenja za njegovo osoblje i imovinu, koristiće standardne prakse i ponašanja za radnike obezbeđenja, vođene principima proporcionalnosti i dobrom međunarodnom praksom,¹⁰ u smislu zapošljavanja, pravila ponašanja, obuke, opreme i praćenja takvog osoblja. Klijent će sprovesti odgovarajuće provere kako bi se uverio da oni koji pružaju usluge obezbeđenja nisu ranije bili umešani u neke zloupotrebe, utvrdiće da li su adekvatno obučeni za upotrebu sile (i gde je to potrebno, vatrenog oružja) i odgovarajuće ponašanje prema radnicima i lokalnoj zajednici, i zahtevaće od takvih radnika da deluju u okviru važećeg zakona. Klijent neće sankcionisati bilo kakvu upotrebu sile osim kada se koristi za preventivne i odbrambene svrhe u skladu sa prirodom i obimom pretnje. Klijent će uspostaviti i održavati delotvorne žalbene mehanizme kako bi omogućio obuhvaćenih zajednicama i radnicima da izraze brigu zbog bezbednosnih aranžmana i aktivnosti radnika obezbeđenja, i obavestiće zajednice i radnike o dostupnosti i korišćenju žalbenih mehanizama, u skladu sa ovim UR i UR 10.
28. Ukoliko su državni radnici obezbeđenja raspoređeni za pružanje usluga bezbednosti za klijenta, klijent će identifikovati i proceniti potencijalne rizike koji proizilaze iz takve upotrebe, obavestiće relevantnu državnu instituciju o svojoj nameri da radnici obezbeđenja moraju da deluju u skladu sa pasusom 27 iznad, i ohrabriće relevantne državne institucije da u javnosti objave bezbednosne aranžmane za objekte klijenta koji mogu biti predmet bezbednosnih briga.
29. Klijent će istražiti bilo kakve navode o nezakonitim ili zlonamernim delima radnika obezbeđenja, preduzeće mere (ili će zahtevati od odgovarajućih lica da preduzmu mere) da bi se sprečilo ponavljanje takvih dela, i podneće državnim organima izveštaj o nezakonitim i zlonamernim delima.

¹⁰Na primer, *Dobrovoljni principi o bezbednosti i ljudskim pravima*.

EBRD Uslov za realizaciju 3:

Efikasnost resursa i prevencija i kontrola zagađenja

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje da povećana ekonomska aktivnost i urbanizacija mogu dovesti do povećanog nivoa zagađenja vazduha, vode i zemljišta, kao i da povećana ekonomska aktivnost i urbanizacija troši ograničene resurse na način koji može ugroziti ljude i životnu sredinu na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou. Stoga su efikasnost resursa i prevencija i kontrola zagađenja ključni elementi održivosti životne sredine i socijalne održivosti, a projekti moraju da budu usklađeni sa dobrom međunarodnom praksom u tom pogledu.
2. Ovaj UR priznaje značaj korišćenja najboljih dostupnih tehnika i dobre međunarodne prakse radi optimizovanog korišćenja resursa i efikasne prevencije i kontrole ispuštanja zagađivača u životnu sredinu.
3. Ovaj UR opisuje pristup upravljanju resursima i prevenciji i kontroli zagađenja na nivou projekta, kao i izgradnju hijerarhije mera za ublažavanje neželjenih posledica, principa da šteta po životnu sredinu treba da bude prioritetno otklonjena u svom izvoru nastanka, i princip "zagađivač plaća". Uticaji i pitanja vezana za projekat, a koja su povezana sa upotrebom resursa i prikupljanjem otpada i emisijom štetnih gasova, treba da budu procenjeni u kontekstu lokacije projekta i lokalnih uslova životne sredine.

Ciljevi

4. Ciljevi ovog Uslova za realizaciju (UR) su:
 - prepoznavanje mogućnosti za efikasnije upravljanje energijom, vodama i resursima i smanjenjem otpada, vezanim za projekat
 - usvajanje hijerarhije mera za ublažavanje negativnih uticaja radi ublažavanja negativnog uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu nastalog usled korišćenja resursa i zagađenja vezanim za projekat
 - promovisanje smanjenja emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte, u vezi sa projektom.

Područje primene

5. Klijent će, kao deo svog procesa preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, identifikovati relevantne uslove ovog UR, i način na koji će oni biti rešeni i kako će njima biti upravljano tokom projektnog ciklusa. Sprovođenje aktivnosti neophodnih za ispunjavanje uslova ovog UR će biti precizirano kroz klijentov opšti Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) i Planovima za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja (ESMPs) za dati projekat. Zahtevi za procenu i upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima su navedeni u UR 1.

Zahtevi

Efikasnost resursa

6. Proces procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja će prepoznati mogućnosti i alternative za efikasnost resursa u vezi sa projektom, u skladu sa dobrom međunarodnom

praksom. Na taj način, klijent će usvojiti tehnički i finansijski izvodljive¹ i isplative² mere za smanjenje potrošnje i unapređenje efikasnosti u korišćenju energije, vode i drugih resursa i materijala, kao i za ponovno korišćenje otpadnih materijala u sprovođenju projekta. Glavni fokus će biti usmeren na aktivnosti vezane za suštinske funkcije projekta, ali će takođe biti razmatrane slične mogućnosti za druge poslovne aktivnosti klijenta koje nisu deo projekta. Ukoliko su dostupni uporedni podaci, procena klijenta će napraviti poređenje između poslovnih aktivnosti klijenta i dobre međunarodne prakse kako bi se utvrdio odgovarajući nivo efikasnosti.

7. Klijent će integrisati mere za efikasnost resursa i principe čistije proizvodnje u dizajn proizvoda i proizvodne procese sa ciljem očuvanja sirovina, energije i vode i, istovremeno, smanjenog oslobađanja zagađivača u životnu sredinu.

Prevenција i kontrola zagađanja

8. Klijentov proces procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja će odrediti odgovarajuće metode za sprečavanje i kontrolu zagađanja, kao i tehnologije i prakse (“tehnike”) koje će biti primenjene na projektu. Procena će uzeti u obzir karakteristike objekata i poslovnih aktivnosti koje su deo projekta, geografsku lokaciju projekta i lokalne uslove životne sredine. Proces procene će utvrditi tehnički i finansijski izvodljive i isplative tehnike za sprečavanje i kontrolu zagađanja, koje na najbolji način odgovaraju sprečavanju i umanjivanju štetnih uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu. Tehnike primenjene na projektu će favorizovati sprečavanje ili izbegavanje rizika u odnosu na umanjivanje i smanjenje, u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje neželjenih posledica i dobrom međunarodnom praksom, i odgovaraće prirodi i obimu neželjenih uticaja i pitanja projekta.
9. Klijenti će strukturirati projekat tako da ispunjava relevantne standarde EU u oblasti životne sredine, u slučajevima kada takvi standardi mogu biti primenjeni na nivou projekta.³ Određeni projekti će zbog svoje prirode i obima biti predmet Direktive EU o industrijskim emisijama i moraće da budu u skladu sa Najboljim dostupnim tehnikama EU (*Best Available Techniques - BAT*) i srodnim standardima o emisiji i pražnjenju, bez obzira na lokaciju.
10. U slučaju kada ne postoje primenjivi EU zahtevi u pogledu zaštite životne sredine na nivou projekta, klijent će, u dogovoru sa EBRD-om, identifikovati druge odgovarajuće standarde za zaštitu životne sredine u skladu sa dobrom međunarodnom praksom. Osim toga, projekti će biti dizajnirani u skladu sa važećim domaćim zakonima, i biće održavani i sprovedeni u skladu sa domaćim zakonima i regulatornim zahtevima. Kada se regulativa zemlje domaćina razlikuje od nivoa i mera predviđenih EU zahtevima u pogledu zaštite životne sredine ili drugih identifikovanih standarda za zaštitu životne sredine, od projekta se očekuje da ispuni strožiju regulativu.

¹Tehnička izvodljivost se zasniva na tome da li predložene mere i aktivnosti mogu biti sprovedene uz komercijalno dostupne veštine, opremu i materijale, uzimajući u obzir preovlađujuće lokalne faktore, kao što su klimatski, geografski, infrastrukturni, bezbednosni uslovi, rukovođenje, kapacitet i pouzdanost poslovanja. Finansijska izvodljivost je zasnovana na komercijalnim razlozima, uključujući relativnu veličinu operativnih troškova usvajanja takvih mera i aktivnosti u poređenju sa troškovima investicije, sprovođenja i održavanja projekta.

²Isplativost se određuje prema kapitalnim i operativnim troškovima i finansijskim koristima razmotrenih mera tokom trajanja date mere. U smislu ovog UR-a, mera vezana za efikasnost resursa ili smanjenje emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte se smatra isplativom, ukoliko se očekuje da ova mera dovede do povraćaja investicije sa određenom stopom rizika, koji će biti uporediv sa projektom.

³U smislu ovog UR, EU standardi u oblasti zaštite životne sredine mogu se primeniti na nivou projekta kada relevantan zakonski akt EU sadrži jasne kvantitativne ili kvalitativne zahteve koji su primenjivi na nivou projekta (za razliku od, na primer, nivoa okoline).

11. Projekti koji uključuju nove objekte i poslovne aktivnosti treba da ispunjavaju standarde EU u oblasti zaštite životne sredine ili druge dogovorene standarde zaštite životne sredine, kao i zahteve domaćih zakona i propisa, od samog početka. Projekti koji uključuju sanaciju postojećih objekata i/ili poslovnih aktivnosti treba da ispunjavaju zahteve navedene u pasusu 9 i/ili 10 u razumnom vremenskom roku, što će se utvrditi zvaničnom procenom njihovog učinka u odnosu na važeće standarde.
12. U slučaju projekata koji se nalaze u državama članicama EU ili državama koje su u procesu pridruživanja, državama kandidatima ili potencijalnim kandidatima za članstvo u EU, a koji obuhvataju sanaciju postojećih objekata i/ili poslovne aktivnosti, a gde su identifikovani relevantni standardi EU u oblasti zaštite životne sredine, vremenski okvir za usklađivanje sa ovim standardima treba da uzme u obzir nacionalno dogovorene rokove. Za projekte u svim drugim zemljama, rokovi za dostizanje usklađenosti sa standardima EU u oblasti zaštite životne sredine treba da uzimaju u obzir lokalne uslove i troškove primene, i treba da budu usklađeni sa Evropskom politikom susedstva (*European Neighbourhood Policy*) i drugim bilateralnim sporazumima ili akcionim planovima dogovorenim između EU i relevantne zemlje domaćina.
13. Tokom projektnog ciklusa, klijent će primeniti tehnike za sprečavanje i kontrolu zagađivanja, koje su u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje neželjenih posledica, kako bi se umanjili mogući negativni uticaji na zdravlje ljudi i životnu sredinu, a kako bi projekat ostao tehnički i finansijski izvodljiv i isplativ. Ovo se odnosi na oslobađanje zagađivača u rutinskim, nerutinskim ili slučajnim okolnostima.

Gasovi koji izazivaju efekat staklene bašte

14. Proces procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja klijenta će razmotriti alternative i sprovede tehnički i finansijski izvodljive i isplative opcije, kako bi se izbegla ili umanjila emisija gasova koji izazivaju efekat staklene bašte (GHG) tokom dizajniranja i sprovođenja projekta. Ove opcije mogu da obuhvataju, ali nisu ograničene na, alternativne lokacije projekta, tehnike ili procese, usvajanje obnovljivih izvora energije ili izvora energije sa malim stepenom ugljenika, održive prakse upravljanja poljoprivredom, šumarstvom ili stočarstvom, smanjenje fugalnih emisija i smanjenje spaljivanja gasova.
15. Za projekte koji trenutno proizvode, ili se očekuje da nakon investicije proizvode, više od 25,000 tona CO₂ ekvivalenta godišnje, klijent će kvantifikovati ove emisije u skladu sa Metodologijom EBRD-a za procenu emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte. Obim ove procene GHG-a će uključivati sve direktne emisije iz svih objekata, aktivnosti i operativnih aktivnosti koje su deo projekta ili sistema, kao i indirektno emisije povezane sa proizvodnjom energije koju projekat koristi. Klijent će godišnje sprovođiti kvantifikaciju emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte (GHG), o čemu će izveštavati EBRD.

Voda

16. Klijenti moraju da teže smanjenju upotrebe vode tokom trajanja projekta, a u situacijama kada je potrebno razviti vodosnabdevanje specifično za potrebe projekta, klijent će težiti da koristi vodu za tehničku upotrebu, koja nije pogodna za ljudsku upotrebu, gde je to moguće.
17. Sve tehnički i finansijski izvodljive i isplative mogućnosti za umanjivanje korišćenja vode, ponovno korišćenje i recikliranje, u skladu sa dobrom međunarodnom praksom, moraju biti identifikovane i razmotrene u okviru dizajniranja projekta.

18. Za projekte sa velikom potražnjom vode (preko 5,000 m³/dnevno), mora biti primenjeno sledeće:
- detaljan bilans vode mora biti razvijen i održavan, a godišnji izveštaji o bilansu vode moraju biti pripremani za EBRD
 - treba da budu identifikovane mogućnosti za kontinuirano unapređenje, u smislu efikasnog korišćenja vode
 - potrebno je uraditi procenu specifične upotrebe vode (merene kroz količinu vode koja se koristi po jedinici proizvodnje)
 - poslovne aktivnosti moraju biti upoređene sa dostupnim standardima industrije u oblasti efikasnog korišćenja vode.
19. Klijent će morati da razmotri potencijalne kumulativne uticaje crpljenja vode na treća lica i lokalne ekosisteme. Tamo gde je to relevantno, klijent će izvršiti procenu uticaja njegovih aktivnosti na vodosnabdevanje trećih lica i moraće da dokaže da njegovo predloženo snabdevanje vodom neće imati štetan uticaj na vodne resurse koji su od ključnog značaja za treća lica ili osetljive ekosisteme. Kao deo njegove procene uticaja na životnu sredinu, klijent će identifikovati i sprovesti odgovarajuće mere za ublažavanje koje favorizuju prevenciju ili izbegavanje rizika i uticaja nad umanjivanjem i smanjenjem, u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje negativnih posledica i dobrom međunarodnom praksom.

Otpad⁴

20. Klijent će izbeći, ili svesti na najmanju moguću meru, stvaranje opasnih i ne-opasnih otpadnih materijala, i u najvećoj mogućoj meri umanjiti njihovu štetnost. Kada se stvaranje otpada ne može izbeći, ali je svedeno na minimum, klijent će ponovo upotrebiti, preraditi ili obnoviti otpad, ili ga obraditi, uništiti i odložiti na način koji je bezbedan po životnu sredinu.
21. Ako se stvoreni otpad smatra opasnim, klijent će razmotriti sve komercijalno razumne i isplative alternative za njegovo pouzdano odlaganje koje je bezbedno po životnu sredinu, uz vođenje računa o ograničenjima koja se primenjuju na njegovo prekogranično kretanje i druge zakonske uslove.
22. Kada se odlaganje otpada prenosi van lokacije i/ili sprovodi od strane trećih lica, klijent će pripremiti dokumentaciju o lancu odgovornosti do krajnje destinacije, i koristiće preduzetnike koji se smatraju uglednim i priznata preduzeća licencirana od strane nadležnih organa. Klijent će takođe utvrditi da li licencirane deponije funkcionišu prema prihvatljivim standardima. Tamo gde to nije slučaj, klijenti će razmotriti alternativne opcije za odlaganje otpada, uključujući mogućnost razvijanja spostvenih objekata za oporavak i odlaganje na lokaciji projekta.

Bezbedna upotreba i upravljanje opasnim materijama i materijalima

23. U svim aktivnostima direktno povezanim sa projektom, klijent će nastojati da izbegne ili smanji upotrebu opasnih materija i materijala, i razmotriće korišćenje manje opasnih zamena za takve materije i materijale, u cilju zaštite zdravlja ljudi i životne sredine od njihovih potencijalnih štetnih uticaja. Kada njihovo izbegavanje nije moguće, klijent će razmotriti odgovarajuće mere upravljanja rizikom, u cilju smanjivanja na najmanju moguću meru, ili kontrole ispuštanja takvih materija/materijala u vazduh, vodu i/ili zemljište, koje

⁴U smislu ovog UR, otpad se definiše kao heterogena smeša gasovitih, tečnih i/ili čvrstih materija/materijala koju treba obraditi korišćenjem odgovarajućih fizičkih, hemijskih i/ili bioloških procesa kako bi se bezbedno mogla odložiti u životnu sredinu.

proizilazi iz njihove proizvodnje, transporta, rukovanja, skladištenja, korišćenja i odlaganja, u vezi sa projektnim aktivnostima.

24. Klijent će izbegavati proizvodnju, trgovinu i upotrebu opasnih materija i materijala koji podležu međunarodnim zabranama ili postepenom ukidanju zbog svoje visoke toksičnosti po živa bića, slabe razgradivosti u prirodi, mogućnosti za akumulaciju u tkivima živih bića, ili mogućnosti za uništavanje ozonskog omotača.

Upotreba i upravljanje pesticidima

25. Klijenti koji upravljaju ili koriste pesticide će definisati i sprovesti koncept integralne zaštite od štetočina (Integrated Pest Management - IPM) i/ili integralne zaštite od bolesti (Integrated Vector Management - IVM) za potrebe aktivnosti upravljanja štetočinama. Klijentov program integralne zaštite od štetočina i bolesti podrazumeva koordinisano korišćenje informacija o štetočinama i životnoj sredini, zajedno sa postojećim metodama suzbijanja štetočina, uključujući tradicionalne metode, biološke, genetičke i, kao krajnje rešenje, upotrebu hemijskih sredstava za sprečavanje neprihvatljivih nivoa štete. Kada aktivnosti zaštite od štetočina uključuju upotrebu pesticida, klijent će nastojati da smanji uticaje pesticida na biodiverzitet, zdravlje ljudi i životnu sredinu i, generalno gledano, postigne održivije korišćenje pesticida, kao i značajno ukupno smanjenje rizika i upotrebe pesticida, u skladu sa potrebama koje nameće zaštita useva.
26. Održivo korišćenje pesticida obuhvata:
- eliminisanje, ili ako to nije moguće, svođenje na minimum uticaj pesticida na biodiverzitet, zdravlje ljudi i životnu sredinu
 - smanjenje nivoa štetnih aktivnih supstanci zamenom onih najopasnijih bezbednijim alternativama (uključujući i ne-hemijskim)
 - odabir pesticida koji su manje toksični, a za koje se zna da su efikasni protiv tačno određenih vrsta, i imaju minimalni uticaj na ostale vrste, kao što su insekti oprašivači, i na životnu sredinu
 - bavljenje uzgojem biljaka uz upotrebu malih količina pesticida, ili bez njih
 - svođenje na najmanju moguću meru nanošenja štete prirodnim neprijateljima i sprečavanje razvoja otpornosti kod štetočina.
27. Klijent će rukovati, skladištiti, primeniti i odlagati pesticide u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.

EBRD Uslov za realizaciju 4:

Zdravlje i bezbednost

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje važnost izbegavanja ili ublažavanja negativnih uticaja i pitanja vezanih za zdravlje i bezbednost radnika, uključenih zajednica i potrošača, povezanih sa projektnim aktivnostima.
2. Projektne aktivnosti, oprema i infrastruktura mogu da povećaju mogućnost izlaganja lokalne zajednice i radnika rizicima i uticajima na zdravlje i bezbednost, koji proističu iz izgradnje objekata, njihovog rada i stavljanja van pogona, ili transporta sirovina i završenih proizvoda.
3. Klijenti imaju primarnu odgovornost da obezbede bezbedne i zdrave uslove za svoje radnike i da informišu, obučavaju, nadgledaju i konsultuju radnike o pitanjima vezanim za zdravlje i bezbednost. Radnici imaju odgovornost da aktivno sarađuju sa njihovim poslodavcem, kao i da vode računa o sopstvenom zdravlju i bezbednosti, kao i o zdravlju i bezbednosti drugih.
4. Pored priznavanja uloge nadležnih organa u zaštiti i promociji javnog zdravlja i bezbednosti, klijent je dužan da identifikuje, izbegne, umanjí ili ublaži rizike i negativne uticaje na zdravlje i bezbednost obuhvaćenih zajednica, koji mogu nastati kao posledica aktivnosti projekta.

Ciljevi

5. Ciljevi ovog UR-a su sledeći:
 - zaštita i promovisanje bezbednosti i zdravlja radnika kroz obezbeđivanje bezbednih i zdravih radnih uslova i sprovođenje sistema za upravljanje zdravljem i bezbednošću, koji odgovara relevantnim pitanjima i rizicima povezanim sa projektom
 - predviđanje, procena i prevencija ili umanjivanje negativnih uticaja na zdravlje i bezbednost uključenih zajednica i potrošača, usled rutinskih ili nerutinskih okolnosti, tokom trajanja projekta.

Područje primene

6. Klijent će, kao deo svog procesa procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, identifikovati relevantne zahteve ovog UR, kao i način na koji će ti zahtevi biti sprovedeni i kako će se njima upravljati tokom trajanja projekta. Sprovođenje aktivnosti neophodnih za ispunjavanje zahteva ovog UR-a će biti sastavni deo klijentovog celokupnog Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) i/ili posebnih Planova upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) za dati projekat, kao što je navedeno u UR 1.
7. Potencijalni rizici i uticaji na radnike i obuhvaćene zajednice mogu varirati u različitim fazama projekta, uključujući fazu izgradnje, stavljanja u pogon, rada i stavljanja van pogona. Detaljni zahtevi za sprečavanje i kontrolu uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu usled ispuštanja zagađivača dati su u UR 3; zahtevi vezani za zapošljavanje i uslove rada, osim zdravlja i bezbednosti radnika, dati su u UR 2.

- U okviru ovog UR-a, pojam “radnici” se koristi kada se govori o onima koji su u radnom odnosu kod klijenta, uključujući zaposlene na određeno, privremeno zaposlene, sezonske radnike i radnike migrante, kao i radnike koji nisu u stalnom radnom odnosu, a klijent ih je angažovao preko izvođača ili drugih posrednika da rade na projektu ili da rade direktno na jednoj od suštinskih funkcija projekta.

Zahtevi

Opšti uslovi upravljanja zdravljem i bezbednošću

- Klijent će preduzeti korake radi utvrđivanja i sprečavanja nezgoda, povreda i bolesti radnika i zajednica obuhvaćenih projektom, koje bi mogle nastupiti ili biti u vezi sa, ili se dešavati u toku sprovođenja projektnih aktivnosti, a takođe će pripremiti i sprovesti preventivne mere i planove za upravljanje rizicima po zdravlje i bezbednost, u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje neželjenih posledica i dobrom međunarodnom praksom.
- Klijent će pružiti radnicima i obuhvaćenim zajednicama relevantne informacije, smernice i obuku vezanu za opasnosti i rizike po zdravlje i bezbednost, kao i zaštitne i preventivne mere i aranžmane u hitnim slučajevima koji su neophodni radi njihove bezbednosti tokom trajanja projekta.
- Ukoliko dođe do nezgoda, povreda i bolesti tokom trajanja radova u vezi sa projektom, ili postoji mogućnost takvog događaja, klijent će istražiti, dokumentovati i analizirati nalaze i usvojiti mere za sprečavanje ponovnog događaja i, tamo gde je zakonom propisano, obavestiti nadležne organe, sa kojima će saradivati u procesu.

Zdravlje i bezbednost na radu

- Klijent će radnicima obezbediti bezbedno i zdravo radno mesto, uzimajući u obzir rizike svojstvene određenom sektoru, kao i posebne klase opasnosti koje mogu biti prisutne. Klijent će identifikovati rizike po zdravlje i bezbednost, kao i zaštitne mere koje odgovaraju fazi, veličini i prirodi projekta u skladu sa relevantnim standardima EU u oblasti zdravlja i bezbednosti na radu¹ i dobrom međunarodnom praksom. Klijent će, po potrebi, razviti plan zdravlja i bezbednosti za dati projekat, koji će biti integrisan u ESMS.
- Klijent će sprovesti mere za zdravlje i bezbednost na radu, koje će omogućiti: (i) preventivne i zaštitne mere, uključujući izmenu, zamenu ili otklanjanje opasnih uslova ili materija; (ii) opremu za umanjivanje rizika, i zahtevaće i nalagati upotrebu te opreme; (iii) opremu za ličnu zaštitu, bez troškova za radnike; i (iv) obuku radnika na temu korišćenja i usklađenosti sa zdravstvenim i bezbednosnim procedurama i zaštitnom opremom. Klijent će zahtevati od radnika koji nisu u stalnom radnom odnosu, ugovarača i ostalih trećih lica koja su angažovanja na projektu ili rade direktno u vezi sa suštinskim funkcijama projekta, da poštuju plan za zdravlje i bezbednost.
- Tokom trajanja radnih aktivnosti, klijent će obezbediti da svi radnici dobijaju kontinuiran i odgovarajući nadzor kako bi se obezbedilo adekvatno sprovođenje, održavanje i implementacija mera za zdravlje i bezbednost.
- Klijent će pratiti zdravlje svojih radnika i konsultovaće i ohrabrivati radnike da učestvuju u pitanjima vezanim za zdravlje i bezbednost na radnom mestu. To će obuhvatati, mada neće biti ograničeno samo na, istraživanje nezgoda, procenu rizika i izbor rada.

¹ Standardi EU u oblasti zdravlja i bezbednosti na radu označavaju zakonodavne zahteve EU u oblasti bezbednosti i zdravlja na radu, koji definišu minimalne zdravstvene i bezbednosne zahteve za zaštitu radnika.

16. Ukoliko postoje posebni rizici povezani sa određenim radnim aktivnostima koji bi mogli dovesti do neželjenih efekata po zdravlje i bezbednost radnika sa karakteristikama vezanim za starosno doba, pol, invaliditet ili kratkoročna ili dugoročna zdravstvena stanja, klijent će sprovesti procenu rizika i napraviti izmene kako bi sprečio povrede i zdravstvene probleme.

Zdravlje i bezbednost zajednice

17. Klijent će utvrditi i proceniti rizike vezane za projekat, kao i štetne uticaje na zdravlje i bezbednost potencijalno obuhvaćenih zajednica i doneće mere za zaštitu, sprečavanje i ublažavanje koje su srazmerne uticajima i rizicima, i koje su usklađene sa fazom, obimom i prirodom projekta. Klijent će saradivati sa relevantnim institucijama i drugim interesnim grupama, po potrebi, na izradi mera i planova za ublažavanje štetnih posledica. Ove mere će biti usklađene sa hijerarhijom mera za ublažavanje neželjenih posledica i dobrom međunarodnom praksom.
18. Mere za izbegavanje ili ublažavanje uticaja projekta na zdravlje i bezbednost zajednice mogu biti u nadležnosti nadležnih državnih organa. Pod ovakvim okolnostima, klijent će razjasniti svoju ulogu i odgovornost da obavesti nadležne organe i saraduje sa njima.

Posebni zahtevi za upravljanje zdravljem i bezbednošću

Izrada i bezbednost infrastrukture, zgrada i opreme

19. Klijent će uključiti razmatranja o zdravlju i bezbednosti u izradu projekta, izgradnju, poslovne aktivnosti i stavljanje van pogona strukturnih elemenata ili komponenti projekta, u skladu sa dobrom međunarodnom praksom, uzimajući u obzir bezbednosne rizike za treća lica i obuhvaćene zajednice. Strukturni elementi će biti projektovani i izgrađeni od strane kvalifikovanih i iskusnih profesionalaca. Potrebno je da treća lica sprovedu reviziju bezbednosti života i požarne bezbednosti kako za postojeće zgrade, koje se koriste za potrebe zajednice, tako i za nove zgrade pre stavljanja u pogon ili upotrebe.
20. Izgradnja i obimnija sanacija zgrada koje se koriste za potrebe zajednice će biti sprovedena u skladu sa konceptom univerzalnog dizajna.²
21. Kada se strukturni elementi ili komponente, kao što su brane, jalovišne brane ili jezera za odlaganje pepela, nalaze na visoko rizičnim lokacijama, a njihov kvar ili zastoj mogu ugroziti bezbednost radnika i zajednica, klijent će angažovati jednog ili više kvalifikovanih eksperata sa relevantnim i priznatim iskustvom na sličnim projektima, odvojeno od onih koji su odgovorni za izradu projekta i izgradnju, da sprovede reviziju, što je ranije moguće tokom procesa razvijanja projekta i kroz faze izrade projekta, izgradnje, aktivnosti i stavljanja u pogon.

Bezbednost opasnih materija

22. Klijent će sprečiti, ili svesti na najmanju moguću meru, mogućnost da radnici i zajednica budu izloženi opasnim materijama koje se mogu pojaviti tokom projekta. Ukoliko postoji mogućnost da radnici i obuhvaćene zajednice budu izloženi opasnim materijama, klijent će posvetiti odgovarajuću pažnju kako bi se izbeglo ili svelo na najmanju moguću meru njihovo izlaganje, kroz izmenu, zamenu ili uklanjanje stanja ili supstance koja izaziva opasnost.

² Univerzalni dizajn podrazumeva slobodan pristup ljudima svih starosnih doba i sposobnosti u različitim situacijama i pod različitim okolnostima.

23. Ukoliko su opasne materije deo postojećih objekata ili poslovnih aktivnosti u vezi sa projektom, klijent će voditi računa prilikom stavljanja u pogon i stavljanja van pogona aktivnosti, kako bi se sprečila izloženost radnika i obuhvaćenih zajednica takvim opasnim materijama. Ukoliko korišćenje takvih materija ne može biti izbegnuto, klijent će preduzeti neophodne mere za rukovanje, skladištenje i transport u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.
24. Klijent će preduzeti razumne napore kako bi osigurao bezbedan transport sirovina i proizvoda, i transport i odlaganje otpada, i sprovede mere kako bi izbegao ili kontrolisao izloženost zajednice.

Bezbednost proizvoda

25. Kada projekat uključuje proizvodnju i/ili promet proizvoda široke potrošnje, klijent bi trebalo da osigura bezbednost proizvoda kroz dobre prakse izrade i proizvodnje, kao i putem adekvatnog skladištenja, rukovanja i transporta tokom distribucije proizvoda. Potrebno je poštovati dobru međunarodnu praksu, uključujući nekoliko opštih bezbednosnih uslova koji se odnose na standarde vezane za bezbednost proizvoda i kodekse prakse u datom poslovnom sektoru i državi.
26. Klijent će identifikovati i proceniti potencijalne rizike i uticaje njegovih proizvoda na zdravlje i bezbednost potrošača, tokom procesa preliminarne procene projekta. Pristup bezbednosti proizvoda treba da se pridržava hijerarhije mera za ublažavanja posledica i da obezbedi adekvatne informacije potrošačima o zdravstvenim i bezbednosnim rizicima proizvoda za potrošače. Kada je reč o proizvodima koji mogu predstavljati ozbiljnu zdravstvenu pretnju, klijent će obezbediti postojanje politika i procedura za opoziv proizvoda i povlačenje proizvoda sa tržišta.

Bezbednost usluga

27. Kada projekat uključuje pružanje usluga zajednicama, klijent će osigurati bezbednost i kvalitet tih usluga kroz odgovarajuće sisteme za upravljanje kvalitetom, kako bi bio siguran da takve usluge ne predstavljaju rizik i ne utiču na zdravlje i bezbednost radnika ili zajednice.
28. Kada projekat uključuje pružanje javnih usluga, klijent treba da uključi principe univerzalnog dizajna, u najvećoj mogućoj meri.

Bezbednost saobraćaja

29. Klijent će identifikovati, proceniti i pratiti potencijalne rizike bezbednosti u saobraćaju po radnike i potencijalno obuhvaćene zajednice tokom trajanja projekta i, kada je to potrebno, klijent će razvijati mere i planove za rešavanje tih rizika. Za projekte koji podrazumevaju pomeranje opreme na javnim putevima i drugim oblicima infrastrukture, klijent će nastojati da spreči pojavu nezgoda i povreda kod članova javnosti, a u vezi sa radom takve opreme.
30. Klijent će uzeti u obzir relevantne standarde EU u oblasti upravljanja bezbednošću u saobraćaju,³ identifikovaće mere za bezbednost u saobraćaju i uključiti tehnički i ekonomski izvodljive i isplative komponente za bezbednost u saobraćaju, u projektna

³U skladu sa ciljevima Direktive 2008/96/EC od 19. novembra 2008. god o Upravljanju bezbednošću putne infrastrukture.

rešenja, kako bi se ublažili potencijalni uticaji na bezbednost u saobraćaju za lokalne obuhvaćene zajednice. Gde je to moguće, klijent će sprovesti reviziju bezbednosti na putevima za svaku fazu projekta i rutinski će pratiti izveštaje o nezgodama i nesrećama, kako bi identifikovao i rešavao problem ili negativne bezbednosne trendove. Za klijente sa vozilima ili voznim parkovima (u vlasništvu ili iznajmljenim), klijent će obezbediti adekvatnu obuku radnicima na temu bezbednosti vozača i vozila. Klijent će obezbediti redovno održavanje svih vozila na projektu.

Prirodne nepogode

31. Klijent će utvrditi i proceniti potencijalne uticaje i rizike izazvane prirodnim nepogodama, kao što su zemljotresi, klizišta ili poplave, na način na koji su one povezane sa projektom.
32. Klijent će izbeći i/ili umanjiti pogoršanje uticaja izazvanih prirodnim nepogodama ili promenama u nameni zemljišta kojima projektne aktivnosti mogu doprineti.

Izloženost bolesti

33. Kako bi se sprečila ili svela na najmanju moguću meru mogućnost da radnici i zajednica budu izloženi bolestima, uzimajući u obzir različitu izloženost i veću osetljivost osetljivih grupa, klijent će razviti odgovarajuće mere za ublažavanje u konsultaciji sa nadležnim organima. Klijent će preduzeti određene mere kako bi izbeglo ili umanjio širenje zaraznih bolesti koje mogu biti povezane sa prilivom privremenih i/ili stalnih radnika na projektu.
34. Ukoliko su određene bolesti endemske u zajednicama pogođenim projektom, klijent se podstiče da identifikuje mogućnosti, tokom trajanja projekta, za unapređenje uslova koji mogu pomoći u smanjenju učestalosti, kako među radnicima, tako i među zajednicama. Klijent će preduzeti mere za izbegavanje ili smanjenje prenošenja zaraznih bolesti koje mogu biti povezane sa prilivom privremeno i/ili stalno zaposlene radne snage na projektu.

Pripravnost i odgovor na hitne slučajeve

35. Klijent će biti spreman da odgovori na nezgode, nesreće i hitne situacije na način koji odgovara operativnim rizicima u vezi sa projektom i potrebi za sprečavanje ili umanjivanje potencijalnih uticaja, a sve to u skladu sa zahtevima važećih zakona i propisa.⁴
36. Klijent će prepoznati i proceniti opasnosti koje mogu dovesti do većih nezgoda, i preduzeće sve neophodne mere za sprečavanje većih nezgoda ili ograničavanje njihovog negativnog uticaja na radnike, obuhvaćene zajednice i životnu sredinu, sa ciljem da se obezbedi visok nivo zaštite za ljude i životnu sredinu na dosledan i delotvoran način. Takve mere će biti identifikovane u politici pripravnosti za hitne situacije/sprečavanje velikih nezgoda i u odgovarajućem planu upravljanja, i biće sastavni deo klijentovog Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS). Ovaj plan će uključivati organizacione strukture, odgovornosti, procedure, komunikaciju, obuke, resurse i druge aspekte potrebne za implementaciju takve politike, kako bi se jasno utvrdilo da li klijent ima kapacitete da delotvorno odgovori na hitne slučajeve u vezi sa opasnostima projekta, sa opštim ciljem da:
 - spreči, zadrži i kontroliše nezgode kako bi se umanjili efekti, i da ograniči štetu prema ljudima, životnoj sredini i imovini

⁴Kao što navodi Direktiva 2012/18/EU od 4. jula 2012. god o kontroli opasnosti od velikih nezgoda uključujući opasne materije, izmenama i kasnijem ukidanju Direktive Saveta 96/82/EC(EU SEVESO III Directive).

- primeni neophodne mere za zaštitu ljudi i životne sredine od efekata velikih akcidenata
- prenese neophodne informacije relevantnim službama ili organima nadležnim za hitne slučajeve, kao i potencijalno obuhvaćenim radnicima i javnosti
- obezbedi obnovu i čišćenje životne sredine nakon velike nezgode.

37. Za projekte u kojima je prisutan rizik od velikih nezgoda, klijent će pomoći i saradivaće sa nadležnim organima i zajednicama obuhvaćenim projektom u pripremi za adekvatan odgovor na hitnu situaciju. Ukoliko lokalne vlasti ili oni koji su zaduženi za reagovanje u takvim situacijama imaju nedovoljan ili nikakav kapacitet za efikasno odgovaranje, klijent će imati aktivnu ulogu u pripremi i odgovaranju na hitne situacije u vezi sa projektom, i obezbediće adekvatne dokaze kako bi pokazao kapacitet potreban za odgovor na razumno predvidljive nezgode, direktno ili indirektno.

EBRD Uslov za realizaciju 5:

Otkup zemljišta, prinudno raseljavanje i izmeštanje poslovnih aktivnosti

Uvod

1. Prinudno raseljavanje se odnosi, kako na fizičko izmeštanje (premeštanje ili gubitak smeštaja), tako i na izmeštanje poslovnih aktivnosti (usled gubitka imovine ili resursa, i/ili gubitka pristupa imovini ili resursa što vodi ka gubitku izvora prihoda ili sredstava za život) kao rezultat otkupa zemljišta¹ i/ili ograničenja pristupa korišćenja zemljišta, u vezi sa projektom.²
2. Raseljavanje se smatra prinudnim kada pojedinci ili lokalne zajednice obuhvaćene projektom nemaju prava da odbiju, ili spreče otkup zemljišta koji dovodi do izmeštanja. Ovo se dešava u sledećim slučajevima: (i) zakonite eksproprijacije ili ograničenja upotrebe zemljišta na osnovu prava države na eksproprijaciju u javnom interesu;³ i (ii) sporazumnog rešenja, kada kupac može pribeći eksproprijaciji ili nametnuti zakonska ograničenja na upotrebu zemljišta u slučaju neuspelih pregovora sa prodavcem.
3. Primena ovog Uslova za realizaciju (UR) podržava i u skladu je sa univerzalnim poštovanjem i uvažavanjem ljudskih prava i sloboda, a naročito prava na primereno stanovanje i stalno poboljšanje životnog standarda.⁴ U slučajevima kada je do raseljavanja došlo usled sukoba na određenom području, ovaj UR podržava primenu Vodećih principa o internom raseljavanju.⁵
4. Ukoliko se ne sprovede na pravilan način, prinudno raseljavanje može prouzrokovati dugoročne probleme i osiromašenje pojedinaca i lokalnih zajednica obuhvaćenih projektom, naneti štetu životnoj sredini, i prouzrokovati štetne socio-ekonomske uticaje u područjima gde su lica raseljena. Pod određenim okolnostima, loše izvedeno prinudno raseljavanje može dovesti do pokretanja sudskih postupaka protiv klijenta. Zbog toga je potrebno izbegavati prinudno raseljavanje. Međutim, kada je ono neizbežno, treba pažljivo isplanirati i sprovesti odgovarajuće mere za ublažavanje štetnih posledica po raseljena lica i lokalne zajednice koje će ih prihvatiti⁶. Iskustvo je pokazalo da direktno učešće klijenta u aktivnostima raseljavanja i vršenje preliminarnih procena u najranijoj mogućoj fazi izrade projekta može dovesti do isplativog, efikasnog i blagovremenog sprovođenja takvih aktivnosti, kao i do promovisanja inovativnih pristupa unapređenju životnog standarda i izvora prihoda lica obuhvaćenih raseljavanjem.

¹ Otkup zemljišta uključuje potpunu kupovinu imovine, kao i kupovinu drugih stvarnih prava, kao što su pravo nužnog prolaza.

² Primeri obuhvataju sledeće: gubitak prava sezonskih (nezavisnih) rudara na pristup rudnim bogatstvima koja se nalaze pod zemljom u vlasništvu države; gubitak prava pristupa ribolovnim područjima na moru zbog projektnih aktivnosti; ograničenje prava pristupa resursima koji se nalaze u zonama zabrane koje je odredila država, a koje klijent nije otkupio; i dokazano smanjenje prinosa u poljoprivredi, stočarstvu, šumarstvu, lovu i ribolovu kao rezultat poremećaja i/ili zagađenja povezanih sa projektom.

³ Takva ograničenja obuhvataju i ograničenje pristupa zakonom zaštićenim i međunarodno priznatim prirodnim područjima.

⁴ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

⁵ Kancelarija visokog predstavnika za ljudska prava: Vodeći principi o internom raseljavanju.

⁶ Bilo koje lokalne zajednice u koje se raseljena lica doseljavaju.

Ciljevi

5. Ciljevi ovog UR-a su:

- izbeći, ili makar svesti na najmanju moguću meru prinudno raseljavanje, razmatranjem drugačijih projektnih rešenja
- ublažiti štetne socijalne i ekonomske posledice otkupa zemljišta ili ograničavanja prava pojedinaca obuhvaćenih projektom na upotrebu i pristup zemljištu: (i) obezbeđivanjem nadoknade za gubitak imovine u visini troškova njene potpune zamene;⁷ i (ii) obezbeđivanjem da se aktivnosti raseljavanja sprovedu uz odgovarajuće obaveštavanje javnosti, konsultacije i informisano učešće onih koji će biti raseljeni
- obnoviti, ili gde je moguće unaprediti, životni standard i izvore prihoda raseljenih lica⁸ do nivoa na kome su bili pre početka projekta
- unaprediti uslove življenja među raseljenim licima obezbeđivanjem primerenog stanovanja,⁹ uz sigurna prava na posed u mestima preseljenja.¹⁰

Područje primene

6. Ovaj UR se odnosi na fizičko izmeštanje ili izmeštanje poslovne aktivnosti, koje može biti potpuno, delimično, trajno ili privremeno, i koje nastaje kao rezultat sledećih vrsta pravnih poslova:

- sticanje prava na zemljište za potrebe projekta putem eksproprijacije ili drugih prinudnih procedura
- sticanje prava na zemljište za potrebe projekta putem sporazumnog rešenja sa vlasnicima imovine ili licima koja imaju zakonska prava na zemljište, uključujući običajna ili tradicionalna prava koja su već priznata, ili mogu biti priznata prema zakonima te države, ukoliko bi neuspeh pomenutih pregovora imao za posledicu eksproprijaciju ili neku drugu prinudnu proceduru

⁷ Nadoknada se obično obračunava kao tržišna vrednost imovine uvećana za troškove pravnih poslova u okviru procesa zamene te imovine. Obračun troškova potpune zamene imovine je složen zbog moguće razlike u kvalitetu zemljišta, postojanja različitih lica koja polažu pravo na upotrebu zemljišta, i zbog različitog nivoa razvijenosti tržišta nekretnina u zemljama članicama. Iz tog razloga, klijenti bi trebalo da identifikuju i konsultuju sva lica i lokalne zajednice koje treba da budu izmeštene zbog otkupa zemljišta, kao i lokalne zajednice koje će prihvatiti raseljena lica, u cilju dobijanja odgovarajućih podataka o pravima koja postoje ili se polažu na predmetno zemljište i njegovu upotrebu. Metoda vrednovanja za utvrđivanje troškova raseljavanja treba da bude zabeležena u odgovarajućim planovima raseljavanja i/ili planovima za uspostavljanje uslova života. Kada su tržišta nekretnina još uvek u fazi formiranja, klijenti bi trebalo procenu vrednosti da traže od nezavisnih stručnjaka za procenu (ili, ukoliko nema stručnjaka za procenu, drugih stručnjaka koji raspoložu relevantnim znanjem i iskustvom i prihvatljivi su za EBRD i klijenta). Pogledati takođe fusnote 12 i 14 ispod.

⁸ Ovo uključuje lica koja na zemljište imaju, ili na njega polažu prava koja zakon priznaje, zatim lica koja na zemljište polažu pravo po osnovu običajnog prava, lica koja na zemljište nemaju niti na njega polažu prava koja su priznata zakonom, sezonske korisnike resursa, kao što su porodice stočara/ribolovaca, zatim lovci i sakupljači koji mogu da budu u odnosu međusobne zavisnosti, u ekonomskom smislu, sa lokalnim zajednicama koje se nalaze unutar projektnog područja.

⁹ Primereno stanovanje ili smeštaj se može meriti u odnosu na kvalitet, bezbednost, priuštivost, pogodnost stanovanja, kulturološku primerenost, pristupačnost i lokacijske karakteristike. Primereno stanovanje bi trebalo da obezbedi pristup različitim mogućnostima zapošljavanja, prodavnicama i pijacama, i osnovnoj infrastrukturi i uslugama, kao što su voda, struja, kanalizacija, zdravstvena nega i obrazovanje. Klijenti bi trebalo da obezbede jedan ili više aspekata primerenog stanovanja navedenih u ovom pasusu, kako bi pružili raseljenim licima unapređene životne uslove na mestu preseljenja, naročito onim licima koja na zemljište koje su zaposeli nemaju, niti na njega polažu prava koja su priznata zakonom.

¹⁰ Sigurna prava na posed u mestu preseljenja postoje onda kada je raseljeno lice u najvećoj mogućoj meri zaštićeno od prisilnog iseljenja.

- nametanje ograničenja usled kojih ljudi gube pristup materijalnim sredstvima ili prirodnim resursima, bez obzira na to da li su ta prava na ograničenje stečena kroz pregovore, eksproprijaciju, prinudnu kupovinu ili putem državnih propisa.
7. Zahtevi i obaveze u odnosu na raseljena lica koja na zemljište koje zauzimaju nemaju, niti na njega polažu prava koja su priznata zakonom, sadržani su u pasusima 18, 32 i 37 ispod.
 8. Ovaj UR se ne primenjuje u slučajevima kada se raseljavanje sprovodi na osnovu dobrovoljno sklopljenih pravnih poslova u vezi sa zemljištem (tj. tržišnih poslova u kojima prodavac nije obavezan da proda, a kupac ne može pribeći eksproprijaciji ili nekoj drugoj prinudnoj proceduri u slučaju neuspelih pregovora), i gde takva transakcija pogađa samo nosioce zakonskih prava.
 9. Primenjivost ovog UR-a će se utvrditi u toku preliminarne procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja, u skladu sa kriterijumima izloženim u pasusima 6 do 8 iznad. Ukoliko se prinudno raseljavanje već dogodilo, procena će identifikovati: (i) bilo kakve propuste; i (ii) korektivne aktivnosti koje mogu biti potrebne kako bi se obezbedila ispunjenost ovog UR-a. Nakon toga će se napraviti Akcioni plan.

Uslovi

10. Klijenti se podstiču da steknu pravo na zemljište kroz sporazumno rešenje, čak i ako imaju pravna sredstva za pristup zemljištu bez saglasnosti prodavca. Sporazumna rešenja su korisna kako bi se izbegla eksproprijacija i kako bi se eliminisala potreba za reagovanjem državnih organa tokom prisilnog uklanjanja ljudi sa poseda. Sporazumna rešenja se obično mogu postići ukoliko se obuhvaćenim licima ili zajednicama ponudi fer i odgovarajuća nadoknada i drugi podsticaji ili koristi, kao i kroz ublažavanje rizika od nesrazmernih informacija i pregovaračke moći.

Izbegavanje ili umanjivanje mogućnosti raseljavanja

11. Klijent će razmotriti sva moguća izvodljiva projektna rešenja kako bi se fizičko izmeštanje i/ili izmeštanje poslovnih aktivnosti izbeglo, ili bar svelo na najmanju moguću meru, uzimajući u obzir ravnotežu između troškova i pozitivnih uticaja vezanih za zaštitu životne sredine, socijalna i finansijska pitanja.

Konsultacije

12. Od najranijih faza i kroz sve aktivnosti raseljavanja, klijent će se konsultovati sa ženama i muškarcima koji su obuhvaćeni projektom, kao i čitavim zajednicama. To će olakšati njihovo informisano učešće u najranijoj fazi procesa odlučivanja o raseljavanju, u skladu sa UR-om 10:
 - lica obuhvaćena raseljavanjem će imati mogućnost da učestvuju u pregovorima o nadoknadi, uslovima za sticanje prava na raseljavanje, pomoći pri preseljenju, prihvatljivosti predloženih lokacija na koja će se preseliti i predloženim rokovima
 - posebne odredbe se primenjuju na konsultacije koje obuhvataju starosedelačko stanovništvo (u skladu sa UR 7) kao i pojedince koji pripadaju osetljivim grupama¹¹

¹¹U smislu ove Politike, osetljive ili ranjive grupe obuhvataju lica koja zbog pola, etničke pripadnosti, starosne dobi, invaliditeta, ekonomskog položaja ili socijalnog statusa mogu biti teže pogođeni raseljavanjem nego drugi, i koja mogu imati ograničene sposobnosti da traže ili iskoriste pomoć pri preseljenju i druge povezane razvojne mogućnosti. Osetljiva lica i/ili grupe obuhvataju i lica koja žive ispod granice siromaštva, lica bez zemlje, starije osobe, domaćinstva koja vode žene ili deca, izbeglice, interno raseljena lica, etničke manjine, zajednice koje zavise od prirodnih resursa ili druga raseljena lica koja možda nisu zaštićena domaćim i/ili međunarodnim propisima.

- konsultacije će se nastaviti i tokom sprovođenja, praćenja i evaluacije isplate nadoknada i samog raseljavanja, kako bi se postigli rezultati u skladu sa ciljevima ovog UR.

13. Klijent će uzeti u obzir sve pojedince ili grupe koji mogu biti u nepovoljnijem položaju ili osetljivi. Konkretno, klijent će preduzeti neophodne aktivnosti kako bi obezbedio da osetljive grupe ne budu u nepovoljnom položaju u procesu raseljavanja, da su u potpunosti informisani i svesni svojih prava, i da su u stanju da imaju podjednaku korist od mogućnosti i prilika u procesu raseljavanja. Ove grupe treba da budu identifikovane kroz proces preliminarnih procena zaštite životne sredine i socijalnih pitanja (kao što je navedeno u UR 1).

Socio-ekonomska procena i popis

14. Klijent će sprovesti osnovnu socio-ekonomsku procenu ljudi obuhvaćenih projektom, uključujući uticaj vezan za otkup zemljišta i ograničenja u upotrebi zemljišta. Procena će utvrditi uticaje u okviru socijalnog konteksta projekta i potrebe i prava obuhvaćenih ljudi i razviće odgovarajuće aktivnosti kako bi se umanjili i ublažili uticaji raseljavanja.

15. Klijent će sprovesti detaljan popis radi: (i) identifikovanja lica koja će biti raseljena u okviru projekta; (ii) utvrđivanja ko ispunjava uslove za nadoknadu i pomoć; i (iii) pravljenja popisa obuhvaćenog zemljišta i imovine. Popis treba da uzme u obzir potrebe sezonskih korisnika resursa koji možda nisu prisutni u oblasti sprovođenja projekta u vreme popisa.

16. U nedostatku posebnih domaćih državnih procedura, klijent će definisati krajnji rok za ispunjavanje uslova, na način propisan važećim propisima i projektnim rokovima prema potrebi. Najpraktičnije je da se krajnji rok odredi kao datum tokom sprovođenja osnovne procene ili popisa. Informacije o krajnjem roku će biti dokumentovane i objavljene na čitavoj lokaciji projekta. Definisane krajnjeg roka će omogućiti jasnoću u pogledu kvalifikovanosti za naknadu i pomoć. Osobe koje se presele na lokaciju projekta nakon krajnjeg roka nemaju pravo na nadoknadu ili drugu vrstu pomoći.

Naknada za raseljena lica

17. Klijent će raseljenim licima i lokalnim zajednicama ponuditi nadoknadu za gubitak imovine, u visini troškova njihove potpune zamene¹², kao i druge vrste pomoći. Ova mera je predviđena kako bi se raseljenim licima omogućilo da ponovo uspostave, i potencijalno poboljšaju, postojeći životni standard¹³ na nivo pre raseljavanja. Mere mogu biti zasnovane na zemljištu, resursima, platama i/ili poslovnim aktivnostima. Standardi za određivanje nadoknada biće transparentni i dosledno će se primenjivati tokom celog projekta. Naknada će biti isplaćena pre raseljavanja ili uvođenja ograničenog pristupa. Ukoliko raseljena lica zarađuju za život obrađujući zemlju, ili ukoliko je zemljište u kolektivnom vlasništvu, klijent će ponuditi nadoknadu u vidu drugog zemljišta, kad god je to izvodljivo, uzimajući u obzir sezonske i poljoprivredne vremenske odrednice. Klijent će učiniti sve što je u njegovoj moći ne bi li raseljenim licima i lokalnim zajednicama pomogao da kroz projekat ostvare odgovarajuće mogućnosti za razvoj.

¹² Stopa nadoknade za izgublenu imovinu mora biti obračunata u visini troškova njene potpune zamene, uključujući troškove pratećih pravnih poslova. Za gubitke čiju je vrednost teško izraziti ili nadoknaditi u novcu, može se u nekim slučajevima primeniti nadoknada u naturi. Međutim, takva nadoknada se vrši u robu ili imovini jednake ili veće vrednosti, koja je primerena lokalnoj kulturi. Pogledati fusnote 7 i 14.

¹³ Sredstva za život se mogu sastojati od prihoda od zarade, i/ili prihoda pojedinaca, porodica i/ili zajednica stečenih kroz korišćenje resursa.

18. Raseljena lica mogu biti klasifikovana kao lica: (i) koja imaju formalna zakonska prava vlasništva nad zemljištem (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata domaćim zakonima); (ii) koja u vreme vršenja popisa stanovništva, nemaju formalna zakonska prava vlasništva nad zemljištem, ali polažu na njega pravo koje je priznato, ili ga je moguće priznati u skladu sa domaćim zakonima; ili (iii) koja na zemljište koje su zaposeli nemaju, niti na njega polažu prava koja su priznata zakonom.
19. Dokumentacija o vlasništvu ili stanovanju, kao što je vlasnički list ili ugovor o zakupu (uključujući račune u banci otvorene za plaćanje naknade), treba da bude izdata na ime oba supružnika ili jedne glave domaćinstva, prema potrebi. Druga pomoć pri raseljavanju, kao što je obuka, pristup kreditima i mogućnostima zapošljavanja treba da bude jednako dostupna muškarcima i ženama, i treba da bude prilagođena njihovim potrebama.
20. Klijent treba da razmotri pružanje alternativnih metoda i/ili modaliteta za naknadu, posebno u zemljama i regionima gde žene imaju manji pristup zvaničnim finansijskim institucijama i/ili računima u banci. Pod okolnostima kojima domaći zakon i stanarski sistemi ne prepoznaju pravo žena da poseduju ili razmenjuju imovinu, potrebno je uvesti odredbu, kako bi u najvećoj mogućoj meri osigurali ženama pristup sigurnosti stanovanja.

Žalbeni mehanizam

21. Klijent je dužan da uspostavi delotvoran žalbeni mehanizam u što ranijoj fazi procesa. Mehanizam će biti u skladu sa ovim UR-om i sa ciljevima i principima UR 10, kako bi specifični prigovori raseljenih lica i/ili članova lokalnih zajednica koje će ih prihvatiti, u vezi nadoknade i preseljenja, biti blagovremeno primljeni i rešeni. Ovo će uključivati i žalbeni mehanizam osmišljen u cilju nepristrasnog rešavanja sporova.

Okvir za raseljavanje i/ili ponovno uspostavljanje izvora prihoda

22. Okvir za raseljavanje i/ili ponovno uspostavljanje izvora prihoda će biti razvijen u slučajevima kada je nepoznata tačna priroda ili obim otkupa zemljišta ili ograničenja u upotrebi zemljišta u vezi sa projektom, sa potencijalnim fizičkim i/ili ekonomskim raseljavanjem, zbog toga što je projekat u fazi razvoja. Ovaj okvir navodi opšte principe, procedure i okvir prava u skladu sa ovim UR. Kada su definisane pojedinačne komponente projekta, a neophodne informacije postanu dostupne, ovaj okvir će služiti kao osnova za razvijanje detaljnog Akcionog plana za raseljavanje (APR) ili Plana za ponovno uspostavljanje izvora prihoda (PPUIP) u skladu sa pasusima 26 i 39 ispod.

Praćenje

23. Praćenje raseljavanja i ponovnog uspostavljanja izvora prihoda će biti sprovedeno u skladu sa UR 1 i trebalo bi da uključuje učešće ključnih interesnih grupa, kao što su obuhvaćene zajednice.
24. U zavisnosti od obima raseljavanja na projektu, možda bi bilo prikladno za klijenta da naruči izradu spoljnog izveštaja o završetku APR/PPUIP kako bi utvrdio da li su odredbe ispunjene. Izveštaj o završetku je potrebno sprovesti nakon što svi segmenti procesa, uključujući i razvojne podsticaje, budu završeni. Izveštaj može identifikovati dodatne aktivnosti koje klijent može da završi. U većini slučajeva, ispunjavanje korektivnih aktivnosti identifikovanih u završnom izveštaju bi trebalo da dovede do okončanja obaveze klijenta u smislu raseljavanja, nadoknade, ponovnog uspostavljanja izvora prihoda i razvojnih koristi.

Izmeštanje

25. Otkup zemljišta i/ili ograničenje u upotrebi zemljišta za potrebe projekta može dovesti do fizičkog raseljavanja lica, kao i do izmeštanja njihovih poslovnih aktivnosti. Stoga se uslovi ovog UR-a u smislu fizičkog raseljavanja i izmeštanja poslovnih aktivnosti mogu primenjivati istovremeno. U takvim slučajevima, posebni zahtevi vezani za izmeštanje poslovnih aktivnosti navedeni u pasusima 36 do 39 treba da budu uključeni u Akcione planove ili Okvire za raseljavanje.

Fizičko izmeštanje

26. U slučaju pravnih poslova opisanih u pasusu 6, koji uključuju fizičko izmeštanje ljudi, klijent će razviti APR koji pokriva, u najmanju ruku, važeće uslove navedene u ovom UR, bez obzira na broj ljudi obuhvaćenih tim izmeštanjem. Plan će biti izrađen kako bi se ublažio negativan uticaj izmeštanja, identifikovale potencijalne koristi i poštovala prava svih kategorija obuhvaćenih lica (uključujući zajednice koje primaju raseljena lica), a posebna pažnja će se usmeriti na potrebe osetljivih kategorija. Plan će dokumentovati sve procedure potrebne za sticanje prava na zemljište, kao i mere nadoknade i aktivnosti vezane za raseljavanje. Plan će uspostaviti procedure za nadzor i evaluaciju implementacije aktivnosti preseljenja i preduzeće korektivne aktivnosti, po potrebi.
27. Obim i nivo detalja APR će varirati u zavisnosti od obima raseljavanja i složenosti mera potrebnih za ublažavanje negativnih uticaja. U svim slučajevima, APR će opisivati načine i sredstva pomoću kojih će biti dostignuti ciljevi ovog UR.
28. APR će obuhvatati mere koje će obezbediti raseljenim licima pravnu pomoć, kako bi im omogućili ispunjenje svih administrativnih zahteva pre otkupa zemljišta i, ukoliko je potrebno, kako bi mogli da traže obeštećenje od sudova.
29. Klijent će konsultovati obuhvaćena lica tokom pripreme APR i rezimirati informacije navedene u APR-u za potrebe objavljivanja, kako bi obuhvaćena lica razumela procedure isplaćivanja naknade i kako bi znala šta da očekuju u različitim fazama projekta (na primer, kada će im biti data ponuda, koliko vremena imaju za slanje odgovora na ponudu, žalbene procedure, pravne procedure koje će uslediti ukoliko pregovori budu neuspešni).
30. Ukoliko se ljudi koji žive u području koje je obuhvaćeno projektom moraju preseliti na drugu lokaciju, klijent će: (i) raseljenim licima ponuditi da se opredele za neko od izvodljivih rešenja u pogledu raseljavanja, uključujući odgovarajući stambeni prostor u zamenu, ili novčanu nadoknadu, u zavisnosti od datih okolnosti; i (ii) obezediti pomoć prilikom preseljenja, u skladu sa potrebama pojedinih grupa raseljenih lica, posebno vodeći računa o potrebama siromašnih i ugroženih grupa. Alternativni stambeni prostor i/ili novčana nadoknada će se raseljenim licima staviti na raspolaganje pre samog preseljenja. Nova naselja izgrađena za potrebe preseljenja izmeštenih lica će im pružiti bolje uslove za život i, gde je to moguće, održive i isplative mogućnosti za unapređenje životnog standarda.
31. Ukoliko se radi o fizičkom preseljenju lica koja su u pasusu 18 svrstana u kategoriju (i) ili (ii), klijent će im ponuditi mogućnost izbora između zamene imovine za novu koja će biti

jednake ili veće vrednosti, i novčane nadoknade u visini troškova potpune zamene imovine u zavisnosti od datih okolnosti.¹⁴

32. Ukoliko se radi o fizičkom preseljenju lica koja su u pasusu 18 svrstana u kategoriju (iii), klijent će im ponuditi mogućnost izbora između odgovarajućih stambenih rešenja uz sigurnost poseda, ne bi li im omogućio zakonito preseljenje, bez rizika da jednog dana budu prisilno iseljeni.
- Naknada u naturi biće ponuđena umesto novčane nadoknade kada god je to izvodljivo, osim ukoliko se može dokazati postojanje uslova opisanih u fusnoti 14. To se odnosi na lica koja imaju običajna i tradicionalna prava priznata zakonima dotične zemlje; na lica koja pre krajnjeg roka nemaju formalna zakonska prava na zemljište, ali polažu pravo na to zemljište ili imovinu, na primer kroz institut održaja;¹⁵ i, u skladu sa uslovima iz pasusa 18, na lica koja na zemljište koje zaposedaju nemaju, niti na njega polažu prava koja su priznata zakonom.
 - Na osnovu konsultacija sa takvim raseljenim licima, klijent će im obezbediti pomoć pri preseljenju, čime će im biti omogućeno da na nekoj drugoj odgovarajućoj lokaciji povrate raniji, ili ukoliko je moguće poboljšaju standard života.¹⁶
33. U slučaju da obuhvaćena lica odbiju nadoknadu koja ispunjava uslove ovog UR-a i, kao rezultat takvog odbijanja, budu započete procedure eksproprijacije ili druge zakonske procedure, klijent će istražiti mogućnosti za saradnju sa nadležnim državnim organom, i, ukoliko nadležni organ to dozvoli, klijent će imati aktivnu ulogu u planiranju, implementaciji i nadgledanju raseljavanja.
34. Klijent će identifikovati i proceniti potencijalne štetne uticaje na zajednice koje primaju raseljena lica, a koje mogu biti pogođene procesom raseljavanja. Sve mere za ublažavanje neželjenih posledica, dogovorene sa zajednicom koja prima raseljene, treba da budu uključene u APR.
35. Ukoliko je potrebno fizički izmestiti pripadnike starosedelačkog stanovništva sa zemljišta koje zajednički koriste na osnovu običajnog ili tradicionalnog prava, klijent će morati da ispuni relevantne zahteve iz ovog UR-a kao i iz UR-a 7.

Izmeštanje poslovnih aktivnosti

36. U slučajevima navedenim u pasusu 6, a koji uključuju samo izmeštanje poslovnih aktivnosti, klijent će razviti i sprovesti Plan za ponovno uspostavljanje izvora prihoda (PPUIP). PPUIP će definisati prava obuhvaćenih lica i zajednica, i obezbediće ispunjenje tih prava na transparentan, dosledan i pravičan način.
37. U slučaju da se nekom vrstom pravnog posla koja je navedena u pasusu 6 prouzrokuje gubitak prihoda ili sredstava za život time što se, na primer, osobi u potpunosti ili

¹⁴ Isplata novčane nadoknade za izgubljenu imovinu se može primenjivati kada: (i) osobe obuhvaćene projektom ne žive od zemlje; (ii) osobe obuhvaćene projektom žive od zemlje ali je samo mali deo njihovog zemljišta obuhvaćen projektom, a preostali deo zemljišta je ekonomski održiv; ili (iii) postoje aktivna tržišta zemljišta, nekretnina i rada, raseljenja lica koriste ta tržišta, a ponuda zemljišta i nekretnina je adekvatna. Iznos novčane nadoknade mora da bude dovoljan za zamenu izgubljenog zemljišta i imovine, tj. u visini troškova njihove pune zamene na domaćem tržištu. Pogledati fusnote 7 i 12.

¹⁵ Način sticanja prava vlasništva na nekretnini, kroz posed (državinu), u zakonom definisanom roku, pod određenim uslovima.

¹⁶ Preseljenje bespravno naseljenih lica u gradskim područjima je obično praćeno određenim ustupcima. Na primer, raseljene porodice mogu dobiti sigurnost poseda, ali istovremeno izgubiti prednosti vezane za radniju lokaciju.

delimično onemogućava pristup radnom mestu ili sredstvima proizvodnje, i to bez obzira na to da li je zahvaćena fizičkim raseljavanjem ili nije, klijent će:

- osobama čije su poslovne aktivnosti izmeštene, u najkraćem mogućem roku nadoknaditi gubitak imovine ili pristupa imovini. Ovaj proces će biti započet pre izmeštanja. U slučajevima kada obavezu isplate nadoknade ima ovlašćeno državno telo, klijent je dužan da saraduje sa tim telom kako bi pomogao da se ubrzaju isplate nadoknada.
- vlasnicima preduzeća, u slučajevima kada otkup zemljišta obuhvata i poslovne zgrade, nadoknaditi: (i) troškove ponovnog uspostavljanja poslovnih aktivnosti na nekom drugom mestu; (ii) izgubljenu neto dobit tokom prelaznog perioda; i (iii) troškove preseljenja i ponovnog postavljanja postrojenja, mašina i druge opreme, prema datim okolnostima.
- osobama koje imaju ili polažu zakonska prava na zemljište koja su priznata, ili ih je moguće priznati u skladu sa domaćim propisima (vidi pasus 18 pod (i) i (ii)) obezbediti odgovarajuću imovinu u zamenu (na primer, poljoprivredno zemljište ili poslovni prostor), jednake ili veće vrednosti, ili nadoknadu u novcu u visini troškova njene potpune zamene, u zavisnosti od situacije.
- obezbediti pomoć kojom će se neutralizovati gubitak zajedničkih dobara lokalnog stanovništva.¹⁷ Ova pomoć se može sastojati od preuzimanja inicijative za povećanje produktivnosti preostalih dobara koje zajednica koristi, nadoknade u naturi ili novcu za gubitak pristupa ili mogućnosti pristupa nekom drugom dobru, kao zameni za izgubljene resurse.
- osobama čije su poslovne aktivnosti izmeštene, a koje na zemljište ne polažu nikakva zakonom priznata prava (videti pasus 18 pod (iii)), nadoknaditi izgubljena dobra (poput useva, sistema za navodnjavanje i drugih investicija u zemljište), osim samog zemljišta, i to u vrednosti njihove potpune zamene. Klijent nije u obavezi da obešteti ili pruži pomoć licima koja bespravno i nasilno prisvoje deo zemljišta u području koje je obuhvaćeno projektom, nakon isticanja krajnjeg roka.
- osobama čije su poslovne aktivnosti izmeštene, a čiji su izvori prihoda i primanja pretrpeli štetne posledice, obezbediti dodatnu ciljanu pomoć (npr. kreditne linije, obuke ili mogućnosti zapošljavanja) i priliku da poboljšaju, ili makar povrate isti nivo prihoda, obim proizvodnje i životni standard. U slučajevima kada se usled izmeštanja izazvanog projektom, preduzeća gase ili pretrpe velike gubitke, i vlasnik preduzeća i zaposleni koji su izgubili prihod ili posao, imaju pravo na takvu vrstu pomoći.
- po potrebi, u prelaznom periodu obezbediti pomoć osobama čije se poslovne aktivnosti izmeštaju, koja će biti zasnovana na razumnoj proceni vremena koje će im biti potrebno da ponovo počnu da zarađuju, da povrate nivo proizvodnje i životni standard.

38. Klijent će sumirati informacije sadržane u PPUIP-u za javno objavljivanje, kako bi obezbedio da obuhvaćene osobe razumeju proceduru isplaćivanja nadoknade i znaju šta da očekuju u različitim fazama projekta.

39. Kada su izmeštanjem poslovnih aktivnosti (ali ne i preseljenjem) usled otkupa zemljišta za potrebe projekta, obuhvaćeni pripadnici starosedelačkih naroda, klijent će poštovati relevantna načela iz ovog UR-a, kao i iz UR-a 7.

¹⁷ Kao primer ovde možemo navesti livade i pašnjake, šumska dobra osim drvne građe (na primer, lekovite biljke, materijale za gradnju i pravljenje rukotvorina), šumske parcele za dobijanje šumske građe i ogreva; vodne resurse za poljoprivredu, rekreaciju ili ribolov.

Gubitak pristupa javnim sadržajima¹⁸

40. Ukoliko projekat uzrokuje gubitak pristupa javnim sadržajima, klijent će, u skladu sa UR-om 10, obaviti svrsishodne konsultacije sa lokalnim stanovništvom obuhvaćenim projektom, radi utvrđivanja i dogovora oko alternativnog rešenja, kada je to moguće.

Odgovornost privatnog sektora u slučaju raseljavanja koje sprovodi država

41. U nekim slučajevima za otkup zemljišta i proces raseljavanja je odgovorna država domaćin. U takvim slučajevima, klijent će uspostaviti saradnju sa nadležnim državnim organom, u meri u kojoj mu on to dozvoli, kako bi se postigli rezultati koji su u skladu sa ciljevima ovog UR-a. Osim toga, kada su mogućnosti države ograničene, klijent će preuzeti aktivnu ulogu u procesu planiranja, sprovođenja i praćenja raseljavanja. Klijent će napraviti plan (ili okvir) koji će, zajedno sa dokumentima pripremljenim od strane nadležnog državnog organa, ispuniti zahteve sadržane u ovom UR-u. Klijent će u svoj plan uključiti: (i) opis prava raseljenih lica predviđenih važećim zakonima i propisima; (ii) mere koje predlaže za prevazilaženje razlika između tih prava i zahteva postavljenih ovim UR-om; i (iii) finansijsku odgovornost i odgovornost za sprovođenje plana od strane nadležnog državnog organa i/ili klijenta.

¹⁸ Gubitak kulturnog nasleđa je obuhvaćen UR-om 8.

EBRD Uslov za realizaciju 6:

Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje očuvanje biodiverziteta¹ i održivo upravljanje živim prirodnim resursima² kao ključne aspekte održivosti životne sredine i socijalnih pitanja.
2. Ovaj UR prepoznaje značaj održavanja osnovnih ekoloških funkcija ekosistema i biodiverziteta koji te funkcije podržavaju. Svi ekosistemi podržavaju složenost živih organizama i razlikuju se u smislu bogatstva, obima i važnosti vrsta.
3. Cilj očuvanja biodiverziteta i održivog upravljanja živim resursima mora biti usklađen sa potencijalom za korišćenje višestrukih ekonomskih, socijalnih i kulturoloških vrednosti biodiverziteta i živih prirodnih resursa na najbolji način.
4. Poznato je da: (i) izvori prihoda starosedelačkog stanovništva i obuhvaćenih zajednica, čiji pristup, ili korišćenje biodiverziteta ili živih prirodnih resursa mogu biti pogođeni projektnim aktivnostima; i (ii) oni mogu imati pozitivnu ulogu u očuvanju biodiverziteta i održivom upravljanju živim prirodnim resursima.

Ciljevi

5. Ciljevi ovog UR-a su:
 - zaštita i očuvanje biodiverziteta kroz preduzimanje mera predostrožnosti
 - usvajanje pristupa hijerarhije mera za ublažavanje negativnih posledica³, sa ciljem izbegavanja bilo kakvog neto gubitka, ili ostvarivanje neto dobitka, u pogledu biodiverziteta
 - promocija dobre međunarodne prakse u održivom upravljanju i korišćenju prirodnih resursa.

Očuvanje biodiverziteta

Područje primene

6. Klijent će, u sklopu procesa preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, prepoznati relevantne zahteve ovog UR-a, i način na koji će ti zahtevi biti rešavani i kako će se njima upravljati tokom trajanja projekta. Sprovođenje aktivnosti neophodnih za ispunjavanje zahteva ovog UR-a će biti realizovano u okviru klijentovog sistema za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS), planovima za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima za dati projekat (ESMP), uključujući Planove za upravljanje biodiverzitetom, ili po potrebi, Akcionog plana za biodiverzitet,⁴ kako bi se napravila takva

¹ U smislu ovog UR, biodiverzitet je definisan u skladu sa Konvencijom o biološkom diverzitetu kao "sveukupnost raznovrsnih živih organizama, koji, između ostalog, potiču iz kopnenih, morskih i ostalih vodenih ekosistema i ekoloških kompleksa, čiji su sastavni deo; ovo uključuje raznolikost unutar vrsta, između vrsta i raznolikost ekosistema".

² "Živi prirodni resursi" su definisani kao "biljke i životinje koje se uzgajaju za ljudsku ili životinjsku upotrebu i korišćenje, bilo da su divlje ili kultivisane. To uključuje sve vrste šumarstva, biogoriva, poljoprivrede, uključujući jednogodišnje i višegodišnje useve i stočarstvo; kao i ribolov u divljini ili ribnjaku, uključujući sve vrste morskih i slatkovodnih organizama, kako kičmenjaka, tako i beskičmenjaka".

³ Hijerarhija mera za ublažavanje neželjenih posledica se sastoji od mera preduzetih radi izbegavanja uticaja na biodiverzitet kroz pokretanje ili razvoj aktivnosti, i gde to nije moguće, sprovođenje dodatnih mera koje će umanjiti i, kao krajnje rešenje, nadoknaditi i/ili kompenzovati potencijalne preostale negativne uticaje.

⁴ Akcioni planovi za biodiverzitet (APB) obično uključuju niz ciljeva, namera i mera za upravljanje kako bi se ublažili preostali uticaji i kako bi izbegao neto gubitak/dobitak od prioritarnih karakteristika biodiverziteta ili ključnih staništa. Ciljevi treba da budu realistični i zasnovani na merljivim rezultatima. Svaki cilj treba da sadrži niz aktivnosti i da uključuje ispunjavanje pokazatelja ili praćenje ciljeva, kao i odgovorno lice i vremenski okvir. APB-ovi treba da budu razvijeni u

struktura projekta koja će ispuniti ovaj UR u datom vremenskom roku. Zahtevi vezani za procenu zaštite životne sredine i socijalnih pitanja i upravljanje su navedeni u UR 1.

Opšti zahtevi

Procena bitnih pitanja i posledica

7. Proces preliminarne procene će karakterisati osnovne uslove u meri koja je srazmerna i specifična očekivanom riziku i značaju uticaja. Osnovna procena će razmatrati, ali neće biti ograničena na, gubitak staništa,⁵ degradaciju i fragmentaciju, invazivne vrste, prekomernu eksploataciju, migracione koridore, hidrološke promene, čuvanje hranljivih materija i zagađenje, kao i uticaje vezane za klimatske promene i adaptaciju. Tokom planiranja i sprovođenja procene osnovne tačke biodiverziteta i uticaja, klijent će pratiti relevantne smernice dobre prakse, koristeći teorijske i praktične pristupe, po potrebi. Ukoliko je potrebno dodatno istraživanje kako bi se obezbedila veća izvesnost potencijalnih uticaja, klijent će sprovesti dodatne studije i/ili praćenje pre sprovođenja aktivnosti u vezi sa projektom koje bi mogle izazvati nepovratne uticaje.
8. Kroz proces preliminarne procene, klijent će, u ranoj fazi projektnog ciklusa, identifikovati i karakterizovati mogućnosti, rizike i uticaje koje bi projekat mogao da ima na biodiverzitet. Obim procene bi trebalo da bude dovoljan kako bi se karakterisali uticaji, na osnovu njihove verovatnoće i značaja i ozbiljnosti uticaja, i kako bi se odrazile brige potencijalno obuhvaćenih zajednica i, po potrebi, drugih interesnih grupa. Procena takođe treba da utvrdi direktne, indirektno i kumulativne uticaje, kao i da proceni delotvornost i izvodljivost mera za ublažavanje uticaja koje će biti primenjene tokom projekta. Proces preliminarne procene bi trebalo da sadrži razmatranja o potencijalnim uticajima na nivou predela, kao i uticaje na ekološki integritet ekosistema, nezavisno od njihovog zaštićenog statusa i bez obzira na stepen njihovog poremećaja ili degradacije.
9. Procena će razmotriti korišćenje, ili zavisnost od, ekosistema od strane potencijalno obuhvaćenih zajednica i/ili starosedelačkog stanovništva čije korišćenje resursa biodiverziteta može biti pogođeno projektom. Procena će takođe razmotriti zavisnost projekta od ovih ekosistema. Ukoliko projekat može potencijalno da utiče na ove ekosisteme, i ukoliko klijent ima direktnu upravljačku kontrolu ili značajan uticaj, potrebno je izbeći neželjene uticaje. Ukoliko ovi uticaji ne mogu biti izbegnuti, klijent će ih svesti na najmanju moguću meru i/ili će sprovesti odgovarajuće mere sa ciljem održavanja ukupne funkcionalnosti ovih ekosistema.
10. Za projekte koji bi mogli imati takav uticaj na starosedelačko stanovništvo i lokalne zajednice, klijent će pružiti mogućnost za fer i pravičnu podelu koristi nastalih korišćenjem živih prirodnih resursa u skladu sa: (i) uslovima za rešavanje pitanja vezanih za izmeštanje poslovnih aktivnosti iz UR 5; (ii) posebnim uslovima vezanim za upravljanje potencijalnim pitanjima i uticajima na starosedelačko stanovništvo iz UR 7; i (iii) uslovima za uključivanje interesnih grupa navedenih u UR 10.

Zahtevi za očuvanje biodiverziteta

11. Ukoliko se kroz procenu identifikuju potencijalni uticaji na biodiverzitet, a u vezi sa projektom, klijent će upravljati svojim rizicima u skladu sa hijerarhijom mera ublažavanja posledica i dobrom međunarodnom praksom. Klijent treba da usvoji pristup predostrožnosti i da primeni adaptivne prakse upravljanja u kojima su mere za ublažavanje i upravljanje usklađene sa promenljivim uslovima i rezultatima praćenja projekta tokom čitavog projektnog ciklusa.

konsultaciji sa relevantnim interesnim grupama, uključujući državne, eksterne eksperte, lokalne/međunarodne organizacije za očuvanje biodiverziteta i zajednice obuhvaćene projektom.

⁵ Stanište je definisano kao kopnena, slatkovodna ili morska geografska jedinica ili vazdušni prostor koji podržava spoj živih organizama i njihovu interakciju sa ne-živom sredinom.

12. Bez obzira na gore navedeno, neka područja koja su obuhvaćena projektom mogu se smatrati “prioritetnim karakteristikama biodiverziteta”⁶ koje obuhvataju: (i) ugrožena staništa; (ii) ugrožene vrste; (iii) značajne karakteristike biodiverziteta koje su identifikovale različite interesne grupe ili države (kao što su Ključna područja biodiverziteta ili Važna područja za ptice); i (iv) ekološke strukture i funkcije potrebne kako bi se sačuvala održivost prioritetnih funkcija biodiverziteta opisanih u ovom pasusu.
13. Ukoliko se procenom utvrdi da bi projekat mogao da ima značajne, štetne i nepovratne uticaje na prioritetne funkcije biodiverziteta, klijent ne treba da sprovodi bilo kakve projektne aktivnosti osim ako:
- ne postoje tehnički i ekonomski izvodljive alternative
 - ukupna dobrobit prevazilazi uticaje projekta na biodiverzitet
 - se sprovedu konsultacije sa interesnim grupama u skladu sa UR 10
 - je projekat dozvoljen po važećim zakonima vezanim za životnu sredinu, i prepoznaje prioritetne funkcije biodiverziteta
 - se uspostave odgovarajuće mere ublažavanja uticaja, u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje neželjenih posledica,⁷ kako bi se obezbedilo da ne dođe do neto gubitaka, a da po mogućnosti dodje do neto dobitaka prioritetnih funkcija biodiverziteta u dugoročnom periodu, kako bi se dostigli merljivi ishodi očuvanja.
14. Najosetljivije funkcije biodiverziteta su definisane kao ključna staništa, koja su sastavljena od jedne od navedenih karakteristika: (i) visoko ugroženi ili jedinstveni ekosistemi; (ii) staništa velikog značaja za ugrožene⁸ ili kritično ugrožene vrste; (iii) staništa visoke važnosti za endemske ili geografski ograničene vrste; (iv) staništa koja podržavaju globalno značajne migratorne ili kongregatorne vrste; (v) područja povezana sa ključnim evolutivnim procesima; ili (vi) ekološke funkcije koje su od ključnog značaja za održavanje izvodljivosti funkcija biodiverziteta opisanih u ovom pasusu.
15. Ukoliko procena utvrdi da bi projekat mogao da ima neželjene uticaje na ključna staništa, klijent će angažovati iskusne spoljne eksperte radi sprovođenja procene potencijalnog negativnog uticaja na ovo ključno stanište.
16. Ključno stanište ne sme dalje biti fragmentirano, konvertovano ili degradirano u meri koja će ugroziti njegov značaj u smislu ekološkog integriteta ili biodiverziteta. Nakon toga, klijent neće sprovoditi nikakve projektne aktivnosti u području ključnog staništa, osim ako se ne ispune sledeći uslovi:
- ne postoji druga izvodljiva alternativa u regionu za razvoj projekta u staništima koja sadrže biodiverzitet manje vrednosti
 - sprovedene su konsultacije sa interesnim grupama, u skladu sa UR 10

⁶Prioritetne funkcije biodiverziteta su podgrupa biodiverziteta koji su posebno nezamenljivi ili osetljivi, ali predstavljaju manji prioritet u odnosu na ključna staništa (kako je definisano u pasusu 14).

⁷Kao krajnja mera, ukoliko postoje značajni preostali uticaji, klijent će možda morati da razmotri korišćenje mera kompenzacije, kao što je kompenzacija za biodiverzitet.

⁸ Kao što je navedeno na crvenoj listi o ugroženim vrstama Međunarodne unije za zaštitu prirode i prirodnih resursa (International Union for the Conservation of Nature - IUCN). Određivanje kritičnog staništa na osnovu drugih spiskova je sledeće: (i) ukoliko se vrsta nalazi na nacionalnoj/regionalnoj listi kao kritično ugrožena ili ugrožena, u zemljama koje su prihvatile smernice IUCN, definisanje kritičnog staništa će biti utvrđeno od projekta do projekta u konsultaciji sa kompetentnim stručnjacima; i (ii) u slučajevima kada nacionalna ili regionalna kategorizacija vrsta ne odgovara kategorizaciji IUCN-a (na primer, neke zemlje češće navode vrste kao “zaštićene” ili “ograničene”), biće sprovedena procena kako bi se utvrdilo obrazloženje i svrha stavljanja na listu. U takvim slučajevima, definisanje kritičnog staništa će biti zasnovano na takvoj proceni.

- projekat je dozvoljen po važećim zakonima o životnoj sredini, i prepoznaje prioritete funkcije biodiverziteta
 - projekat ne dovodi do merljivih negativnih uticaja na one funkcije biodiverziteta zbog kojih je stanište proglašeno kritičnim, kao što je navedeno u pasusu 14
 - projekat je dizajniran da donese neto dobiti⁹ za kritična staništa na koje projekat utiče
 - ne očekuje se da će projekat dovesti do neto smanjenja populacije¹⁰ bilo koje ugrožene ili kritično ugrožene vrste, u razumnom vremenskom periodu¹¹
 - detaljan i adekvatno izrađen, dugoročan program nadzora i evaluacije biodiverziteta, usmeren ka procenjivanju statusa kritičnih staništa, je sastavni deo programa adaptivnih mera klijenta.
17. U takvim slučajevima, kada je klijent u mogućnosti da ispunji zahteve definisane u pasusu 16, projektna strategija ublažavanja posledica će biti opisana u Planu upravljanja biodiverzitetom ili Akcionom planu za biodiverzitet, po potrebi.
18. U slučajevima kada su predložene naknade za prioritete funkcije biodiverziteta ili kritičnih staništa, klijent mora da pokaže, kroz sprovedenu procenu, da će značajan uticaj projekta na biodiverzitet biti adekvatno ublažen kako bi se ispunili zahtevi iz pasusa 13 i 15-17, ukoliko je primenjivo. U ovakvim slučajevima, klijent će angažovati iskusnog eksternog eksperta sa znanjem u oblasti izrade i sprovođenja kompenzacije.

Zakonom zaštićena i međunarodno priznata područja biodiverzitetnih vrednosti

19. Ukoliko se projekat realizuje ili ima potencijal da negativno utiče na područje koje je zaštićeno zakonom ili drugim sredstvima,¹² i/ili je međunarodno priznato,¹³ ili ga je država predložila za takav status, klijent mora da identifikuje i proceni potencijalni uticaj u vezi sa projektom, i mora da primeni mere ublažavanja uticaja kako uticaj projekta ne bi ugrozio integritet, očuvanje i/ili važnost biodiverziteta takvog područja.
20. Ukoliko se kroz procenu utvrdi da projekat ima potencijal da negativno utiče na prioritete funkcije biodiverziteta i/ili kritična staništa u okviru zakonom zaštićenog područja ili međunarodno priznatog područja biodiverzitetne vrednosti, klijent će se potruditi da izbegne takve uticaje u skladu sa pasusima 13 ili 15-17, respektivno. Osim toga, klijent će:
- dokazati da je svaki predloženi razvoj dozvoljen zakonom, što može da podrazumeva da je sprovedena specifična procena uticaja u vezi sa projektom na zaštićenu oblast, u skladu sa zahtevima nacionalnog zakona
 - delovati u skladu sa državnim planovima za upravljanje takvim područjima

⁹Neto dobit predstavlja dodatan ishod očuvanja koji može biti dostignut za vrednosti biodiverziteta za koje je kritično stanište određeno. Neto dobiti mogu biti dostignute kroz razvijanje kompenzacije biodiverziteta i/ili, u slučajevima kada bi klijent mogao da ispunji zahteve navedene u pasusu 16 ovog Uslova za realizaciju bez kompenzacije za biodiverzitet, klijent bi trebalo da dostigne neto dobit kroz sprovođenje programa koji mogu biti realizovani na licu mesta kako bi unapredili stanište, i zaštitili i očuvali biodiverzitet.

¹⁰Neto smanjenje predstavlja pojedinačni ili kumulativni gubitak pojedinaca koji sprečava mogućnost vrsta da opstanu na globalnom i/ili regionalnom/nacionalnom nivou u više generacija ili tokom dugog vremenskog perioda. Nivo (na primer, globalni i/ili regionalni/nacionalni) potencijalnog neto smanjenja se određuje na osnovu toga da li je određena vrsta stavljena na listu, bilo da je reč o (globalnoj) Crvenoj listi ugroženih vrsta IUCN-a i/ili na nacionalnu/regionalnu listu. Za one vrste koje se nalaze na (globalnoj) Crvenoj listi ugroženih vrsta IUCN-a i na nacionalnoj/regionalnoj listi, neto smanjenje će biti zasnovano na nacionalnoj/regionalnoj populaciji.

¹¹Vremenski okvir u kojem klijenti moraju da pokažu da "nema neto smanjenja" kritično ugroženih i ugroženih vrsta će biti određen od slučaja do slučaja, u konsultaciji sa spoljnim ekspertima.

¹²Ovaj UR je usklađen sa definicijom IUCN-a o "Zaštićenom području".

¹³Područja identifikovana u okviru međunarodnih konvencija ili sporazuma, uključujući, ali ne ograničavajući se na, UNESCO Svetska prirodna baština, UNESCO Rezervati čoveka i biosfere i Ramsarska lista močvara od međunarodnog značaja.

- konsultovati upravnike zaštićenih područja, nadležne organe, lokalne zajednice i druge interesne grupe o predloženom projektu u skladu sa UR 10
- sprovesti dodatne programe, po potrebi, kako bi promovisao i unapredio ciljeve očuvanja zaštićenih područja.

Invazivne strane vrste

21. Klijent mora da izbegne i na proaktivan način spreči slučajno ili namerno uvođenje stranih vrsta u prirodna staništa što bi moglo da proizvede značajne štetne posledice po biodiverzitet, tačnije:
- klijent neće namerno uvesti strane ili nepoznate vrste u područja koja inače ne nastanjuju, osim ukoliko se to ne sprovodi u skladu sa zakonodavnim okvirom koji uređuje njihovo uvođenje. Vrste za koje je poznato da su invazivne, ne smeju se ni pod kojim okolnostima uvesti u novu sredinu.
 - klijent će identifikovati potencijalne rizike, uticaje i mogućnosti za ublažavanje, a u vezi sa slučajnim prenosom i puštanjem stranih vrsta¹⁴
 - kada se strane vrste već nalaze u zemlji ili regionu predloženog projekta, klijent će se potruditi da ne širi strane vrste u oblasti u kojima one već nisu nastanjene. Ako je izvodljivo, klijent bi trebalo da preduzme mere za iskorenjavanje takvih vrsta iz oblasti važnog biodiverziteta nad kojom klijent ima upravljačku kontrolu.

Održivo upravljanje živim resursima

Područje primene

22. Ovaj UR se primenjuje na primarnu proizvodnju živih resursa ili situacije u kojima se takvi resursi nalaze u središtu suštinskih funkcija projekta.¹⁵
23. Klijent će, kao sastavni deo svog procesa preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, identifikovati relevantne zahteve ovog UR-a i način na koji će ti zahtevi biti rešeni tokom trajanja projekta. Klijent će usvojiti i sprovođiti mere za usklađivanje sa ovim UR-om, kao deo svog Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) i/ili Planom upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP). Proces zaštite životne sredine i socijalnih pitanja i zahtevi za upravljanje su navedeni u UR 1.

Zahtevi

Opšti zahtevi

24. Klijent će upravljati živim resursima kroz primenu nacionalnih zakonskih uslova i relevantnih standarda EU u oblasti zaštite životne sredine, na nivou projekta.
25. Klijenti će dati prioritet usvajanju i sprovođenju relevantnih globalno, regionalno ili nacionalno priznatih standarda koji su predmet nezavisne sertifikacije ili potvrde u razumnom vremenskom roku. Ukoliko ne postoje relevantni standardi za određene žive resurse, a koji bi bili primenjivi na projekat, klijent će primenjivati odgovarajuće prakse održivog upravljanja za datu granu privrede.

¹⁴Kada su u pitanju međunarodne isporuke roba i usluga, ovaj UR se rukovodi Međunarodnom konvencijom za kontrolu i upravljanje brodskim balastnim vodama i talozima (International Convention for the Control and Management of Ship's Ballast Water and Sediments (BWM)). Od klijenata koji traže finansiranje EBRD-a se očekuje da poštuju odgovarajuće obaveze koje proizilaze iz ove Konvencije.

¹⁵ Predmet ovog UR-a su projekti koji obuhvataju biljnu ili stočarsku proizvodnju, prirodno ili plantažno šumarstvo, vodene kulture ili ribolov, i korišćenje biomase za energiju ili proizvodnju biogoriva.

Procena bitnih pitanja i uticaja

26. Klijenti sa projektima koji uključuju korišćenje ovih živih resursa će sprovesti analizu stanja kako bi procenili održivost resursa, uzimajući u obzir potencijalne uticaje na ekosisteme i biodiverzitet koji oni podržavaju, uzimajući u obzir sledeća načela:
- iskorišćavanje bilo kog resursa treba razmotriti u svetlu uloge koju on igra u celokupnom ekosistemu¹⁶
 - treba razmotriti direktne, indirektne i kumulativne uticaje
 - korišćenje živih resursa će biti usklađeno sa hijerarhijom mera za ublažavanje, a težiće se optimizaciji koristi za druge korisnike
 - proizvodnja i/ili korišćenje vrsta ili populacija koje nisu prirodne za ta područja i čija invazivnost i/ili dominantnost u odnosu na domaće vrste nije testirana, treba da bude ograničeno i zavisno od određenih studija i prethodnog izdavanja dozvola nadležnih državnih organa, pre proizvodnje ili korišćenja.

Proizvodnja useva i stočarska proizvodnja

27. Klijenti uključeni u proizvodnju useva ili stočarsku proizvodnju će obezbediti korišćenje dobre međunarodne prakse kako bi izbegli ili sveli na najmanju moguću meru negativne uticaje i potrošnju resursa.
28. Klijenti koji se bave uzgojem, transportom i klanjem životinja za meso ili druge proizvode (npr. mleko, jaja, vuna) će usvojiti i sprovesti nacionalne zakonske odredbe i uslove, relevantne standarde EU o dobrobiti životinja i dobru međunarodnu praksu, šta god je strožije, u tehnici uzgoja stoke.

Ribolov i akvakultura

29. Klijenti koji se bave uzgojem, izlovom ili preradom ribe ili drugih vodenih vrsta moraju da dokažu da se njihove aktivnosti obavljaju, ili će se obavljati, na održiv način. To je moguće postići kroz pribavljanje nezavisnih potvrda,¹⁷ ili sprovođenjem istraživanja u okviru analize stanja. Ribolovačke aktivnosti ne moraju biti nužno ograničene na ribolov. Pri obnovi populacije, ili uvođenju novih vrsta ili populacija, naročito u zatvorenim sredinama, kao što su jezera, potrebno je voditi računa da se novim fondom ne unište ili istisnu postojeće domaće vrste ribe.
30. Kada je reč o projektima u oblasti akvakulture, klijenti će proceniti i umanjiti rizike od prelaska neautohtonih vrsta u vodenoj sredini. Klijenti takođe treba da procene i umanje potencijalno prenošenje bolesti i/ili parazita u životnu sredinu.

Prirodne šume i pošumljena područja

31. Klijenti koji su uključeni u primarno šumarstvo moraju da planiraju svoje aktivnosti tako da izbegnu ili umanje uticaj na ekosisteme i biodiverzitet koji oni podržavaju, i da ispune relevantne uslove navedene u pasusima 11 i/ili 13-15 ukoliko projektne aktivnosti mogu dovesti do konverzije, fragmentiranja ili degradacije prioritetnih karakteristika biodiverziteta ili ključnih staništa.

¹⁶ Na primer, krčenje šuma može imati negativan uticaj na ostali biodiverzitet, eroziju tla, hidrologiju slivova, kvalitet vode i ribolov. Slično tome, preterano lovljenje jedne vrste ribe može uticati na ekološku ravnotežu i dugoročni integritet ekosistema.

¹⁷ Na primer, međunarodno priznati programi održivog ribolova uključuju program dobijanja dozvole Saveta za nadzor nad morima.

32. Klijenti će pribaviti nezavisnu potvrdu da poštuju međunarodno priznate principe i standarde održivog upravljanja šumama¹⁸ u šumama i/ili pošumljenim područjima kojima direktno upravljaju. Ukoliko se analizom utvrdi da prakse upravljanja šumama ne ispunjavaju takve standarde, klijenti će razviti plan upravljanja kako bi pribavili takvu potvrdu u razumnom roku.

Korišćenje biomase i proizvodnja biogoriva

33. Klijenti uključeni u proizvodnju i korišćenje biomase će umanjiti negativne uticaje na ekosisteme i biodiverzitet koji oni podržavaju kroz (i) korišćenje ostataka i otpadnog materijala kao primarnog izvora biomase kao goriva, ukoliko je to moguće u smislu tehnički i finansijski izvodljivih i isplativih uslova; i (ii) usvajanje i sprovođenje relevantnih principa i standarda EU, i, kada je to moguće, potrudice se da sertifikuju svoje poslovne aktivnosti u skladu sa takvim standardima u razumnom roku.
34. Klijenti koji su uključeni u proizvodnju biogoriva će koristiti sirovine, proizvedene na odgovarajući način, kako bi umanjili negativne uticaje na ekosisteme i biodiverzitet koji ovi ekosistemi podržavaju, kao i korišćenje, i uticaj na, zemljište, vodu i druge resurse potrebne za proizvodnju svake jedinice energije. Klijent će usvojiti i sprovesti relevantne principe i standarde EU ili smernice za proizvodnju sirovina za biogorivo, i, gde je moguće, potrudice se da sertifikuje svoje poslovne aktivnosti u skladu sa datim standardima u razumnom roku.

Lanac snabdevanja

35. Ukoliko: (i) se za potrebe projekta koriste spoljašnji dobavljači živih resursa nad kojima klijent nema direktnu kontrolu; (ii) ti resursi su od centralnog značaja za ostvarivanje svrhe projekta; i (iii) dobavljači potencijalno mogu značajno uticati na ekosisteme i biodiverzitet koji oni podržavaju, klijent će, kao deo svojih ESMS ili ESMP, usvojiti i sprovesti politiku nabavke održivih resursa i sistem verifikovanja kako bi ocenio svoje primarne dobavljače. Politike, procedure i verifikacioni sistemi će osigurati:
- nabavku samo onih živih resursa čije je poreklo zakonito i održivo
 - praćenje i dokumentovanje porekla živih resursa
 - da živi resursi ne utiču negativno na suštinske ekološke funkcije obuhvaćenih ekosistema, zakonom zaštićenih područja, međunarodno priznatih područja visoke ekološke vrednosti, prioritarnih karakteristika biodiverziteta ili ključnih staništa.
36. Klijenti bi prilikom nabavke trebalo da daju prednost živim resursima proizvedenim u skladu sa međunarodno priznatim principima i standardima održivog upravljanja, ukoliko je tako nešto dostupno, za proizvod koji se kupuje. Tamo gde postoje međunarodno priznati sistemi za sertifikaciju industrijske održivosti, klijent će se pobrinuti da sertifikuje svoje poslovne aktivnosti i sistem upravljanja lancem snabdevanja, u skladu sa tim standardima, u razumnom roku. Ukoliko takav sistem ne postoji, klijent će primenjivati dobru međunarodnu praksu i tehnologije.

Genetski modifikovani organizmi (GMO)

37. Na području država članica EU, genetski modifikovani organizmi (GMO) ne mogu da se koriste niti mogu biti oslobađani bez odobrenja dobijenog od nadležnog organa. U ostalim zemljama u kojima EBRD ima projekte, GMO ne mogu biti korišćeni niti namerno oslobađani u životnu sredinu bez procene rizika, sprovedene u skladu sa propisima EU.

¹⁸ Međunarodno priznati programi sertifikacije u šumarstvu uključuju Savet za upravljanje šumama (FSC) i Program za utvrđivanje sertifikacije šuma (PEFC).

EBRD Uslov za realizaciju 7:

Starosedelačko stanovništvo

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje da projekti mogu starosedelačkom stanovništvu da otvore mogućnosti za učestvovanje u projektnim aktivnostima od kojih i oni sami mogu imati koristi i koje im mogu pomoći da ostvare svoje težnje za ekonomskim i društvenim razvojem. S obzirom da država često ima centralnu ulogu u upravljanju pitanjima vezanim za starosedelačko stanovništvo, klijenti bi trebalo da sarađuju, po potrebi, sa nadležnim organima i relevantnim zajednicama u procesu upravljanja rizicima i uticajima njihovih aktivnosti.
2. Ne postoji opšte prihvaćena definicija “starosedelačkog stanovništva”. Starosedelačko stanovništvo može označavati različite pojmove u različitim državama. Takođe treba navesti da one grupe koje možda nisu klasifikovane kao starosedelačko stanovništvo u jednoj zemlji, mogu imati taj status u drugoj zemlji.
3. U ovoj Politici i u ovom UR-u, pojam “starosedelačko stanovništvo” se koristi u tehničkom smislu kada se govori o društvenoj i kulturnoj manjini koja se u okviru jedne države jasno razlikuje od većinskog stanovništva, a koja se u većoj ili manjoj meri odlikuje sledećim karakteristikama:
 - iskazivanje sopstvene pripadnosti određenoj starosedelačkoj etničkoj ili kulturnoj grupi i priznanje tog identiteta od strane drugih pripadnika društva
 - kolektivna povezanost sa određenim geografskim područjem, zemljom koju tradicionalno naseljavaju i postojbinom svojih predaka, na području na kome se sprovodi projekat, kao i sa prirodnim resursima u okviru tog područja i postojbine¹
 - poticanje poreklom od grupa koje po tradiciji² svoju egzistenciju nisu zasnivale na primanju plate (često nomada ili polunomada koji su se bavili sezonskim stočarstvom) i čiji je položaj bio regulisan njihovim sopstvenim običajima i tradicijom, ili pak posebnim zakonima i propisima
 - kulturne, ekonomske, društvene i političke institucije koje počivaju na običajima, i odvojene su od institucija većinskog društva ili kulture
 - poseban jezik ili dijalekt koji je najčešće drugačiji od službenog jezika ili dijalekta države ili regiona.
4. Činjenica da neka grupa, ili njeni pripadnici koji vode nomadski život ili se bave polunomadskim sezonskim stočarstvom, a žive u mešovitim ili gradskim sredinama i/ili zemlju svog porekla samo sezonski posećuju, nakon što su sa nje prisilno udaljeni, ne mora se odmah smatrati preprekom za primenu ovog UR-a.

¹Grupa koja je izgubila “kolektivnu povezanost sa određenim geografskim područjem ili postojbinom svojih predaka u području na kome se sprovodi projekat” zbog prisilnog udaljavanja, i dalje ispunjava uslove za primenu ovog UR-a ukoliko se očekuje da će biti obuhvaćena projektom. “Prisilno udaljavanje” se odnosi na gubitak kolektivne povezanosti sa određenim geografskim područjem ili postojbinom svojim predaka, do koga je došlo zbog konflikta ili državnog programa raseljavanja, oduzimanja njihovog zemljišta, prirodnih nepogoda, ili pripajanja tih prostora gradskim područjima. U smislu ovog UR-a, “gradsko područje” se uglavnom odnosi na grad ili veće gradsko naselje, pri čemu se uzimaju u obzir sledeće karakteristike, iako se nijedna od njih ne može smatrati konačnom: (i) zakonsko proglašenje određenog područja gradskim, u skladu sa domaćim propisima; (ii) velika gustina naseljenosti; i (iii) visok procenat poslovnih aktivnosti koje nisu u vezi sa poljoprivredom u odnosu na one koje to jesu.

² Ovo se primenjuje čak i ukoliko je takav način života napušten, kao što je opisano u prethodnoj fusnoti.

5. Pripadnici starosedelačkog stanovništva se u okviru ovog UR-a posmatraju kao partneri i uvažavaju kao ljudi i narodi čije vrednosti mogu značajno da doprinesu ne samo njihovom, već i sveukupnom nacionalnom društveno-ekonomskom razvoju. Ovim UR-om se takođe uvažava činjenica da su pripadnici starosedelačkog stanovništva, kao društvene grupe koja se svojim karakteristikama razlikuje od većinskog stanovništva, često među najmarginalizovanijim i najugroženijim delovima stanovništva. Njihov ekonomski, društveni i pravni položaj ih često ograničava u odbrani njihovih interesa, kao i prava (koja mogu biti prava pojedinaca ili kolektivna prava) u pogledu zemljišta, prirodnih i kulturnih resursa, a može da ograniči i njihovu sposobnost da učestvuju u razvoju projekata i steknu koristi od njega. Pripadnici starosedelačkog stanovništva postaju još ugroženiji ukoliko su njihovo zemljište i resursi zahvaćeni promenama, ukoliko ih prisvoje lica koja ne pripadaju njihovim zajednicama ili su u znatnoj meri narušena.
6. Ovim UR-om se uvažava činjenica da su identitet, kultura, zemljište i resursi starosedelačkog stanovništva međusobno isprepletani na jedinstven način i da su naročito ugroženi promenama izazvanim različitim investicijama, što može ugroziti njihov jezik, kulturu, religiju, duhovna uverenja i institucije. Zbog ovih karakteristika, starosedelačko stanovništvo je izloženo različitim opasnostima i ozbiljnim posledicama, uključujući gubitak identiteta, kulture i prirodnih resursa od kojih žive, a takođe i izloženosti bolestima i osiromašenju. Takođe se uvažava činjenica da su uloge muškaraca, žena i dece među starosedelačkim stanovništvom često drugačije od njihovih uloga među većinskim stanovništvom; muškarci i žene mogu imati drugačiji tretman unutar zajednice i u širem društvu, što može dovesti do diskriminacije. Deca posebno mogu biti marginalizovana zbog njihovog statusa dece, a mogu doživeti diskriminaciju zbog njihovog statusa starosedelačkog stanovništva. Zbog svega ovoga, pitanja vezana za starosedelačko stanovništvo često su veoma složena. Štaviše, većinsko stanovništvo ponekada možda i nije svesno ili ne želi da prizna postojanje starosedelačkog statusa za određene grupe ljudi. Stoga je neophodno sprovesti posebne mere kako bi se osiguralo da muškarci i žene, pripadnici starosedelačkog stanovništva, ne budu u podređenom položaju i da budu uključeni u projekte koje Banka finansira, kao i da imaju koristi od njih.
7. Ovim UR-om se uvažava da su okolnosti pod kojima starosedelačko stanovništvo živi u zemljama u kojima EBRD posluje, jedinstvene zbog njihove specifične istorije. Naime, pripadnici starosedelačkog stanovništva više ne žive samo prema svojim ustaljenim običajima, sa minimalnim sredstvima za život, niti se njihov identitet može povezati isključivo sa tradicionalnim privređivanjem i stilom života. Takođe je primećeno da pripadnici starosedelačkog stanovništva često žive u etnički pomešanim sredinama. Kontinuirano postojanje nomadskog načina života ili polunomadskog sezonskog stočarstva, kao i istorije koja je obeležena prinudnim raseljavanjem, govori da nije uvek primereno očekivati kontinuiranu i trajnu povezanost sa određenim teritorijama. Ovaj UR uvažava da se sredstva i načini života starosedelačkog stanovništva možda razlikuju od većinskog stanovništva, ali se i njihov način života menja tokom vremena.

Ciljevi

8. Posebni ciljevi ovog UR-a su sledeći:
 - obezbediti puno poštovanje dostojanstva, prava, težnji, kulture i privređivanja zasnovanog na prirodnim resursima starosedelačkog stanovništva u procesu tranzicije
 - izbeći štetne posledice projekata po živote pripadnika starosedelačkog stanovništva i njihove prihode, ili, u situacijama kada to nije moguće, svesti ih na najmanju moguću meru, ublažiti ih ili nadoknaditi štetu
 - omogućiti pripadnicima starosedelačkog stanovništva da iz projekata izvuku korist na način primeren njihovoj kulturi

- podržati klijenta u uspostavljanju i održavanju trajne veze sa pripadnicima starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektnim aktivnostima, tokom čitavog njegovog trajanja
- podstaći klijenta da sa pripadnicima starosedelačkog stanovništva pregovara u dobroj veri, a pripadnike starosedelačkog stanovništva da informisano učestvuju u projektima koji se sprovode na zemljištu koje oni koriste na bazi običajnog ili tradicionalnog prava, zatim u situacijama kada će projekat uticati na njihove običajne ili novoprihvaćene načine privređivanja, ili u slučaju komercijalnog iskorišćavanja njihovih kulturnih resursa
- uvažavati načelo postavljeno Deklaracijom UN-a o pravima starosedelačkog stanovništva,³ po kome sprovođenje projektnih aktivnosti opisanih u pasusima 30-34 ispod, zbog posebne osetljivosti starosedelačkog stanovništva na štetne posledice tih projekata, podleže njihovom prethodnom informisanom pristanku⁴
- uvažavati posebne potrebe muškaraca, žena i dece pripadnika starosedelačkog stanovništva, kroz rešavanje rodniha pitanja i ublažavanje potencijalnog nejednakog rodnoh uticaja projekta
- uvažavati i poštovati običajno pravo i običaje starosedelačkog stanovništva, i u potpunosti ih uzeti u obzir
- poštovati i čuvati kulturu, znanje i običaje starosedelačkog stanovništva, u skladu sa njihovim željama.

Područje primene

9. Ovaj UR se primenjuje kada postoji verovatnoća da će projekat uticati na starosedelačko stanovništvo. Za potrebe utvrđivanja da li se određena grupa može smatrati starosedelačkim stanovništvom za potrebe ovog UR-a, može biti potrebno da klijent zatraži ekspertsko mišljenje.
10. Primenjivost ovog UR-a se utvrđuje tokom procesa preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, u skladu sa kriterijumima navedenim u pasusima 2-7 iznad. Aktivnosti koje je neophodno preduzeti u cilju ispunjenja ovih zahteva, sprovodiće se u skladu sa ovim UR-om i UR-ovima 1, 5, 8 i 10, po potrebi.

Zahtevi

11. Kada postoji verovatnoća da će projekat uticati na pripadnike starosedelačkog stanovništva,⁵ od klijenta se zahteva da napravi procenu uticaja na starosedelačko stanovništvo. Zavisno od ishoda procene, od klijenta se najpre očekuje da izbegne štetne uticaje, a kada to nije izvodljivo, da pripremi razvojni plan starosedelačkog stanovništva, što je navedeno u pasusu 19, kako bi sve moguće štetne posledice sveo na najmanju moguću meru i/ili ublažio, i kako bi identifikovao moguće pogodnosti. Od klijenta se takođe očekuje da organizuje informisane konsultacije i omogući aktivno učešće lokalnih starosedelačkih zajednica obuhvaćenih projektom, uvede poseban žalbeni mehanizam i ustanovi odgovarajuće modele za obezbeđivanje nadoknade i zajedničko uživanje u pogodnostima. Tokom sprovođenja ovih konsultacija, klijent će biti svestan činjenice da je u nekim slučajevima prisutna struktura starosedelačkog stanovništva koja se bavi sezonskim stočarstvom, a klijent će formulisati konsultacije tako da omogući sticanje uvida

³ Deklaracija Generalne skupštine UN-a o pravima starosedelačkog stanovništva, usvojena 13. septembra 2007. god.

⁴ Konvencija MOR br. 169 (Konvencija o starosedelačkim i plemenskim narodima) koja pokriva širok spektar pitanja vezanih za starosedelačko stanovništvo, uključujući zemljište, zapošljavanje, zdravstveno i socijalno osiguranje i običajno pravo. Konsultacije i učešće predstavljaju kamen temeljac ove Konvencije.

⁵ Starosedelačko stanovništvo obuhvaćeno projektom predstavlja one stanovnike čiji su socio-ekonomski status i/ili tradicionalna kultura i način života negativno pogođeni projektnim aktivnostima.

u stavove starosedelačkog stanovništva, uz dovoljno vremena za dobijanje adekvatnih informacija potrebnih za dizajniranje tog procesa.

12. U slučajevima kada je klijent započeo projektne aktivnosti koje su možda uticale i/ili mogu uticati na starosedelačko stanovništvo, biće sprovedena procena koja će utvrditi: (i) postojanje mogućih propusta; i (ii) mere koje je neophodno sprovesti za njihovo ispravljanje, kako bi se osiguralo poštovanje ovog UR-a. Nakon toga će biti pripremljen akcioni plan.
13. U slučajevima kada klijent u okviru svoje organizacije ne raspolaže odgovarajućim kadrovima, potražiće savete nezavisnih stručnjaka sa iskustvom u oblasti društvenih nauka, tokom razvoja i sprovođenja projekta.

Procena

14. Kada se domaćim propisima zahteva sprovođenje posebne vrste socijalne procene, klijent će je sprovesti, uz sprovođenje eventualnih dodatnih socijalnih procena u skladu sa ovim UR-om.
15. U slučajevima kada nije započeto sprovođenje projekta, klijent će kroz socijalnu procenu identifikovati sve zajednice starosedelačkog stanovništva, na koje projekat može imati uticaja, direktno ili indirektno, bilo negativnog ili pozitivnog, u okviru područja u kome se projekat sprovodi, kao i prirodu i stepen očekivanog društvenog, kulturnog (uključujući kulturno nasleđe) i uticaja na životnu sredinu. Ova procena će razmotriti posebne osetljivosti starosedelačkih zajednica na promene u njihovom okruženju i načinu života. Klijent će planirati mere za: (i) izbegavanje ili ublažavanje štetnih uticaja; i (ii) zajedničko uživanje u svim pogodnostima koje projekat donosi.
16. U slučajevima kada su građevinski radovi, projektne aktivnosti ili operacije povezane sa predloženim projektom već započele, klijent će dostaviti dokumentaciju i podatke (uključujući podatke o dotadašnjem poslovanju kompanije), kao i popis dokumentacije koja je već podneta relevantnim vlastima, na osnovu koje se dokazuje da je od starosedelačkog stanovništva koje je obuhvaćeno projektom zatražio mišljenje i uvažio ga, pridržavajući se, u meri u kojoj je to moguće, postupaka navedenih u ovom UR-u.
17. Ukoliko zahtevi iz pasusa br. 16 nisu ispunjeni, klijent će naručiti sprovođenje nepristrasne i nezavisne studije o posledicama projekta po zajednice starosedelačkog stanovništva i njihove stavove u vezi sa projektom. Ovom studijom, koju treba sprovesti na način primeren dotičnoj kulturi, razmotriće se dotadašnji uticaji projekta na život i sticanje prihoda pripadnika starosedelačkog stanovništva, naponi koje je klijent uložio kako u ublažavanje štetnih posledica, tako i u utvrđivanje koristi od projekta i njihovo zajedničko uživanje, kao i u kojoj meri je starosedelačko stanovništvo učestvovalo u planiranju i sprovođenju projekta.

Izbegavanje štetnih posledica

18. Sve napore bi najpre trebalo uložiti u izbegavanje štetnih posledica projekta po starosedelačko stanovništvo. Kada izbegavanje štetnih posledica nije izvodljivo, klijent će ih svesti na najmanju moguću meru, ublažiti ih ili izvršiti odgovarajuću i proporcionalnu nadoknadu.

Priprema Razvojnog plana starosedelačkog stanovništva (RPSS)

19. Koraci koje klijent predlaže radi svođenja štetnih posledica na najmanju moguću meru, njihovog ublažavanja ili nadoknađivanja, kao i utvrđivanja i zajedničkog udruživanja u koristima od projekta, biće osmišljeni uz informisano učešće pripadnika starosedelačkog stanovništva obuhvaćenog projektom i izloženi u vremenski ograničenom planu, kao što je Razvojni plan starosedelačkog stanovništva (RPSS), ili širi plan razvoja lokalne zajednice, sa posebnim komponentama koje se odnose na starosedelačko stanovništvo. U cilju pripreme takvog plana, klijent će obezbediti kvalifikovane stručnjake u oblasti društvenih nauka sa odgovarajućim iskustvom. RPSS će sistematično proceniti različite uticaje projekta u odnosu na rodna pitanja i različite generacije, i sadržaće aktivnosti za rešavanje uticaja na grupe u zajednici.

Nivo detalja i obim RPSS-a će zavistiti od specifičnosti projekta, kao i od prirode i obima projektnih aktivnosti. U celini gledano, RPSS će obuhvatati sledeće komponente:

Odeljak I – Sažetak socijalne procene

- Osnovne informacije: veoma je važno da osnovne informacije daju celovitu sliku o socijalnoj strukturi zajednice starosedelačkog stanovništva i uloge i odgovornosti unutar domaćinstva. Te informacije će biti korisne u razvijanju odgovarajućeg plana sprovođenja.
- Ključni nalazi: analiza uticaja, rizika i mogućnosti.

Odeljak II – Konsultacija i učešće

- Rezultat konsultacija i plan za dalje uključivanje interesnih grupa.

Plan sprovođenja

- Mere za izbegavanje, svođenje na najmanji mogući nivo i ublažavanje negativnih uticaja i pospešivanje pozitivnih uticaja.
- Mere kojima će se obezbediti kontinuirano upravljanje prirodnim resursima od strane lokalne zajednice.
- Mere za zajedničko uživanje u koristima projekta.
- Žalbeni mehanizam.
- Troškovi, budžet, vremenski okvir i organizacione odgovornosti.
- Praćenje, procena i izveštavanje.

Objavlivanje informacija, smislene konsultacije i informisano učešće

20. Klijent će uspostaviti kontinuiranu vezu sa zajednicama starosedelačkog stanovništva koje su zahvaćene projektom, u što ranijoj fazi procesa planiranja projekta i tokom čitavog njegovog trajanja. Uključivanjem tih zajednica će se osigurati smislene konsultacije sa njima kako bi im se omogućilo razumevanje prirode i trajanja uticaja; informisano učešće u rešavanju pitanja koja ih se direktno tiču; predlaganju mera za ublažavanje posledica; zajedničkom iskorišćavanju projektnih pogodnosti i prilika, kao i rešavanju pitanja vezanih za sprovođenje projekta.
21. Klijent će se pobrinuti da na adekvatan način informiše starosedelačko stanovništvo obuhvaćeno projektom o projektnim planovima i UR-ovima, na način primeren njihovoj kulturi, obezbeđujući, gde je potrebno, mere za delotvorno učešće svih delova zajednice.
22. Proces uključivanja zajednica starosedelačkog stanovništva će biti primeren njihovoj kulturi, uvažavaće njihov princip kolektivnog donošenja odluka, i biće u srazmeri sa

rizicima i mogućim uticajima na starosedelačko stanovništvo. Klijent je dužan da dokaže da je taj proces sproveden na odgovarajući način.

23. Postupak uključivanja će se u načelu sastojati od sledećeg:

- uključivanje predstavničkih tela starosedelačkog stanovništva (između ostalog to mogu biti npr. veće staraca ili seoska veća), udruženja starosedelačkog stanovništva, kao i pojedinačnih pripadnika starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom
- razumevanje i poštovanje relevantnih običajnih prava
- davanje pripadnicima starosedelačkog stanovništva dovoljno vremena za njihov proces kolektivnog donošenja odluka
- omogućavanje pripadnicima starosedelačkog stanovništva da svoja mišljenja, brige i predloge iznose na jeziku koji sami izaberu, bez spoljašnjeg uplitanja, mešanja ili zastrašivanja, i na način koji je primeren njihovoj kulturi
- upoznavanje pripadnika starosedelačkog stanovništva sa svim relevantnim planovima i informacijama i mogućim posledicama po njihove zajednice koje su vezane za pitanje zaštite životne sredine i socijalnu politiku, i to na način i na jeziku koji je primeren njihovoj kulturi, bez upotrebe stručnih izraza
- uvažavanje heterogenosti zajednica, uzimajući u obzir sledeće:
 - pripadnici starosedelačkog stanovništva žive u mešovitim zajednicama, zajedno sa pripadnicima drugih grupa stanovništva
 - u starosedelačkim zajednicama su zastupljena različita gledišta – proces konsultacija i učestvovanja mora obuhvatiti različite grupe, tj. lica različitog pola, starosti, kao i socijalno isključene grupe stanovnika
 - dostavljanje odgovarajućih podataka EBRD-u, i učešće Banke u procesu konsultacija, kada god je to moguće
- dokumentovanje celokupnog procesa konsultacija⁶.

Žalbeni mehanizam i sprečavanje diskriminacije na bazi etničke pripadnosti

24. Klijent će se pobrinuti da žalbeni mehanizam uspostavljen za potrebe projekta, u skladu sa UR-om 10, bude primeren kulturi i dostupan pripadnicima starosedelačkog stanovništva; ovo će možda podrazumevati manje oslanjanje na pisane postupke, a više na verbalne načine komunikacije.
25. Ukoliko projekat koji finansira Banka, zbog svoje prirode podrazumeva okolnosti usled kojih su starosedelačkog stanovništvo i njeni pojedinačni pripadnici isključeni iz uživanja u njegovim koristima iz etničkih razloga, poput npr. mogućnosti za zapošljavanje, projektne aktivnosti će obuhvatati korektivne mere kao što su: (i) obaveštavanje udruženja i pojedinačnih pripadnika starosedelačkog stanovništva o njihovim pravima u okviru radnopravnih, socijalnih, finansijskih i poslovnih propisa, kao i o postojećim mehanizmima traženja zaštite; (ii) odgovarajuće i efikasno obaveštavanje, obuka i mere za uklanjanje prepreka ostvarivanju koristi i pogodnosti poput kredita, zapošljavanja, poslovnih, zdravstvenih i obrazovnih usluga, kao i svih drugih koristi koje projekat donosi ili omogućava; i (iii) pružanje starosedelačkim radnicima, preduzetnicima i korisnicima istu zaštitu koja je domaćim propisima predviđena i za druge pojedince iz sličnih sektora i kategorija, uzimajući u obzir pitanja vezana za rod, etničke podele na tržištima roba i rada, kao i faktore vezane za jezik.

⁶Dokumentacija može da se sastoji od pisanih transkripata i zapisnika i/ili audio zapisa.

Nadoknada i zajedničko uživanje u koristima

26. Utvrđivanje mera za ublažavanje štetnih posledica, zajedničko udruživanje u koristima i očuvanje uobičajenog načina života će se bazirati na pristupu zasnovanom na učešću. Klijent će se pobrinuti da pripadnicima starosedelačkog stanovništva obuhvaćenim projektom, direktno nadoknadi bilo kakav gubitak sredstava za život pretrpljen usled projektnih aktivnosti (u vrednosti utvrđenoj u skladu sa ovim UR-om), kao i da svako korišćeno zemljište vrati u prvobitno stanje, u dogovoru sa lokalnom zajednicom. Pravo na nadoknadu može biti ostvareno na pojedinačnoj ili zajedničkoj osnovi, ili po obe navedene osnove. Nadoknada će se sprovesti, kako zbog štetnih posledica po privređivanje zasnovano na običajima, tako i zbog negativnih uticaja na privredne aktivnosti zasnovane na zaradama ili ostvarivanju prihoda. Pojam “privređivanje zasnovano na običajima” treba široko tumačiti (tako da obuhvati i njihove savremene derivate poput etno-turizma i proizvodnje hrane). Prilikom određivanja nadoknade klijenti će, na odgovarajući način, uzeti u obzir i štetne socijalne uticaje projekta na tradicionalni način života i porodični život starosedelačkog stanovništva. Taj postupak će biti sproveden u saradnji sa predstavnicima starosedelačkog stanovništva i relevantnim stručnjacima. Odredbe iz ovog pasusa se takođe primenjuju na slučajeve kada klijent nadoknadu treba da plati lokalnim ili regionalnim organima vlasti.
27. Prihvatljive i zakonski izvodljive načine za obezbeđivanje nadoknade i sprovođenje RPSS-a potrebno je razmotriti tokom konsultacija sa pripadnicima starosedelačkog stanovništva. Na osnovu tih konsultacija, potrebno je osmisliti i dogovoriti mehanizam za prenos nadoknada i/ili sredstava. To će možda biti potrebno sprovesti na kolektivnom nivou, ukoliko su zemljište i resursi u zajedničkom vlasništvu. Ukoliko je potrebno, klijent će obezbediti pomoć/podršku kako bi se uspostavili odgovarajući sistemi upravljanja i kontrole.
28. Klijent će pripadnicima starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom, kroz proces smislenih konsultacija i njihovo informisano učešće obezbediti razvojne mogućnosti, na način koji je primeren njihovoj kulturi, a kao što je navedeno u pasusima 20 do 23 iznad. Te mogućnosti bi trebalo da budu u srazmeri sa stepenom uticaja projekta, a njihov cilj bi trebalo da bude odgovarajuće unapređenje životnog standarda i izvora prihoda starosedelačkog stanovništva, kao i podsticanje dugoročne održivosti prirodnih resursa od kojih oni zavise. Klijent će razvojne mogućnosti, utvrđene u skladu sa ovim UR-om, dokumentovati i pravovremeno staviti na raspolaganje. Snažna podrška treba biti pružena privređivanju zasnovanom na običajima, uključujući tradicionalne privredne aktivnosti i njihove savremene derivate poput izrade rukotvorina i etno-turizma.

Posebni zahtevi

29. Pošto starosedelačko stanovništvo može da bude posebno osetljivo na posledice projekata opisanih dalje u tekstu, pored ranije opisanih opštih zahteva, primenjivaće se i sledeći posebni zahtevi. Ono što je svim tim zahtevima zajedničko jeste potreba da klijent:
 - sa pripadnicima starosedelačkog stanovništva pregovara u dobroj veri
 - osigura informisano učešće starosedelačkog stanovništva
 - dobije prethodni svojevoljan i informisan pristanak⁷ pripadnika starosedelačkog stanovništva, pre nego što započne neku od aktivnosti opisanih u daljem tekstu (pasusi 30-35).

⁷Ne postoji opšte prihvaćena definicija informisanog pristanka; međutim, za potrebe ovog UR-a, pristanak se odnosi na proces u kome starosedelačke zajednice obuhvaćene projektom dolaze do odluke, u skladu sa svojim kulturološkim tradicijama, običajima i praksama.

U slučaju postojanja bilo koje od sledećih okolnosti, klijent će angažovati kvalifikovanog, nezavisnog stručnjaka za socijalna pitanja da mu pomogne u sprovođenju i dokumentovanju aktivnosti opisanih u pasusima 30-35 ovog UR-a.

Uticao na zemljište koje starosedelačko stanovništvo koristi po tradicionalnom ili običajnom pravu

30. Pošto je starosedelačko stanovništvo često tesno povezano sa zemljištem koje koristi po običajnom pravu, kao i šumama, vodama, divljom florom i faunom i ostalim prirodnim resursima koji se na njemu nalaze, potrebna je posebna opreznost ukoliko projekat utiče na te veze. Iako na tom zemljištu možda i ne postoji zakonsko pravo vlasništva u skladu sa domaćim propisima, činjenica da ga zajednice starosedelačkog stanovništva, pa makar i sezonski ili ciklično, koriste za obezbeđivanje izvora prihoda ili u kulturne, ceremonijalne ili duhovne svrhe koje određuju njihov identitet i zajednicu, često može biti dokazana i dokumentovana.
31. Ukoliko klijent predlaže sprovođenje projekta ili komercijalno iskorišćavanje prirodnih resursa na zemljištu koje po običajnom pravu koriste pripadnici starosedelačkog stanovništva, i ukoliko se očekuju štetne posledice⁸ po njihove izvore prihoda ili kulturnu, ceremonijalnu ili duhovnu upotrebu zemljišta koja određuje njihov identitet i zajednicu, klijent će korišćenje tog zemljišta ispoštovati na sledeći način:
- klijent će u dobroj veri pregovarati sa zajednicama starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom i dokumentovati postojanje njihovog informisanog učešća i pristanka, kao rezultat tih pregovora;
 - klijent će dokumentovati napore koje je uložio da izbegne, ili svede na najmanju moguću meru ukupnu površinu zemljišta koje koristi, naseljava i/ili poseduje starosedelačko stanovništvo, a koje je predloženo za sprovođenje projekta;
 - upotreba zemljišta od strane pripadnika starosedelačkog stanovništva biće dokumentovana od strane eksperata u saradnji sa zajednicama starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom, ne dovodeći u pitanje neka druga prava koja bi pripadnici tih zajednica mogli da polažu na to zemljište;
 - zajednice starosedelačkog stanovništva obuhvaćene projektom biće obavestene o pravima koja imaju u odnosu na ovo zemljište po domaćim propisima, kao i o bilo kom domaćem zakonu kojim se priznaju običajna prava, ili upotreba tog zemljišta;
 - klijent će zajednicama starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom u najmanju ruku ponuditi nadoknadu i pokretanje propisanog postupka koji je, u skladu sa domaćim propisima, dostupan svima koji na zemljište imaju puno zakonsko pravo vlasništva u slučajevima komercijalnog iskorišćavanja njihovog zemljišta, zajedno sa razvojnim mogućnostima koje su u skladu sa njihovom kulturom; nadoknada u vidu zemlje ili nadoknada u naturi biće ponuđena umesto novčane nadoknade kada god je to izvodljivo;
 - klijent će pripadnicima starosedelačkog stanovništva ponuditi kolektivna prava vlasništva nad zemljištem i prirodnim resursima kao naknadu, ukoliko to nije zabranjeno zakonom;
 - klijent će zajednicama starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom dati dovoljno vremena da postignu dogovor među sobom, pri čemu im, ni direktno, ni posredno neće nametati svoju volju;
 - klijent će koristiti funkcije kao što su ombudsman i/ili druga javna institucija u relevantnom nacionalnom sistemu koja će olakšati pristanak zajednice za sprovođenje

⁸ Štetne posledice mogu, između ostalog, biti posledice koje nastaju kao rezultat gubitka dobara ili resursa, ograničavanja upotrebe zemljišta, ili obavljanja aktivnosti vezanih za tradicionalni način života, a koje proizilaze iz projektnih aktivnosti.

projekta i/ili predloženo korišćenje zemljišta od strane klijenta, kao i paket mera za ublažavanje negativnih posledica;

- klijent će obezbediti stalni pristup prirodnim resursima, identifikovaće odgovarajuću zamenu za resurse ili će, kao krajnju opciju, dati naknadu;
- klijent će obezbediti pravične i ravnopravne koristi u vezi sa korišćenjem resursa tokom sprovođenja projekta, koji su sastavni deo identiteta i izvora prihoda obuhvaćenih zajednica starosedelačkog stanovništva;
- klijent će pripadnicima starosedelačkog stanovništva omogućiti pristup, korišćenje i prelazak preko zemljišta koje klijent razvija kao predmet zdravstvenih i bezbednosnih razmatranja.

32. Tokom sprovođenja projekta, klijent će odmah obavestiti EBRD o sukobu između njega i starosedelačkog stanovništva koji je ostao nerazrešen iako je prošao kroz žalbeni mehanizam uspostavljen za potrebe projekta; klijent će takođe izvršiti procenu činjenica i razviti odgovarajući pristup za rešavanje ovog pitanja.

Izmeštanje starosedelačkog stanovništva sa zemljišta koje koristi po tradicionalnom ili običajnom pravu

33. Klijent će istražiti sva izvodljiva alternativna projektna rešenja kako bi se izbeglo izmeštanje pripadnika starosedelačkog stanovništva sa zemljišta koje zajednički koriste i naseljavaju po tradicionalnom ili običajnom pravu. Kada je izmeštanje neizbežno, klijent mu neće pristupiti pre nego što od zajednica starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom ne dobije svojevolan i informisan pristanak koji je rezultat pregovora u dobroj veri. Ovakvi pregovori zahtevaju uvažavanje zakona, tradicije i običaja starosedelačkog stanovništva i njegovog prava poseda na dotičnom zemljištu, kao i puno učešće njegovih pripadnika. Svako izmeštanje pripadnika starosedelačkog stanovništva biće sprovedeno u skladu sa zahtevima planiranja i sprovođenja raseljavanja iz UR-a 5. Pripadnici starosedelačkog stanovništva moraju dobiti poštenu i pravednu nadoknadu za zemljište, područja i resurse koje su tradicionalno posedovali, ili na neki drugi način koristili ili naseljavali, a koji su im bez njihovog prethodnog, svojevoljnog i informisanog pristanka oduzeti, otuđeni, zaposednuti, koriste se ili su oštećeni kao posledica projekta.
34. Izmeštenim pripadnicima starosedelačkog stanovništva bi trebalo, kada god je to moguće, omogućiti povratak na zemljište koje su koristili po tradicionalnom ili običajnom pravu, ukoliko razlog za njihovo izmeštanje prestane da postoji, a zemljište bi trebalo vratiti u prvobitno stanje.

Kulturno nasleđe

35. Ukoliko se za potrebe projekta predlaže upotreba kulturnih resursa, znanja, umotvorina ili običaja starosedelačkog stanovništva u komercijalne svrhe, klijent će njihove pripadnike obavestiti o: (i) pravima koja imaju u skladu sa domaćim i međunarodnim propisima; (ii) obimu i prirodi predloženog komercijalnog razvoja; i (iii) mogućim posledicama tog razvoja. Klijent će takvom komercijalnom razvoju pristupiti samo ukoliko: (i) sa zajednicama starosedelačkog stanovništva obuhvaćenim projektom stupi u pregovore u dobroj veri; (ii) dokaže postojanje njihovog informisanog učešća i prethodnog, svojevoljnog i informisanog pristanka na te aktivnosti; i (iii) obezbedi poštenu i pravednu raspodelu koristi od komercijalnog iskorišćavanja tog znanja, umotvorina ili običaja, u skladu sa njihovim običajima i tradicijom.

EBRD Uslov za realizaciju 8:

Kulturno nasleđe

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje važnost kulturnog nasleđa za sadašnje i buduće generacije. Cilj ovog UR je da zaštiti kulturno nasleđe i da usmeri klijente na izbegavanje, ili ublažavanje štetnih posledica po kulturno nasleđe u obavljanju poslovnih aktivnosti. Od klijenata se očekuje da preduzmu mere predostrožnosti tokom upravljanja i održive upotrebe kulturnog nasleđa.
2. I materijalno i nematerijalno kulturno nasleđe predstavlja važne aspekte ekonomskog i socijalnog razvoja, i predstavlja sastavni deo kontinuiranog kulturnog identiteta i običaja (uključujući tradicionalne veštine, znanje, uverenja i/ili dijalekte i jezike manjina).
3. U ostvarivanju navedenih ciljeva zaštite i očuvanja, ovaj UR se rukovodi relevantnim međunarodnim konvencijama i ostalim aktima, i podržava njihovu primenu. Ovaj UR takođe prepoznaje da postoji potreba da se sve strane pridržavaju zakona i propisa koji se odnose na kulturno nasleđe na području na kome se projekat sprovodi, kao i obaveza koje država u kojoj se sprovodi ima, a koje su proistekle iz relevantnih međunarodnih ugovora i sporazuma. Pomenuto zakonodavstvo obuhvata zakone o kulturnom nasleđu ili starinama, zakone o prostornom planiranju ili izgradnji, propise o očuvanim područjima, zaštićenim područjima, kao i druge zakone i propise kojima se uređuju pitanja vezana za objekte od istorijskog značaja, ili zakone koji se odnose na zaštitu starosedelačkog stanovništva. Detaljni zahtevi za zaštitu starosedelačkog stanovništva su navedeni u UR 7.

Ciljevi

4. Ciljevi ovog UR su:
 - podrška zaštiti i očuvanju kulturnog nasleđa
 - usvajanje hijerarhije mera za ublažavanje štetnih posledica kako bi se zaštitilo kulturno nasleđe od štetnog uticaja nastalog tokom sprovođenja projekta
 - promovisanje ravnopravne raspodele koristi ostvarene upotrebom kulturnog nasleđa u sprovođenju poslovnih aktivnosti
 - promovisanje svesti o kulturnom nasleđu i poštovanja prema njemu, kada god je to moguće.

Područje primene

5. Klijent će, u sklopu svog procesa preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, prepoznati relevantne zahteve ovog UR-a, i način na koji će ti zahtevi biti ispunjeni, kao sastavni deo Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) i/ili Planom upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) klijenta. Zahtevi u okviru procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja su navedeni u UR 1. Osim toga, klijent će primenjivati ovaj UR tokom sprovođenja projekta ukoliko projekat utiče na, ili postoji mogućnost da utiče na kulturno nasleđe (materijalno i nematerijalno) koje ranije nije identifikovano.
6. U smislu ovog UR-a, pojam kulturno nasleđe se definiše kao skup resursa nasleđenih iz prošlosti koje ljudi, nezavisno od vlasnika tih resursa, prepoznaju kao odraz i izraz svojih vrednosti, uverenja, znanja i tradicija koje se neprestano razvijaju. Ovaj pojam obuhvata

materijalno (fizičko) i nematerijalno kulturno nasleđe, koje se može vrednovati na lokalnom, regionalnom ili državnom nivou, kao i na nivou međunarodne zajednice.

- Fizičko kulturno nasleđe odnosi se na pokretnosti ili nepokretnosti, lokalitete, skupine građevina, kao i kulturne ili duhovne prostore, i prirodna obeležja i predele koji imaju arheološki, paleontološki, istorijski, arhitektonski, duhovni, estetski ili drugi kulturni značaj.
 - Nematerijalno kulturno nasleđe odnosi se na običaje, prikaze, izraze, znanja, veštine koje zajednice, grupe, i u nekim slučajevima pojedinci, prepoznaju kao deo svog kulturnog nasleđa, i koji se prenose sa generacije na generaciju.
7. Lokaliteti, predmeti ili kulturne tradicije koje se zbog svoje vrednosti ili značaja smatraju kulturnim nasleđem mogu biti otkriveni na neočekivanim mestima, a projekat, u skladu sa tim, podleže odredbama ovog UR-a ukoliko:
- obuhvata aktivnosti kojima se vrše značajna iskopavanja, rušenja, pomeranja tla, potapanja i druge promene fizičke sredine
 - se izvodi na lokalitetu, ili u blizini lokaliteta kome je priznat status kulturnog nasleđa od strane zemlje u kojoj se sprovodi
 - ukoliko bi mogao imati štetne posledice po nematerijalno kulturno nasleđe ljudi, uključujući starosedelačko stanovništvo.

Zahtevi

Procena

Ispitivanje mogućih posledica po kulturno nasleđe

8. U ranoj fazi sprovođenja preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, klijent će ustanoviti da li postoji opasnost da neko kulturno nasleđe pretrpi štetne posledice zbog projekta, i oceniti koja je verovatnoća da će se pojaviti slučajna otkrića. Tokom tog postupka, klijent će se konsultovati sa nadležnim organima, stručnjacima, lokalnim zajednicama i drugim interesnim grupama, ukoliko za to postoji potreba. Intenzitet studije o kulturnim resursima bi trebalo da obuhvati utvrđivanje značaja svih mogućih opasnosti i posledica nastalih zbog projekta, i da odražava brige relevantnih interesnih grupa.

Izbegavanje posledica

9. Klijent će, na osnovu rezultata procesa ispitivanja, odabrati projektne lokacije i osmišljavanje projekta na način da se izbegne nanošenje znatne štete kulturnom nasleđu. Ukoliko se tokom procesa ispitivanja ustanove moguće posledice u ranim fazama razvoja projekta, prednost treba dati izbegavanju štetnih posledica, još dok je u toku osmišljavanje projekta, ili izbor njegove lokacije.

Procena posledica koje nije moguće izbeći

10. Kada izbegavanje posledica nije moguće, klijent će na osnovu nalaza preliminarne ispitivanja sprovesti studije i konsultacije neophodne za procenu potencijalnih posledica projekta i, ukoliko je potrebno, neophodnih izmena projektnog rešenja. Obim ovih studija i konsultacija će biti utvrđen od slučaja do slučaja u konsultaciji na nacionalnim ili lokalnim regulatornim telima zaduženim za zaštitu kulturnog nasleđa. Studije će sprovesti kvalifikovani stručnjaci za kulturno nasleđe sa odgovarajućim iskustvom, ili kao deo preliminarne procene zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, ili zasebno.

11. Procena i ublažavanje posledica po kulturno nasleđe će se sprovesti u skladu sa relevantnim odredbama državnih i/ili lokalnih zakona, propisa i planova upravljanja zaštićenim područjima, obavezama države u odnosu na međunarodne zakone, kao i međunarodno prihvaćenom dobrom praksom.

Upravljanje posledicama po kulturno nasleđe

12. Klijent će se pobrinuti za razvijanje odgovarajućih mera za umanjivanje i ublažavanje negativnih posledica po kulturno nasleđe. Mere ublažavanja će biti zasnovane na rezultatima snimanja terena, proceni stručnjaka o značaju kulturnog nasleđa, zahtevima iz domaćeg zakonodavstva i relevantnih međunarodnih konvencija, kao i ishodu konsultacija sa lokalnim zajednicama obuhvaćenim projektom i drugim relevantnim interesnim grupama. Ove mere ublažavanja će biti deo Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) i Plana upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (EMSP) za dotični projekat, ili deo posebnog Plana upravljanja kulturnim nasleđem koji će takođe sadržati vremenski rok i procenu potrebnih resursa za mere ublažavanja. Klijent će se takođe pobrinuti da mu na raspolaganju bude obučeno i kvalifikovano osoblje koje će nadgledati sprovođenje mera za ublažavanje, kao i da sva treća lica, kao što su izvođači koji su angažovani na projektu, raspoložu neophodnim veštinama i stručnim znanjem, i da se njihovim radom upravlja i nad njim vrši nadzor, u skladu sa UR 1.
13. Ukoliko je projektna lokacija povezana sa uticajem na kulturno nasleđe ili sprečava pristup prethodno dostupnim lokalitetima kulturnog nasleđa, klijent će proceniti upotrebu lokacije od strane obuhvaćenih zajednica. Ukoliko obuhvaćene zajednice još pamte da su u prošlosti koristile kulturno nasleđe u dugogodišnje kulturne namene, klijent će, na osnovu konsultacija, dozvoliti stalni pristup kulturološkoj lokaciji ili će obezbediti alternativni put, pod uslovom da su ispunjeni zdravstveni i bezbedonosni uslovi.

Procedure za slučajna otkrića

14. Klijent će se pobrinuti za uvođenje mera za upravljanje slučajnim otkrićima koja se definišu kao fizičko kulturno nasleđe, na koje se neočekivano naiđe tokom sprovođenja projekta. Takve mere obuhvataju obaveštavanje relevantnih nadležnih tela o otkrivenim predmetima ili lokalitetima; upozoravanje osoblja da postoji mogućnost nailaska na slučajna otkrića; ograđivanje područja na kome je došlo do otkrića u cilju izbegavanja daljih narušavanja ili uništavanja. Klijent neće narušavati slučajna otkrića sve dok se ne obavi procena od strane ovlašćenog kvalifikovanog stručnjaka i utvrde mere koje su u skladu sa domaćim propisima i ovim UR-om.

Konsultacije sa lokalnim stanovništvom obuhvaćenim projektom i drugim interesnim grupama

15. Ukoliko postoji mogućnost da će projektom biti obuhvaćeno kulturno nasleđe, klijent će se konsultovati sa lokalnim stanovništvom obuhvaćenim projektom u zemlji domaćina, koje koristi to kulturno nasleđe, ili još pamti da ga je u prošlosti koristilo u dugogodišnje kulturne namene, a kako bi se ustanovila vrednost kulturnog nasleđa i kako bi klijent u procesu donošenja svojih odluka uzeo u obzir stavove zajednica obuhvaćenih projektom o tom kulturnom nasleđu. Klijent će lokalno stanovništvo obuhvaćeno projektom, na transparentan način i razumljivim jezikom, obavestiti o obimu, lokaciji, trajanju projekta, kao i o aktivnostima koje bi mogle imati posledice po kulturno nasleđe. Takve konsultacije moraju da ispunjavaju zahteve iz UR 10 i mogu da budu deo šireg procesa konsultacija o uticaju projekta na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja. Konsultacije će takođe

obuhvatati druge relevantne interesne strane, kao što su državna ili lokalna nadzorna tela u čijoj je nadležnosti zaštita kulturnog nasleđa, stručnjake iz oblasti kulturnog nasleđa i nevladine organizacije i organizacije civilnog društva. Posledice po kulturno nasleđe će biti ublažene na odgovarajući način, uz informisano učešće pripadnika lokalnih zajednica obuhvaćenih projektom.

Upotreba kulturnog nasleđa za potrebe projekta

16. Ukoliko se za potrebe projekta predlaže upotreba kulturnih resursa, znanja, umotvorina ili običaja u kojima se ogleda tradicionalni način života lokalnog stanovništva u komercijalne svrhe, klijent će pripadnike tog stanovništva obavestiti o: (i) pravima koja imaju u skladu sa domaćim propisima; (ii) obimu i prirodi predloženog komercijalnog razvoja; i (iii) mogućim posledicama tog razvoja. Klijent će nastaviti sa pomenutom komercijalizacijom samo kada: (i) sa lokalnim zajednicama koje žive tradicionalnim načinom života stupi u pregovore u dobroj veri; (ii) dokaže postojanje njihovog informisanog učešća i uspešno okončanih pregovora; i (iii) obezbedi poštnu i pravednu raspodelu koristi od komercijalnog iskorišćavanja tog znanja, umotvorina ili običaja, u skladu sa njihovim običajima i tradicijom. Ako se za potrebe projekta predlaže iskorišćavanje kulturnih resursa, znanja, umotvorina ili običaja starosedelačkog stanovništva, primeniće se zahtevi iz UR-a 7.

EBRD Uslov za realizaciju 9:

Finansijski posrednici

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju prepoznaje Finansijske posrednike (FP) kao ključni instrument za promovisanje održivih finansijskih tržišta i obezbeđuje mehanizme za usmeravanje svojih sredstava ka sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća (MSP). Takvi FP obuhvataju spektar pružalaca finansijskih usluga, uključujući, između ostalog, privatne investicione fondove, banke, lizing kompanije, osiguravajuća društva i penzione fondove. FP-i se bave čitavim nizom aktivnosti poput mikrofinansiranja, finansiranja MSP, trgovinskog kreditiranja, finansiranja infrastrukture velikog obima, srednjoročnog i dugoročnog finansiranja preduzeća ili projekata i stambenih kredita.
2. Sama priroda posredničkog finansiranja znači da će FP preuzeti odgovornost za procenu zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, upravljanje rizicima i praćenje, kao i celokupno upravljanje portfoliom. Priroda prenosa ovlašćenja može imati različite oblike u zavisnosti od niza faktora, kao što je vrsta predviđenog finansiranja. Upravljanje rizicima vezanim za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, koje sprovodi FP, će biti procenjivani i praćeni na kontinuiranoj osnovi tokom trajanja projekta.

Ciljevi

3. Ciljevi ovog UR su:
 - omogućavanje FP-ima da upravljaju rizicima povezanim sa zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima u okviru svojih poslovnih aktivnosti i da promovišu dobru praksu u oblasti zaštite životne sredine i socijalne politike među svojim klijentima
 - uspostavljanje praktičnog načina pomoću koga FP može da promoviše i dostigne održive prakse poslovanja u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, u skladu sa ovim UR kroz njihove investicije, u skladu sa dobrom međunarodnom praksom u komercijalnom finansijskom sektoru
 - promovisanje pravilnog upravljanja životnom sredinom i ljudskim resursima unutar FP-a.

Područje primene

4. U smislu ovog UR-a, pojam “projekat” se koristi kada se govori o definisanim poslovnim aktivnostima za koje se traži finansiranje EBRD-a, ili kada je finansiranje već opredeljeno, skup poslovnih aktivnosti definisanih u finansijskim sporazumima, i nakon odobrenja Odbora direktora EBRD-a, dok se pojam “podprojekat” koristi kada se govori o projektima koje finansiraju FP.
5. Ukoliko projekat obuhvata skup jasno definisanih poslovnih aktivnosti (na primer, kreditnu liniju ili druga namenska kreditna sredstva), posebni zahtevi ovog UR-a će biti primenjivani na sve podprojekte.
6. Ukoliko projekat obuhvata opšte korporativno finansiranje, gde se ne može utvrditi finansiranje određenog podprojekta, kao što je investiciono finansiranje, mezanin finansiranje ili subordinirani zajam, zahtevi ovog UR-a će se primenjivati na sve buduće podprojekte FP-a.

7. Ukoliko projekat FP-a sa sobom povlači neznatne, ili nikakve štetne rizike u vezi sa zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima, kao što je odobravanje potrošačkih zajmova ili unakrsni valutni svop, FP neće biti u obavezi da primenjuje procedure za upravljanje rizicima po životnu sredinu i socijalna pitanja.
8. FP će morati da usvoji i sprovede dodatne ili alternativne zahteve u vezi sa zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima, u zavisnosti od prirode FP-a i njegovih poslovnih aktivnosti, portofolia i zemlje u kojoj obavlja svoje poslovne aktivnosti.

Organizacioni kapaciteti FP-a

9. FP će sprovoditi politiku ljudskih resursa, sisteme upravljanja i poslovnu praksu u skladu sa UR 2: Radni odnosi i uslovi rada, i relevantnim zahtevima o zdravlju i bezbednosti na radu navedenim u UR 4: Zdravlje i bezbednost, i da informiše svoje osoblje o tim pitanjima. FP će svojim radnicima i ugovaračima obezbediti bezbedno i zdravo radno okruženje.
10. FP će imenovati predstavnika iz svog višeg rukovodstva koji će snositi ukupnu odgovornost za pitanja zaštite životne sredine i socijalne politike, uključujući primenu ovog UR, UR-a 2 i UR-a 4 (kao što je iznad navedeno). Odgovorni predstavnik višeg rukovodstva će morati da: (i) imenuje jednog zaposlenog koji će biti odgovoran za praćenje svakodnevne primene zahteva za zaštitu životne sredine i socijalnih pitanja i pružaće podršku prilikom sprovođenja; (ii) utvrdi potrebe za obukom u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, i budžet potreban za tu obuku; i (iii) obezbedi da im na raspolaganju budu odgovarajući tehnički eksperti, bilo među zaposlenima ili angažovanih spolja, koji će im pomoći u proceni poslova koji bi mogli da imaju značajne posledice po životnu sredinu ili socijalna pitanja.

Zahtevi

11. FP će uspostaviti jasno definisan Sistem za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS), uključujući politike i procedure za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja¹ koje su srazmerne prirodi FP-a, nivou rizika po životnu sredinu i socijalna pitanja povezanih sa poslovnim aktivnostima, i vrsti projekta i podprojekata.
12. Kada FP može da dokaže da ima već ustanovljen ESMS, priložiće adekvatne dokaze o postojanju takvog ESMS-a.
13. Procedure vezane za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja moraju uključivati procenu rizika i mehanizme, prema potrebi, uključujući:
 - upoređivanje svih klijenata/podprojekata sa Spiskom projekata koje FP ne finansira iz razloga povezanih sa zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima, priloženim u Prilogu 1 ove Politike
 - kategorizaciju predloženih podprojekata prema riziku po životnu sredinu i socijalna pitanja (nizak/srednji/visok) u skladu sa Spiskom EBRD-a za kategorizaciju rizika za FP, vezanih za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja
 - obezbeđivanje, kroz procenu, da je podprojekat projektovan tako da ispunjava nacionalne regulatorne zahteve vezane za pitanja životne sredine i socijalna pitanja, uključujući, po potrebi, zahteve da klijenti sprovedu korektivne akcione planove

¹Kako bi pomogla FP-ovima u korišćenju ESMS-a i procedura u praksi, EBRD je razvila priručnik za upravljanje rizicima vezanim za životnu sredinu i socijalna pitanja, koji obuhvata smernice za različite vrste FP-ova i finansijskih usluga. FP-i koji nemaju prethodno uspostavljene ekvivalentne procedure moraju da koriste relevantne delove priručnika u zavisnosti od datog podprojekta.

- obezbeđivanje da podprojekti koji se finansiraju ispunjavaju kriterijume navedene u spisku projekata svrstanih u kategoriju A, uključujući Prilog 2 Politike zaštite životne sredine i socijalne politike EBRD-a; takvi podprojekti moraju da ispunjavaju zahteve iz UR 1 do 8 i 10
- čuvanje i redovno ažuriranje dokumentacije podprojekata o pitanjima životne sredine i socijalnim pitanjima
- praćenje podprojekata, kako bi se osiguralo poštovanje domaćih propisa u oblasti zaštite životne sredine, zdravlja i bezbednosti i rada.

Učešće interesnih grupa

14. FP će uspostaviti sistem za sprovođenje eksterne komunikacije vezane za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, kao na primer, uspostavljanje službe za prijem i obradu upita i žalbi građana vezanih za zaštitu životne sredine i socijalnu politiku. FP će na takve upite i žalbe odgovarati blagovremeno. FP-i se takođe podstiču da objavljuju svoje korporativne politike za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja ili sažetke njihovih ESMS-a na veb sajtovima, ako je moguće. Kada je moguće, FP-i će na svojim veb prezentacijama navesti linkove za izveštaje na temu Procene uticaja na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja za podprojekte svrstane u kategoriju A, koje oni finansiraju.

Podnošenje izveštaja EBRD-u

15. FP će EBRD-u podnositi godišnje izveštaje o zaštiti životne sredine i socijalnim pitanjima i sprovođenju svojih ESMS, ovog UR-a, UR-a 2, zahteva vezanih za zdravlje i bezbednost na radu iz UR-a 4, u okviru njihovog kreditnog portfolia podprojekata vezanih za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja.

Dobrovoljne inicijative

16. FP-i su podstaknuti da se pridržavaju najbolje prakse vezane za upravljanje životnom sredinom i socijalnim pitanjima u svim svojim poslovima investiranja i davanja zajmova, nezavisno od toga da li su deo projekta. FP-ima se posebno preporučuje da:
 - prošire primenu Sistema upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMS) i procedura za upravljanje rizicima vezanim za životnu sredinu i socijalna pitanja na sve svoje poslovne aktivnosti, uključujući i one na koje se ovaj UR ne odnosi
 - identifikuju, kada god je to moguće, prilike za razvoj finansijskih usluga koje u velikoj meri pogoduju životnoj sredini i/ili socijalnim pitanjima (na primer, finansiranje investicija kojima se podstiče efikasno iskorišćavanje energije, upotrebe obnovljivih izvora energije i poslovnih aktivnosti koje podržavaju biodiverzitet, proizvoda usmerenih na žensko preduzetništvo ili zajmova za mikro preduzetništvo).

FP-i su takođe podstaknuti da razmotre priključivanje odgovarajućim postojećim međunarodnim inicijativama koje promovišu dobre prakse u finansijskom sektoru, kao što su Ekvatorska načela (Equator Principles), Finansijske inicijative Programa UN za životnu sredinu (UNEP Finance Initiative) i Načela odgovornog investiranja (Principles for Responsible Investment – PRI).

EBRD Uslov za realizaciju 10:

Objavljivanje podataka i uključivanje interesnih grupa

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje otvorenu i transparentnu saradnju između klijenta, njegovih radnika, lokalnih zajednica koje su direktno pogođene projektom i, po potrebi, drugih interesnih grupa, kao ključan element dobre međunarodne prakse i korporativnog državljanstva.¹ Takva saradnja je takođe dobar način za unapređenje održivosti životne sredine i socijalne održivosti projekata. Naime, efikasno uključivanje lokalnih zajednica, u skladu sa prirodom i obimom projekta, promoviše pravilan i održiv učinak u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja, i može dovesti do unapređenja finansijskih, socijalnih i ekoloških ishoda, uz povećane koristi za zajednice. Uključivanje interesnih strana je ključno za izgradnju snažnog, konstruktivnog i odgovarajućeg odnosa, koji je presudan za uspešno prevazilaženje rizika i posledica projekta. Kako bi bilo delotvorno, uključivanje interesnih grupa je potrebno započeti u što ranijoj fazi projektnog ciklusa.
2. Ovaj UR identifikuje dobru međunarodnu praksu u oblasti stalnog uključivanja interesnih grupa, u vidu tekućeg procesa koji obuhvata: (i) objavljivanje odgovarajućih informacija; (ii) svrsishodne konsultacije sa interesnim grupama; i (iii) delotvorne procedure ili mehanizme kojim se pojedincima omogućava da iznose svoje komentare ili prigovore. Ovaj proces bi trebalo započeti u najranijoj fazi planiranja projekta i nastaviti ga tokom čitavog njegovog trajanja. Ovaj proces je sastavni deo procene, upravljanja i praćenja uticaja i pitanja vezanih za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, u vezi sa projektom. Stoga ovaj UR treba čitati zajedno sa UR 1, kao i uz zahteve UR-a 2 vezane za odnose sa radnicima. U slučaju projekata koji obuhvataju prinudno raseljavanje i/ili izmeštanje poslovnih aktivnosti, a koji utiču na starosedelačko stanovništvo ili imaju negativan uticaj na kulturno nasleđe, klijent će takođe primenjivati specijalne zahteve za objavljivanje informacija i konsultacije, kao što je predviđeno u UR 5, UR 7 i UR 8.

Ciljevi

3. Ciljevi ovog UR-a su:
 - uspostavljanje sistematskog pristupa uključivanju interesnih grupa, koji će pomoći klijentima da izgrade i održavaju konstruktivan odnos sa njihovim interesnim grupama, posebno kada je reč o zajednicama na koje projekat direktno utiče
 - promovisanje unapređenog učinka klijenta u oblasti zaštite životne sredine i socijalnih pitanja kod interesnih grupa projekta
 - promovisanje i obezbeđivanje sredstava za adekvatno uključivanje obuhvaćenih zajednica tokom projektnog ciklusa u vezi sa pitanjima koja bi direktno mogla da utiču na ove zajednice, i kako bi se obezbedilo da interesne grupe projekta budu obaveštene o važnim informacijama o životnoj sredini i socijalnim pitanjima
 - odgovarajući odgovor i upravljanje pritužbama obuhvaćenih zajednica.

¹ Ovaj Uslov za realizaciju je vođen duhom, principima i krajnjim ciljevima o javnom objavljivanju informacija i uključivanju interesnih grupa koji su sastavni deo Konvencije Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine.

Područje primene²

4. Ovaj UR se primenjuje na sve projekte koji će verovatno imati neželjene posledice na životnu sredinu i socijalna pitanja, radnike ili lokalne zajednice koje su direktno pogođene projektom. Od klijenata se očekuje da identifikuju i sarađuju sa interesnim grupama, u sklopu njihovog ESMS, procesa procene projekta na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja i Plana upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP), opisanim u UR 1.

Zahtevi

5. Klijent će sprovoditi uključivanje interesnih grupa bez bilo kakvih manipulacija, mešanja, prisile i zastrašivanja, i to na bazi blagovremenih, relevantnih, razumljivih i dostupnih podataka iznesenih na način koji je primeren njihovoj kulturi.
6. Uključivanje interesnih grupa će sadržati sledeće elemente: identifikacija i analiza interesnih grupa, planiranje uključivanja interesnih grupa, objavljivanje informacija, konsultacije i učešće, žalbeni mehanizam i kontinuirano izveštavanje relevantnih interesnih grupa.
7. Priroda i učestalost uključivanja interesnih grupa se razlikuje od projekta do projekta, zavisno od mogućih opasnosti i štetnih posledica po lokalne zajednice, osetljivosti životne sredine, kao i stepena javnog značaja. Kako bi se uključivanje interesnih grupa prilagodilo specifičnostima određenih klijenata i projekata, neophodno je da klijenti identifikuju interesne grupe, kao što je navedeno u daljem tekstu. Zahtevi koji su u pogledu objavljivanja informacija i konsultacija postavljeni domaćim propisima, kao i propisima kojima zemlja domaćin izvršava svoje obaveze prema međunarodnom pravu, moraju se poštovati u svako doba.
8. Klijent će utvrditi jasne uloge, odgovornosti i nadležnosti dodeljene određenim radnicima koji će biti odgovorni za sprovođenje i praćenje aktivnosti vezanih za uključivanje interesnih grupa.

Uključivanje interesnih grupa tokom pripreme projekta

Prepoznavanje interesnih grupa

9. Klijent će prepoznati i dokumentovati različite pojedince ili grupe koje (i) su obuhvaćene projektom, ili će njime najverovatnije biti (direktno ili indirektno) obuhvaćene (obuhvaćena lica); ili (ii) će iz nekog razloga biti zainteresovane za projekat (ostala zainteresovana lica).
10. Klijent će utvrditi pojedince i grupe na koje bi projekat mogao različito ili nesrazmerno da utiče usled njihovog nepovoljnog ili ugroženog položaja (pogledati UR 1, 5 i 7), i utvrdiće da li će ovi pojedinci ili druge interesne grupe biti isključene ili neće moći da učestvuju u procesu konsultacija ili će im za to biti potrebne posebne mere i/ili pomoć. Po potrebi, klijent će takođe identifikovati različite interese u okviru identifikovanih grupa. To može biti posledica starosti, pola ili etničkih i kulturnih razlika, koje mogu dovesti do različitih briga i prioriteta kada je reč o uticaju projekta, merama ublažavanja i koristima. Stoga će za ove grupe možda biti potrebno uvođenje različitih i/ili odvojenih oblika uključivanja. Klijent će takođe utvrditi na koji način će interesne grupe biti obuhvaćene projektom, kao i

² Osim toga, posebne odredbe o pripravnosti i odgovaranju na vanredne situacije su iznete u UR 4.

razmeru potencijalnih (stvarnih ili percipiranih) posledica. U slučaju percipiranih posledica, može se pojaviti potreba za dodatnom komunikacijom kako bi se interesnim grupama pružile dodatne informacije i uveravanja u kvalitet sprovedene preliminarne procene posledica. Prepoznavanje i analizu interesnih grupa je potrebno uraditi na odgovarajućem nivou detalja, kako bi se utvrdio podesan nivo komunikacije u okviru razmatranog projekta.

Plan uključivanja interesnih grupa

11. Za projekte koji će verovatno imati negativne posledice na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, klijent će razviti i sprovesti Plan uključivanja interesnih grupa (PUIG) koji odgovara prirodi i obimu rizika, uticaja i razvojnoj fazi projekta. Bilo koji projekat koji zahteva Procenu uticaja na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja, PUIG će primenjivati zahteve za objavljivanje informacija i konsultacije navedene u pasusima 21 do 25. PUIG će biti izrađen tako da uzima u obzir glavne karakteristike i interesovanja obuhvaćenih grupa, i različite nivoe uključivanja i konsultacija koje mogu biti podesne za obuhvaćene grupe i druge interesne grupe. PUIG će opisati na koji način će se sprovesti komunikacija sa identifikovanim interesnim grupama tokom pripremanja projekta, uključujući i predviđene žalbene procedure (videti ispod). Potrebni detalji će biti definisani od slučaja do slučaja. Resursi dostupni za objavljivanje informacija i konsultacije bi trebalo da budu usmereni na obuhvaćene grupe, pre svega.
12. Plan uključivanja interesnih grupa (PUIG) treba da dokumentuje način na koji će konsultacije biti sprovedene sa različitim grupama u zajednici, identifikuje koje mere će biti sprovedene kako bi se uklonile prepreke za učestvovanje. Te prepreke mogu biti zasnovane na polu, starosti ili drugim razlikama, a potrebno je utvrditi na koji način će biti dokumentovani stavovi različitih grupa. Ukoliko je moguće, PUIG će obuhvatati različite mere kako bi se omogućilo delotvorno učešće ugroženih ili osetljivih kategorija stanovništva. Može se javiti potreba za posebnim pristupima i povećanim resursima za komunikaciju sa takvim interesnim grupama. Ukoliko učešće interesnih grupa zavisi u velikoj meri od predstavnika zajednice,³ klijent će uložiti napore kako bi potvrdio da takvi pojedinci zaista predstavljaju stavove obuhvaćenih zajednica i da oni olakšavaju proces komunikacije tako što obavestavaju svoje birače, i prenose njihove komentare klijentu ili državnom organu, po potrebi.
13. Ukoliko je uključivanje interesnih grupa u nadležnosti relevantnog državnog organa, klijent će saradivati sa nadležnim državnim organom u dozvoljenoj meri, kako bi dostigao ishode koji su u skladu sa ovim UR. Ukoliko postoji neslaganje između lokalnih regulatornih zahteva i ovog UR-a, klijent će identifikovati aktivnosti uključivanja kako bi dopunio formalni regulatorni proces i, po potrebi, sprovesti dodatne aktivnosti.
14. U slučajevima kada nije poznata tačna lokacija projekta, Plan uključivanja interesnih grupa će biti uključen u ESMS klijenta u formi okvirnog pristupa, naglašavajući opšte principe i strategiju za identifikovanje obuhvaćenih grupa i plan za proces uključivanja, u skladu sa ovim UR-om koji će biti sproveden kada lokacija bude poznata.
15. Klijenti koji posluju na više lokacija i projekata koji uključuju opšte korporativno finansiranje, finansiranje obrtnog ili vlasničkog kapitala, će usvojiti i sprovesti korporativni Plan uključivanja interesnih grupa. Korporativni PUIG će biti srazmeran prirodi poslovnih aktivnosti klijenta i povezanim uticajima na životnu sredinu i socijalna pitanja, kao i nivou javnog interesa. PUIG je potrebno blagovremeno proširiti na aktivnosti.

³ Na primer, vode zajednice ili religijske vode, predstavnici lokalne samouprave, predstavnici civilnog društva, političari, nastavnici i/ili drugi predstavnici jedne ili više obuhvaćenih interesnih grupa.

PUIG će obuhvatati procedure i resurse kako bi se obezbedilo adekvatno uključivanje interesnih grupa na nivou objekta, i kako bi interesne grupe koje se nalaze u blizini objekata bile obaveštene o relevantnom učinku datog objekta u oblasti životne sredine i socijalnih pitanja.

Objavljivanje podataka

16. Objavljivanje relevantnih podataka o projektu pomaže interesnim grupama da shvate rizike, posledice i mogućnosti koje projekat nosi sa sobom. Ukoliko postoji mogućnost da lokalne zajednice budu na neki način pogođene štetnim posledicama projekta po životnu sredinu i socijalna pitanja, klijent će ih upoznati sa sledećim podacima (Podaci):
- svrhom, prirodom i obimom projektnih aktivnosti
 - rizicima i mogućim posledicama po interesne grupe, kao i o predloženim planovima za njihovo ublažavanje
 - planiranom procesu uključivanja interesnih grupa, ukoliko takav postoji, i mogućnostima i načinima učešća javnosti
 - vremenom i mestom održavanja svih planiranih javnih konsultacija, i načinom njihovog najavljanja, sažetog predstavljanja i izveštavanja o njima
 - postupku upravljanja žalbama i pritužbama.
17. Podaci će se objavljivati na lokalnom jeziku (jezicima), kao što je opisano u Planu uključivanja interesnih grupa, i to na način koji je pristupačan i primeren domaćim kulturnim obrascima. Ovde će se uzeti u obzir specifične potrebe grupa koje su različito i nesrazmerno pogođene projektom zbog njihovog statusa, ili grupa populacije koje zahtevaju posebne informacije.

Svrishodne konsultacije

18. Svrishodne konsultacije su dvosmerni proces. Proces konsultacija sa obuhvaćenim stranama će biti sproveden na sveobuhvatan, kulturološki prikladan način, i predstavljaće stavove i specifične potrebe različitih grupa koje su identifikovane u Planu uključivanja interesnih grupa (*Stakeholder Engagement Plan – SEP*) ili je klijent upoznat sa njima tokom implementacije Plana uključivanja interesnih grupa. Konsultacije će takođe uključiti, osim obuhvaćenih grupa, bilo koju grupu ili pojedince koji su identifikovani kao druge zainteresovane strane. Klijent će prilagoditi ovaj postupak jezičkim sklonostima obuhvaćenih lica, njihovom načinu donošenja odluka i potrebama ugroženih ili ranjivih grupa. Klijent će se pobrinuti da konsultacije budu oslobođene spoljašnje manipulacije, mešanja, prinude ili zastrašivanja.
19. Potreba za bilo kakvim specifičnim konsultacijama, kao i njihova priroda, biće utvrđena na osnovu identifikacije interesnih grupa, i u zavisnosti od prirode i obima mogućih štetnih posledica projekta po obuhvaćene zajednice. U slučajevima kada obuhvaćene zajednice mogu biti izložene značajnim negativnim uticajima projekta, klijent će pokrenuti proces svrishodnih konsultacija na način kojim će se obuhvaćenim lokalnim zajednicama pružiti prilika da iznesu svoje stavove o rizicima projekta, uticajima i merama njihovog ublažavanja, a klijentu će se omogućiti da ih razmotri i na njih odgovori. Svrishodne konsultacije treba da budu sprovedene stalno, kako se priroda pitanja, uticaja i mogućnosti bude menjala. Ukoliko je klijent već započeo takav proces, podneće adekvatnu dokumentaciju kao dokaz o takvom angažovanju.
20. Klijent će one koji su učestvovali u javnim konsultacijama blagovremeno obavestiti o konačnoj odluci o projektu, povezanim merama za ublažavanje posledica po životnu sredinu

i socijalna pitanja, svim koristima projekta za lokalne zajednice, kao i o razlozima i okolnostima na osnovu kojih je odluka doneta, i o mehanizmima ili postupcima za podnošenje žalbi i pritužbi.

Objavljivanje podataka i konsultacije na projektima svrstanim u kategoriju A

21. Projekti svrstani u kategoriju A⁴ mogu da dovedu do potencijano značajnih i raznih štetnih posledica po životnu sredinu i/ili socijalna pitanja koje je nemoguće odmah prepoznati te će od klijenta zahtevati sprovođenje zvaničnog i participativnog postupka Procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja (*ESIA – Environmental and Social Impact Assessment*). Zahtevi u pogledu objavljivanja podataka i konsultacija će biti ugrađeni u svaku fazu tog postupka. Informisano učešće podrazumeva organizovane i redovne konsultacije na osnovu kojih će klijent u postupku odlučivanja razmatrati i stavove obuhvaćenih lica o pitanjima koja se njih direktno tiču, kao što su predložene mere za ublažavanje posledica, učešće u razvojnim koristima i mogućnostima projekta i pitanja sprovođenja projekta.
22. Klijent će sa interesnim grupama i identifikovanim interesnim stranama stupiti u proces utvrđivanja obima u ranoj fazi Procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja kako bi obezbedio utvrđivanje ključnih pitanja koja je potrebno rešavati u okviru Procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja (ESIA). U okviru procesa utvrđivanja obima, interesnim grupama bi trebalo omogućiti da iznesu svoje primedbe i preporuke na nacrt Plana uključivanja interesnih grupa, kao i na ostala dokumenta kojima se utvrđuje obim potrebnih ispitivanja.
23. Ukoliko je dogovoren Akcioni plan za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja za projekat koji zahteva Procenu uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja, klijent će objaviti Akcioni plan obuhvaćenim grupama, u skladu sa Planom uključivanja interesnih grupa.
24. Osim toga, proces konsultacija mora da ispunjava sve primenjive zahteve prema nacionalnim zakonima u oblasti procene uticaja na životnu sredinu i drugim relevantnim zakonima. Klijent treba da čuva dokument Procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja na javnom domenu tokom trajanja projekta, ali Procena može biti dopunjavana dodatnim informacijama, s vremena na vreme, ili arhivirana nakon završetka projekta, sve dok je blagovremeno dostupna na zahtev.
25. Od klijenta se zahteva da objavljuje redovne izveštaje za interesne grupe o svojim ostvarenjima na zaštiti životne sredine i socijalnim pitanjima, kao posebno izdanje ili na svojoj internet prezentaciji, prema detaljima navedenim u Planu uključivanja interesnih grupa (PUIG). Izveštaji će biti pripremljeni u formatu dostupnom obuhvaćenim zajednicama, a njihova učestalost će biti srazmerna brigama obuhvaćenih zajednica, ali najmanje jednom godišnje.

Uključivanje interesnih grupa u postupak sprovođenja projekta i eksternog izveštavanja

26. Za sve projekte, klijent će identifikovanim interesnim grupama pružati redovne informacije srazmerno prirodi projekta i njegovih posledica po životnu sredinu i socijalna pitanja, kao i nivou interesovanja javnosti tokom trajanja projekta. U ključnim fazama projektnog ciklusa

⁴Spisak indikativnih projekata svrstanih u kategoriju A je dat u Prilogu 2 Politike zaštite životne sredine i društvene politike.

može se javiti potreba za objavljivanjem dodatnih informacija, na primer uoči početka operacija, ili zbog drugih pitanja koja su tokom procesa konsultacija ili žalbenog mehanizma definisana kao briga za obuhvaćene zajednice.

27. Ukoliko projekat doživi bitne izmene usled kojih se pojave dodatne štetne posledice ili pitanja od važnosti za lokalne zajednice, klijent će ih obavestiti o tome kako će se te štetne posledice i pitanja rešavati u dopunjenom Planu za upravljanje životnom sredinom i socijalnim pitanjima (ESMP – Environmental and Social Management Plan) u skladu sa Planom uključivanja interesnih grupa. Ukoliko su te dodatne štetne posledice značajne, Banka može, od slučaja do slučaja, zahtevati od klijenta dodatno objavljivanje informacija i konsultacije u skladu sa pasusima br.16 do 20.

Žalbeni mehanizam

28. Klijent mora da bude svestan pitanja vezanih za projekat koja brinu interesne grupe i da pravovremeno odgovara na njih. U tu svrhu, klijent će uspostaviti žalbeni mehanizam, proces ili postupak za primanje i rešavanje briga i žalbi interesnih grupa u vezi sa ostvarenjima klijenta na planu zaštite životne sredine i socijalnih pitanja. Žalbeni mehanizam treba da bude srazmeran ozbiljnosti mogućih rizika i potencijalnih štetnih posledica projekta.

- Proces ili postupak u okviru žalbenog mehanizma treba da omogući brzo i efikasno rešavanje pitanja na transparentan način koji je primeren lokalnoj kulturi i lako dostupan svim delovima obuhvaćenih lokalnih zajednica, i to bez troškova i bez kazni. Tim mehanizmom, procesom ili postupkom se ne sme ometati mogućnost pristupa sudskim ili upravnim sredstvima zaštite. Klijent će lokalne zajednice obuhvaćene projektom obavestiti o žalbenom postupku tokom sprovođenja aktivnosti njihovog uključivanja, i redovno će izveštavati javnost o sprovođenju tog postupka, pri tom štiteći privatnost pojedinaca.
- Rešavanje žalbi treba da bude sprovedeno na način primeren lokalnoj kulturi i treba da bude diskretan, objektivan, osetljiv i da odgovara na potrebe i brige interesnih strana. Mehanizam takođe treba da omogući upućivanje i rešavanje anonimnih žalbi.